

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt kohtaavien alojen koulutuksissa

Suosituksia osaamisen vahvistamiseksi

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:30

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt kohtaavien alojen koulutuksissa

Suosituksia osaamisen vahvistamiseksi

toim. Jaana Markkula, Saara Rapeli, Heidi Ruohio, Erika Mattila ja Liisa Palola

Sosiaali- ja terveysministeriö Helsinki 2023

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Sosiaali- ja terveysministeriö
CC BY-NC-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-00-9877-3
ISSN pdf: 1797-9854

Kannen kuvat: Tuula Holopainen, Irmeli Huhtala, Kuvatoimisto Rodeo, Shutterstock

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt kohtaavien alojen koulutuksissa Suosituksia osaamisen vahvistamiseksi

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2023:30

Julkaisija

Sosiaali- ja terveysministeriö

Tekijä/t

Jaana Markkula, Saara Rapeli, Heidi Ruohio, Erika Mattila, Liisa Palola

Yhteisötekijä

Kansanterveydenneuvottelukunnan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden jaosto

Kieli

suomi

Sivumäärä

94

Tiivistelmä

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöt näkyvät monin tavoin suomalaisten arjessa. Mielenterveysongelmat, päihteet, tupakka- ja nikotiinituotteet sekä rahapelaaminen aiheuttavat moninaisia haittoja paitsi henkilölle itselleen myös hänen läheisilleen, yhteisöille ja laajemmin yhteiskunnalle. Nämä ilmiöt haittoineen heijastuvat monin tavoin työelämään, erityisesti niillä aloilla, joissa kohdataan ja ollaan tiiviissä vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Näihin ilmiöihin liittyvä osaamisen tarve on laajasti tunnistettu yhteiskunnassa.

Sosiaali- ja terveysministeriön Kansanterveydenneuvottelukunnan alaisen Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden jaoston yhtenä tehtävänä oli tehdä ehdotus päihde- ja riippuvuusosaamisen sekä mielenterveysosaamisen vahvistamisesta eri ammattiryhmissä, erityisesti sellaisissa työtehtävissä, joihin kuuluu tiivis vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. Tätä tehtävää varten selvitettiin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden näkyvyyttä toisen asteen ammatillisen koulutuksen tutkinnon sisällöissä sekä ammattikorke- ja yliopistokoulutuksen opetussuunnitelmissa.

Selvityksen perusteella mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden sisällyttäminen kohtaavien alojen tutkinnon osiin ja opetussuunnitelmiin on suuria eri tutkintojen välisiä ja tutkinnon sisäisiä eroja. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt eivät näkyneet systemaattisesti kaikkien keskeisiksi tunnistettujen alojen tutkintojen pakollisissa sisällöissä.

Jaosto vastaa selvityksessä tunnistettuihin kehittämistarpeisiin antamalla tutkintoon johtavaan koulutukseen suositukset mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöiksi. Jaosto suosittelee minimisisältöjen huomioimista kohtaavien alojen (mm. sosiaali- ja terveysala, kasvatus- ja ohjausala, turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala) pakollisten opintojen suunnittelussa ja toteutuksessa kaikilla koulutusasteilla (ammattilliset perustutkinnot, ammattikorkeakoulu- ja yliopistotutkinnot). Minimisisällöissä kuvataan osaamistavoitteiden lisäksi sisältöesimerkkejä ja käytännön vinkkejä opetuksessa hyödynnettäväksi.

Lisäksi jaosto suosittelee mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen vahvistamiseksi toimenpiteitä täydennyskoulutuksissa, osaamisen johtamisessa ja rakenteissa sekä opetuksen ja koulutuksen laadussa. Suositukset edistävät osaltaan mielenterveysstrategian sekä päihde- ja riippuvuusstrategian tavoitteiden toimeenpanoa.

Asiasanat

mielenterveys, päihteet, riippuvuus, koulutus, osaaminen

ISBN PDF

978-952-00-9877-3

ISSN PDF

1797-9854

Julkaisun osoite

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9877-3>

Innehåll som rör psykisk hälsa, rusmedel och beroende i utbildning inom kundnära branscher

Rekommendationer för att stärka kunnandet

Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 2023:30

Utgivare Social- och hälsovårdsministeriet

Författare Jaana Markkula, Saara Rapeli, Heidi Ruohio, Erika Mattila, Liisa Palola

Utarbetad av Folkhälsodelegationens sektion för ärenden gällande psykisk hälsa, rusmedel och beroende

Språk finska

Sidantal

94

Referat

Fenomen kring psykisk hälsa, rusmedel och beroende syns på många sätt i finländarnas vardag. Psykiska problem, rusmedel, tobaks- och nikotinprodukter och penningsspelande ger upphov till många olika skadeverkningar, inte bara för personen själv utan också för personens närstående, grupper och samhället i stort. Dessa fenomen och deras skadeverkningar återspeglas på många sätt i arbetslivet, särskilt inom de branscher där man möter och arbetar i nära växelverkan med andra människor. Behovet av kunnande om dessa fenomen är allmänt erkänt i samhället.

En av uppgifterna för sektionen för ärenden gällande psykisk hälsa, rusmedel och beroende, som lyder under social- och hälsovårdsministeriets folkhälsodelegation, var att utarbeta ett förslag för att stärka olika yrkesgruppers kunnande i fråga om rusmedel, beroende och psykisk hälsa särskilt i de arbetsuppgifter som kräver nära växelverkan med andra människor. För denna uppgift utredde man hur frågor kring psykisk hälsa, rusmedel och beroende synliggörs i innehållet i yrkesexamen på andra stadiet och i läroplanerna för yrkeshögskoleutbildningen och universitetsutbildningen.

Enligt utredningen finns det stora skillnader mellan olika examina och inom examen när det gäller inkludering av frågor kring psykisk hälsa, rusmedel och beroende i examensdelarna och läroplanerna för de branscher där man möter kunder och kräver nära växelverkan med andra människor. Innehåll gällande psykisk hälsa, rusmedel och beroende syntes inte systematiskt i det obligatoriska innehållet i examina inom alla de branscher som identifierats som centrala.

Sektionen svarar mot de utvecklingsbehov som identifierats i utredningen genom att ge rekommendationer om minimiinnehållet när det gäller kunnande om psykisk hälsa, rusmedel och beroende inom utbildning som leder till examen. Sektionen rekommenderar att minimiinnehållet beaktas vid planeringen och genomförandet av obligatoriska studier på alla utbildningsstadiet (yrkesinriktade grundexamina, yrkeshögskoleexamina och universitetsexamina) inom sådana branscher där man kräver nära växelverkan med andra människor (bland annat social- och hälsovårdsbranschen, pedagogisk verksamhet, säkerhetsbranschen, hotellbranschen och andra servicebranscher). I minimiinnehållet beskrivs utöver målen för kompetens också exempel på innehåll och praktiska tips som kan utnyttjas i undervisningen.

För att stärka kunnandet om psykisk hälsa, rusmedel och beroende rekommenderar sektionen dessutom åtgärder inom fortbildningen, kompetensledningen och de stödjande strukturerna och åtgärder som gäller kvaliteten på undervisningen och utbildningen. Rekommendationerna bidrar till genomförandet av målen i strategin för psykisk hälsa och rusmedels- och beroendestrategin.

Nyckelord psykisk hälsa, rusmedel, beroende, utbildning, kunnande

ISBN PDF 978-952-00-9877-3

ISSN PDF

1797-9854

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9877-3>

Mental health, substance use and addiction content in education for sectors working in direct interaction

Recommendations for strengthening competence

Publications of the Ministry of Social Affairs and Health 2023:30

Publisher Ministry of Social Affairs and Health

Author(s) Jaana Markkula, Saara Rapeli, Heidi Ruohio, Erika Mattila, Liisa Palola

Group author Division for mental health, substance abuse and addiction of the Advisory Board for Public Health

Language Finnish

Pages 94

Abstract

Phenomena related to mental health, substance use and addiction are present in many ways in the daily lives of people in Finland. Mental health issues, substances, tobacco and nicotine products as well as gambling can cause wide-ranging harm not only to people themselves but also to their families, communities and society at large. These phenomena and the related harm are reflected in many ways in working life, especially in fields where people meet and interact closely with each other. The need for competence related to these phenomena has been widely recognised in society.

The division for mental health, substance abuse and addiction, which is part of the Advisory Board for Public Health operating under the Ministry of Social Affairs and Health, was tasked with making a proposal for strengthening the competence related to substance use, addiction and mental health in different occupational groups, particularly in duties that involve close interaction with other people. For this purpose, a study was conducted to examine the visibility of mental health, substance use and addiction matters in the contents of vocational upper secondary qualifications and the curricula for education provided by universities and universities of applied sciences.

Based on the study, there are major differences between and within qualifications in sectors where people meet and interact closely with each other when it comes to including mental health, substance use and addiction matters in qualification units and curricula. Contents related to mental health, substance use and addiction were not systematically included in the mandatory contents of qualifications and degrees in all key sectors.

The division responds to the development needs identified in the study by issuing recommendations on the minimum contents of competence related to mental health, substance use and addiction in respect of education and training programmes leading to a qualification or degree. The division recommends that the minimum contents be taken into account in the sectors where people meet and interact closely with each other (e.g. the health and social services, education and guidance, security, and hotel and other service sectors) when planning and implementing compulsory studies at all levels of education and training (initial vocational qualifications, university of applied sciences degrees and university degrees). In addition to the competence objectives, the minimum contents provide examples of contents and practical tips for teaching.

The division also recommends measures to strengthen the competence related to mental health, substance use and addiction in continuing education, in competence management and structures and in the quality of teaching, education and training. The recommendations will help promote the implementation of the objectives of the National Mental Health Strategy and the National Substance Use and Addiction Strategy.

Keywords mental health, substances, addiction, education and training, competence

ISBN PDF 978-952-00-9877-3

ISSN PDF 1797-9854

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9877-3>

Sisältö

Esipuhe	8
1 Johdanto	10
1.1 Kansalliset strategiat ja linjaukset tunnistavat tarpeen osaamisen vahvistamiseen	11
1.2 Mitä on mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaaminen?.....	12
2 Selvitys nykyisistä koulutussisällöistä	14
2.1 Tausta: Suomen koulutusjärjestelmä	14
2.1.1 Toisen asteen koulutus	16
2.1.2 Korkea-asteen koulutus	17
2.2 Selvityksen tavoite	19
2.3 Selvityksen toteutus ja käytetty aineisto.....	19
2.4 Käytettyyn aineistoon ja käsitteisiin liittyvät huomiot	20
3 Tilannekatsaus mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen koulutukseen ammatillisissa oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa	22
3.1 Sisällöt ammatillisessa koulutuksessa	22
3.1.1 Sosiaali- ja terveysala	22
3.1.2 Liikunta-ala	25
3.1.3 Humanistinen ja kasvatusala	25
3.1.4 Turvallisuusala	26
3.1.5 Ravintola-, catering- ja matkailuala.....	27
3.1.6 Yhteenveto tuloksista	28
3.2 Sisällöt ammattikorkeakoulutuksessa.....	29
3.2.1 Sosiaali- ja terveysala	29
3.2.2 Kasvatus- ja ohjausala.....	37
3.2.3 Turvallisuusala	38
3.2.4 Muut kohtaavat alat	38
3.2.5 Ylemmät ammattikorkeakoulututkinnot ja ammattikorkeakoulutason opettajakoulutus	39
3.2.6 Yhteenveto tuloksista	40
3.3 Sisällöt yliopistokoulutuksessa	42
3.3.1 Terveystieteet, lääketiede, yhteiskuntatieteet ja liikuntatieteet	42
3.3.2 Kasvatustieteet ja kognitiiviset tieteet	47
3.3.3 Hallinto- ja oikeustieteet	48
3.3.4 Yhteenveto tuloksista	49

4 Jaoston suositukset mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen koulutukseen	51
4.1 Osaaminen tutkintoon johtavassa koulutuksessa: Koulutuksen minimisisältö	51
4.2 Yleiset osaamista tukevat suositukset.....	55
4.2.1 Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön täydennyskoulutus	56
4.2.2 Osaamisen johtaminen ja rakenteet.....	57
4.2.3 Opetuksen ja koulutuksen laatu	59
Liitteet	61
Liite 1. Raportissa käytettyjä keskeisiä käsitteitä.....	61
Liite 2. Selvityksessä läpikäytyt toisen asteen tutkinnot aloittain sekä koulutuksen järjestäjien lukumäärä aloittain (v. 2023).....	66
Liite 3. Selvityksessä läpikäytyt korkea-asteen tutkinnot aloittain.....	68
Liite 4. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen esiintyminen keskeisimmillä sosiaali- ja terveydenhuollon perustutkintojen osaamisalueilla / pakollisissa ja valinnaisissa tutkinnon osissa.....	73
Liite 5. Sosiaali- ja terveysalan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt osaamisen ulottuvuuksien (A–C) mukaan	76
Liite 6. Kasvatus- ja ohjausalan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt osaamisen ulottuvuuksien (A–C) mukaan	83
Liite 7. Muiden alojen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt osaamisen ulottuvuuksien (A–C) mukaan.....	88
Lähteet	92

ESIPUHE

Mielenterveysongelmat, päihteet, tupakka- ja nikotiinituotteet sekä rahapelaaminen aiheuttavat moninaisia haittoja, jotka heijastuvat työelämään ja edellyttävät siten valmiuksia kohdata näitä ilmiöitä työssä. Tällä julkaisulla tavoittelemme mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvää osaamisen vahvistamista etenkin niillä aloilla, joilla ollaan tiiviissä vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Miten voisimme ymmärtää näitä ilmiöitä ja niiden taustoja riittävästi? Miten osaisimme työssämme edistää mielenterveyttä sekä ehkäistä päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä ja rahapelaamista sekä niistä aiheutuvia moniulotteisia haittoja? Entä miten osaisimme työssämme kohdata mielenterveys- ja päihde- ja riippuvuusongelmia kokevia ihmisiä ja heidän läheisiään kunnioittavasti heitä tukien ja auttaen?

Sosiaali- ja terveysministeriön Kansanterveydenneuvottelukunnan alainen Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden jaoston toimikausi oli 18.3.2022–31.7.2023. Jaoston yhtenä tehtävänä oli tehdä ehdotus päihde- ja riippuvuusosaamisen sekä mielenterveysosaamisen vahvistamisesta eri ammattiryhmissä, erityisesti sellaisissa työtehtävissä, joihin kuuluu tiivis vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. Tehtävä edistää Mielenterveysstrategian (2020–2030) sekä Päihde- ja riippuvuusstrategian (2021–2030) toimeenpanoa (Kotovirta ym. 2021). Myös kansallisessa Lapsistrategiassa on korostettu lasten, nuorten ja perheiden parissa toimivien henkilöiden osaamisen varmistamista näistä ilmiöistä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023). Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriön Sosiaali- ja terveysalan korkeakoulutuksen kehittäminen -hanke on antanut suosituksensa kyseisen alan korkeakoulututkintoihin johtavan koulutuksen ja niitä täydentävän korkeakoulutuksen kehittämiseksi ja sote-uudistuksen tavoitteiden tukemiseksi osaamista vahvistamalla (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023a).

Jaoston puheenjohtajaksi kutsuttiin osastonylilääkäri, kliininen opettaja Matti Kaivosoja Soitesta/Turun yliopistosta ja varapuheenjohtajana toimi neuvotteleva virkamies Elina Kotovirta sosiaali- ja terveysministeriöstä. Jäseniksi jaostoon kutsuttiin Raija Fors (Pohjois-Suomen aluehallintovirasto), Annika Eloranta (myöh. Kim Kannussaari) (EHYT ry, EPT-verkosto), Anna Kenni (Porin kaupunki), Anneli Kuusinen-Laukkala (Keski-Suomen sairaanhoitopiiri), Tapio Latvanen (Koala ry), Susanna Leimio (Päijät-Hämeen hyvinvointialue), Mia Luhtasaari (oikeusministeriö), Pauliina Mattila-Holappa (Työterveyslaitos), Johanna Mäki-Opas ja Nina Tamminen (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos), Solja Niemelä (Turun yliopisto), Sanna Nieminen (Humanistinen ammattikorkeakoulu Humak), Soila Nordström

(myöh. Dinah Arifulla) (Opetushallitus), Tariq Omar (Samha ry), Kaisa Penttinen (Omnia), Vlada Petrovskaja (Vailla vakinaista asuntoa ry), Mauno Saksio (Kaakkois-Suomen AMK Xamk), Olavi Sydänmaanlakka (Mielenterveyden keskusliitto), Tarja Tenkula ja Ellen Vogt (Kuntaliitto, myöhemmin Hyvil). Jaoston asiantuntijasihteereinä toimivat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksesta kehittämisspäällikkö Jaana Markkula/vt. Hanna Heikkilä, erikoissuunnittelija Saara Rapeli, erikoissuunnittelija Heidi Ruohio ja kehittämisspäällikkö Teija Strand sekä sosiaali- ja terveysministeriöstä erityisasiantuntija Soile Ridanpää ja asiantuntija Liisa Palola. Jaoston ehdotusta varten selvitystä teki myös suunnittelija Erika Mattila Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksesta.

Jaosto kuuli kokouksissaan tai työpajoissa asiantuntijoina osaamisen vahvistamiseen liittyen myös eri koulutusaloilta valmistuneita ammattilaisia sekä Sosiaali- ja terveysalan korkeakoulutuksen kehittäminen -hanketta. Lisäksi raportin luonnos laitettiin kommentoille Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiantuntijoille. Minimisäältäöjen viimeistelemiseksi järjestettiin oppilaitosten edustajille mahdollisuus kommentoida luonnosta sekä kirjallisesti että työpajassa. Kommentointiin osallistui reilut parikymmentä opetusalan ammattilaista sosiaali- ja terveysalan sekä kasvatusta ja ohjauksen oppilaitoksista.

Jaosto luovuttaa raporttinsa kansanterveydenneuvottelukunnalle. Näissä suosituksissa konkretisoidaan millaisia perusteltuja odotuksia mielenterveys- päihde- ja riippuvuusasioiden kanssa toimivilla on osaamisen vahvistamisesta eri ammattiryhmissä. Kiitän kaikkia jaoston työskentelyyn osallistuneita aktiivisesta työpanoksesta näiden suositusten valmistelussa. Kiitän jaoston sihteeristöä työskentelymme huolellisesta ja laadukkaasta valmistelutyöstä ja erityinen kiitos vielä kehittämisspäällikkö Jaana Markkulalle, erikoissuunnittelija Saara Rapelille, erikoissuunnittelija Heidi Ruohiolle, suunnittelija Erika Mattilalle ja asiantuntija Liisa Palolalle tämän julkaisun kokoamisesta.

Jaoston puheenjohtaja, osastonylilääkäri, kliininen opettaja Matti Kaivosoja

Syyskuu 2023

1 Johdanto

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöt näkyvät monin tavoin suomalaisten arjessa. Tutkimuksen mukaan joka viides työkäinen eli 20–64-vuotias kokee merkittävää psyykkistä kuormittuneisuutta (THL 2023). Yli puolet suomalaisten työkyvyttömyyseläkkeistä on mielenterveysperustaisia. Suomessa alkoholin riskikäyttö, päivittäinen tupakka- ja nikotiini tuotteiden käyttö, huumeiden käyttö sekä rahapeliin pelaaminen riskitasolla ovat edelleen yleisiä haasteita. Esimerkiksi noin 560 000 suomalaisella on vähintäänkin kohtalainen pitkäaikaisten terveyshaittojen riski alkoholin käyttöönsä vuoksi (Lintonen & Mäkelä 2018), ja noin 11 prosenttia suomalaisista pelaa rahapelejä riskitasolla (Salonen ym. 2020). (Ks. lisää THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut; THL, Mielenterveys -aihesivut.)

Mielenterveysongelmat, päihteet, tupakka- ja nikotiini tuotteet sekä rahapelaaminen aiheuttavat moninaisia haittoja paitsi henkilölle itselleen myös hänen läheisilleen, yhteisölle ja laajemmin yhteiskunnalle. Kohtaavien alojen ammattilaisilla on tärkeä rooli näiden haittojen ehkäisyssä ja hoidossa. Yhtäältä ammattilaiset voivat vahvistaa niitä suojaavia tekijöitä, jotka lisäävät mielen hyvinvointia sekä ehkäisevät ja vähentävät riskiä päihteiden, tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytön tai rahapelaamisen aloittamiseen ja ongelmien syntyyn. Toisaalta ammattilaiset voivat vähentää riskitekijöitä, jotka puolestaan tietyissä olosuhteissa tai tietyissä ryhmissä voivat lisätä jonkin tietyn häiriön tai ongelman todennäköisyyttä. (Ks. esim. Markkula ym. 2022.) Ammattilaisten mahdollisuudet haittojen ehkäisyssä ja vähentämisessä riippuvat toimintaympäristöstä. Esimerkiksi kouluissa, oppilaitoksissa ja nuorisotyössä korostuvat edistävää ja ehkäisevää työtä, kun taas sosiaali- ja terveyspalveluissa on hallittava lisäksi haittojen vähentäminen, varsinaisen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyö sekä hoito. Moniammatillinen yhteistyö ja verkostotyöskentely ovat tarpeen kaikissa toimintaympäristöissä.

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaaminen koostuu tiedoista, taidoista ja valmiuksista kohdata kyseisiä ilmiöitä omassa työssään. Näin apua tarvitsevat tulevat paremmin autetuksi. Ammattilaisten osaamiseen liittyy lisäksi huolen pitäminen omasta hyvinvoinnista. Ajankohtainen tarve osaamiselle on tunnistettu laajasti yhteiskunnassa.

Tässä raportissa tarkastellaan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen esiintymistä toisen asteen ammatillisen koulutuksen tutkinnon osien sisällöissä sekä ammattikorkeaja- ja yliopistokoulutuksen opetussuunnitelmissa. Tarkastelussa keskitytään eritoten niihin aloihin, joissa kohdataan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöitä ja ammattiryhmiin,

joihin kuuluu tiivis vuorovaikutus ihmisten kanssa. Osaamisen vahvistamisen tueksi raportissa annetaan ehdotuksia minimisisällöiksi soveltuvien alojen peruskoulutukseen ja laajemmin työelämään.

1.1 Kansalliset strategiat ja linjaukset tunnistavat tarpeen osaamisen vahvistamiseen

Mielenterveysstrategia, Itsemurhien ehkäisyohjelma sekä Päihde- ja riippuvuusstrategia ovat nostaneet yhdeksi keskeisistä tavoitteistaan aiheisiin liittyvän osaamisen vahvistamisen. Mielenterveysstrategiassa ehdotetaan, että on tarpeen tunnistaa ammattiryhmät, ihmisryhmät ja yhteisöt, joissa mielenterveysosaamista ja -taitoja erityisesti tarvitaan sekä lisätä näiden ryhmien osaamista aiheista. Ammattiryhmistä tämä koskee erityisesti sellaisia työtehtäviä, joissa ollaan tiiviissä vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa. Lisäksi strategiassa ehdotetaan, että mielenterveysosaamista ja -taitoja on tarpeen lisätä varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa esimerkiksi opetussuunnitelmia kehittämällä. (Vorma ym. 2020.) Vastaavasti Päihde- ja riippuvuusstrategiassa on oma tavoitteensa koskien osaamisen vahvistamista. Sen mukaan päihde- ja riippuvuusosaamista on tarpeen vahvistaa eri ammattialojen perus- ja täydennyskoulutuksessa, ja erityisesti strategiassa nostetaan tarve osaamisen vahvistamiseen peruspalveluissa (Kotovirta ym. 2021).

Mielenterveyteen sekä päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvä osaamisen vahvistaminen on ollut jo pitkään kansallisten strategioiden ja ohjelmaohjauksen tavoitteena. Vuonna 2007 opetusministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa työryhmässä karroitettiin ja arvioitiin päihdeongelmien ehkäisyä ja hoitoa koskevan koulutuksen nykytilaa ja kehittämistarpeita. Samassa yhteydessä tehtiin esitykset soveltuvien koulutusalojen ehkäisyn ja hoidon peruskoulutus- ja täydennyskoulutusohjelmaksi. Vuoden 2007 kaltaista selvitystä (Opetusministeriö 2007) ei ole tehty mielenterveys- ja päihdesuunnitelma (Mieli) nostikin vuonna 2009 yhdeksi ehdotukseksi mielenterveys- ja päihdetyön opetuksen kehittämisen sekä mielenterveystyön opetuksen minimisisältöjen määrittämisen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016). Päihde- ja riippuvuusstrategian alaisessa Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelmassa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015; Markkula ym. 2021) yhdeksi osaamisen vahvistamiseen kuuluvaksi toimenpiteeksi vastaavasti kirjattiin, että vuonna 2007 laaditut päihdetyön koulutuksen minimisisällöt päivitetään ehkäisevän päihdetyön osalta keskeisimmille koulutusaloille.

Vuoden 2007 selvityksen jälkeen kansallisissa strategioissa ja ohjelmissa sekä lainsäädännössä on päihdetyön rinnalla huomioitu entistä paremmin toiminnalliset riippuvuudet, kuten rahapelaaminen. Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä (523/2015) huomioi

lainsäädännöistä ensimmäisenä rahapelaamisen alkoholin, tupakka- ja nikotiinituotteiden, huumeiden ja muiden päihtymistarkoituksessa käytettyjen aineiden käytön sekä niistä aiheutuvien haittojen ehkäisyn vähentämisessä. Viimeisimpänä mielenterveys- ja päihdelainsäädäntöä uudistettaessa toiminnalliset riippuvuudet, kuten raha- ja digipelaaminen, sisällytettiin osaksi päihde- ja riippuvuustyötä, -hoitoa ja -palveluita, kun vuoden 2023 alusta erillislainsäädännöistä luovuttiin ja kokonaisuus vietiin osaksi terveydenhuoltolakia (1326/2010) ja sosiaalihuoltolakia (1301/2014). Myös laaja-alaisen osaamisen tarpeita korottaneessa osaamisen ennakointifoorumissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt nousivat esiin lainsäädännön muutosten ja väestön ikääntymisen aiheuttamien tarpeiden kautta (Opetushallitus 2023b).

Toimintaympäristön muututtua ja ajankohtaisen tilannetiedon puuttuessa katsottiin tarpeelliseksi tehdä jaoston ehdotuksen taustalle selvitys mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden sisällyttämisestä kohtaavien alojen peruskoulutukseen.

1.2 Mitä on mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaaminen?

Osaaminen rakentuu eri osatekijöistä: menetelmistä ja taidoista, tiedoista ja teoriasta sekä asenteista ja osaamisen reflektoinnista. Nämä osatekijät täydentävät toisiaan. Tässä raportissa painottuu koulutuksen kautta saadun osaamisen arviointi ja kehittäminen. On kuitenkin muistettava, että osaaminen kehittyy ja karttuu jatkuvasti työtä tekemällä.

Mielenterveysosaaminen tarkoittaa tietoa ja ymmärrystä mielenterveydestä voimavarana ja terveyden osa-alueena sekä keinoista vahvistaa mielenterveyttä. Mielenterveysosaamiseen sisältyy ymmärrys mielenterveyden suoja- ja riskitekijöistä sekä omien ja yhteiskunnallisten mielenterveyteen liittyvien asenteiden ja käsitysten sekä niiden merkitysten tunnistaminen. Osaamiseen sisältyy tieto yleisimmistä mielenterveyden häiriöistä sekä erilaisista yleisimmistä hoitomuodoista ja palveluista. Lisäksi on tärkeää tietää, miten mielenterveyden häiriöitä ja itsemurhia ehkäistään esimerkiksi tunnistamalla riskitekijöitä ja ottamalla asioita puheeksi. Mielenterveysosaaminen kehittyy jatkuvasti, ja siksi on tärkeää, että työntekijät ja työyhteisöt pysyvät perillä ajankohtaisesta tutkimustiedosta ja kansallisista suosituksista.

Päihde- ja riippuvuusosaamiseen sisältyy tieto ja ymmärrys yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan pähteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöltä ja rahapelaamiselta suojaavista tekijöistä sekä niiden riskiä lisäävistä tekijöistä. Myös valmiudet vahvistaa yhteiskunnan, yhteisön ja yksilötason suojaavia tekijöitä sekä vähentää ja ehkäistä riskitekijöiden vaikutusta ovat osa päihde- ja riippuvuusosaamista. Lisäksi on oltava ymmärrystä

tutkimustietoon perustuvista ehkäisevistä, haittoja vähentävistä ja hoidollisista menetelmistä sekä päihdeiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden sekä rahapelaamisen aiheuttamista terveydellisistä, sosiaalisista ja taloudellisista haitoista yksilöille, läheisille, yhteisöille ja yhteiskunnalle. Olennainen osa osaamista on henkilön omien ilmiöön liittyvien asenteiden ja käsitysten sekä niiden merkitysten tunnistaminen. Tähän liittyy tavoite vähentää päihdeitä käyttäviin ja rahapelejä ongelmallisesti pelaaviin kohdistuvaa stigmaa. Päihde- ja riippuvuusosaamiseen kuuluu lisäksi ymmärrys päihde- ja riippuvuustyön sekä näiden palvelujen monialaisesta kokonaisuudesta.

Mielenterveys- päihde- ja riippuvuusosaamiseen sisältyy ymmärrys mielenterveyden, alkoholin, huumeiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön sekä rahapelaamisen merkityksestä koko yhteiskunnan hyvinvoinnille ja menestykselle.

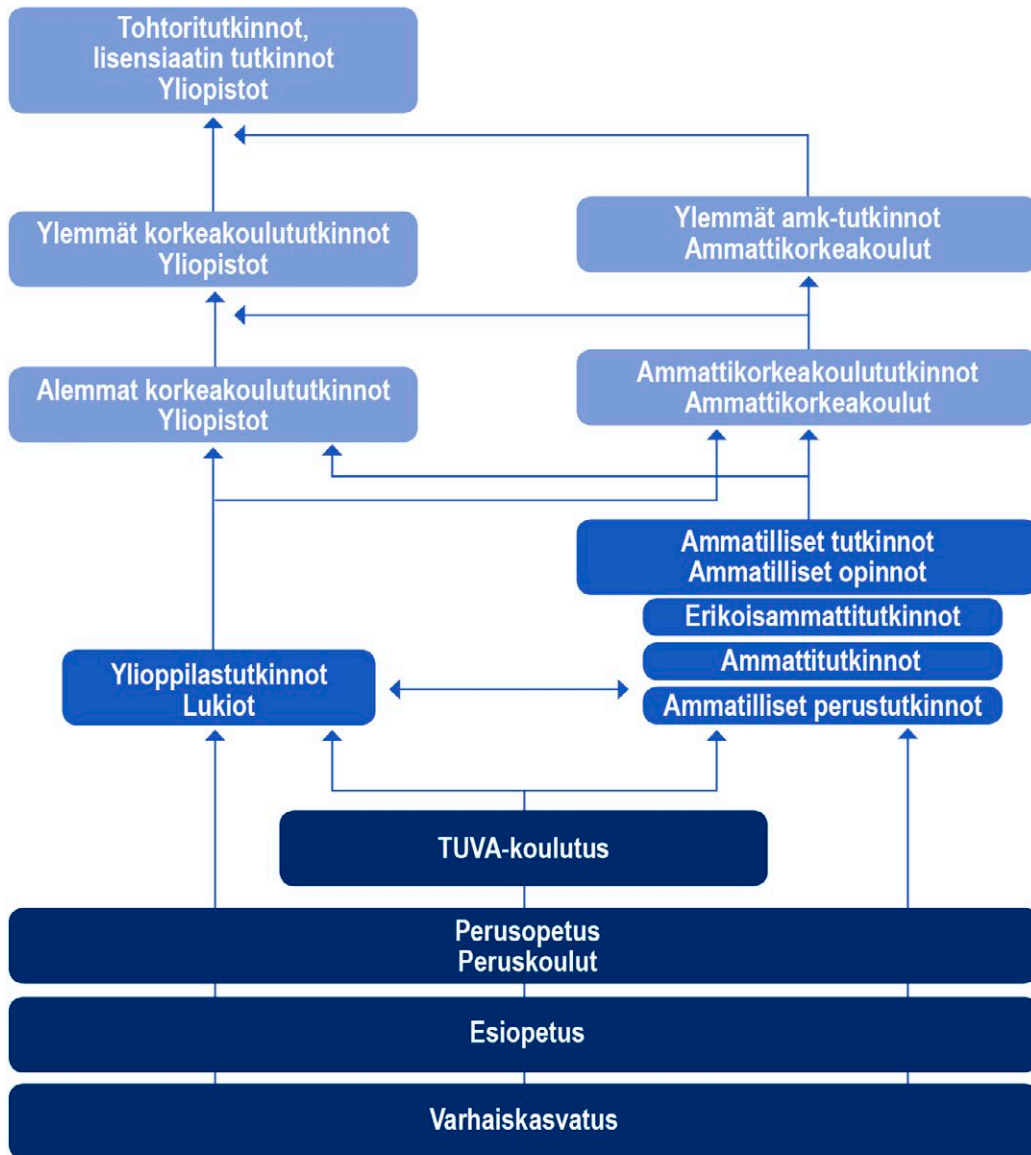
Muita keskeisiä käsitteitä on avattu lyhyesti liitteessä 1.

2 Selvitys nykyisistä koulutussisällöistä

2.1 Tausta: Suomen koulutusjärjestelmä

Suomen koulutusjärjestelmä muodostuu varhaiskasvatuksesta, esiopetuksesta, yleisivistävästä perusopetuksesta (peruskoulu), peruskoulun jälkeisestä toisen asteen koulutuksesta (ammattillinen koulutus ja lukiokoulutus) ja korkea-asteen koulutuksesta (ammattikorkeakoulut ja yliopistot) (ks. kuvio 1). Lisäksi aikuiskoulutusta on tarjolla kaikilla koulutusasteilla. Sisäministeriön hallinnonalan tutkintoihin kuuluu pelastajan koulutusohjelma (90 op), hätäkeskuspäivystäjän koulutusohjelma (90 op) ja alipäälystön koulutusohjelma (60 op). Nämä eivät ole opetus- ja kulttuuriministeriön ohjauksen piiriin kuuluvia asetuksella (680/2017; 673/2017; 1129/2014; 794/2004) säädettyjä tutkintoja, eli niitä ei ole kuvattu kuviossa 1.

Kuvio 1. Suomen koulutusjärjestelmä (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2022a).

Suomen tutkintojen viitekehyksessä on kuvattu koulutusjärjestelmämme tutkinnot, ja kuvaukset vastaavat Eurooppalaisen tutkintojen viitekehyksen (EQF) vaativuustasoja. Tutkinnot on sijoitettu kahdeksalle tasolle niiden edellyttämän osaamisen perusteella. Tässä raportissa kuvatut ammatilliset perustutkinnot sijoittuvat tasolle 4, pelastusalan alipäällystötutkinnot tasolle 5, ammattikorkeakoulututkinnot ja alemmat korkeakoulututkinnot tasolle 6 sekä ylemmät ammattikorkeakoulututkinnot ja korkeakoulututkinnot tasolle 7. Erikoislääkärikoulutus sekä tieteelliset ja taiteelliset jatkotutkinnot sijoittuvat tasolle 8. (120/2017.)

2.1.1 Toisen asteen koulutus

Toisen asteen koulutus suoritetaan peruskoulun jälkeen ja se sisältää sekä lukiokoulutuksen että ammatillisen koulutuksen. Lukiokoulutus on yleissivistävää eikä anna ammatillista pätevyyttä. Lukiokoulutuksen päätteeksi suoritetaan valtakunnallinen ylioppilastutkinto. Lukion käyneet voivat hakeutua yliopistoihin, ammattikorkeakouluihin tai ammatilliseen koulutukseen.

Ammatillinen koulutus on suunnattu perusopetuksen päättäneille nuorille, muille vailla ammatillisesti suuntautunutta tutkintoa oleville sekä aikuisille, jotka ovat jo työelämässä. Perusopetuksen päättäneistä oppilaista noin joka toinen hakeutuu opiskelemaan ammatilliseen koulutukseen. Ammatilliseen koulutukseen hakeudutaan myös työuran aikana lisä- ja täydennyskoulutukseen sekä uudelleen kouluttautumaan.

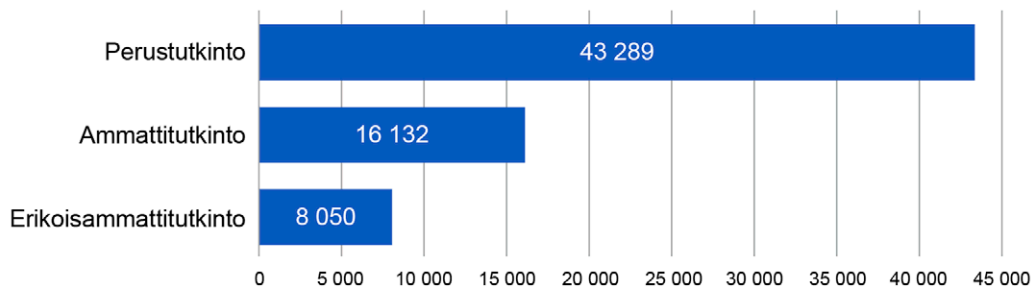
Toisen asteen ammatilliseen koulutukseen luetaan mukaan ammatilliset perustutkinnot, ammattitutkinnot ja erikoisammattitutkinnot. Ammatillisissa perustutkinnoissa (pääosin 180 osaamispistettä) omaksutaan alalla vaadittavat perustaidot. Ammatillisessa perustutkinnossa osoitetaan laaja-alaiset ammatilliset perusvalmiudet alan eri tehtäviin sekä erikoistuneempi osaaminen ja työelämän edellyttämä ammattitaito vähintään yhdellä työelämän toimintakokonaisuuteen liittyvällä osa-alueella. Perustutkinnoissa arviointi tehdään Eurooppalaisen tutkintojen viitekehyksen (EQF) 4-tason pohjalta (ks. 120/2017). Perustutkinnon suorittaneella on laaja-alaiset perusvalmiudet, eli käytännössä valmistunut osaa tukea, tunnistaa, aktivoida, ohjata asiakkaita sekä toimia ammatillisesti. Lisäksi hän käyttää näyttöön perustuvaa tietoa, huolehtii omasta työhyvinvoinnista sekä reflektoi monipuolisesti omaa osaamistaan ja esimerkiksi arvojaan. (Ks. 120/2017.)

Ammattitutkinnot (150 op) ja erikoisammattitutkinnot (180 op) mahdollistavat osaamisen kehittämisen työuran eri vaiheissa. Ammattitutkinnossa osoitetaan työelämän tarpeiden mukaisesti kohdennettua ammattitaitoa, joka on perustutkintoa syvällisempää tai kohdistuu rajatumpiin työtehtäviin. Ammattitutkinnot voi suorittaa myös työssäoppimisena. Erikoisammattitutkinnossa osoitetaan työelämän tarpeiden mukaisesti kohdennettua ammattitaitoa, joka on ammattitutkintoa syvällisempää ammatin hallintaa tai monialaista osaamista. Erikoisammattitutkinnot ovat usein oppisopimusopintoja, joita suoritetaan oman työn ohella erikoistumisopintoina (esim. johtamisen erikoisammattitutkinto). Järjestäjätahot voivat olla hyvin moninaisia ja esimerkiksi kaupallisia yrityksiä. (Opetushallitus 2023b.)

Ammatillista koulutusta järjestetään ammattioppilaitosten lisäksi esimerkiksi työpaikoilla oppi- ja koulutussopimuksella. Ammatillisen tutkinnon suorittaneet voivat hakea jatko-opintoihin ammattikorkeakouluun tai yliopistoon.

Vuonna 2022 erilaisia ammatillisia tutkintoja oli kaikkiaan 161. Näistä opiskelijamäärältään suosituin oli sosiaali- ja terveysalan perustutkinto (ks. liite 2). Vuonna 2022 ammatillisia tutkintoja suoritettiin yhteensä 67 471 (Opetushallitus 2023c). Pääsääntöisesti opiskelijat suorittavat toisen asteen opinnot oppilaitoksessa suoritettavana perustutkintona: suorite- tuista toisen asteen tutkinnoista perustutkintoja oli 64 prosenttia, ammattitutkintoja oli 24 prosenttia ja erikoisammattitutkintoja 12 prosenttia (ks. kuvio 2).

Kuvio 2. Ammatillisten tutkintojen suorittaminen ja jakautuminen toisella asteella vuonna 2022 (Opetushallitus 2023c).

Ammatillista koulutuksesta säädetään laissa (531/2017; 673/2017; Oppivelvollisuuslaki 1214/2020). Myös muu lainsäädäntö vaikuttaa ammatilliseen koulutukseen. Nämä löytyvät kootusti Opetus- ja kulttuuriministeriön verkkosivuilta (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023b). Hallitusohjelmassa määritetään, miten ammatillista koulutusta kehitetään. Vuonna 2021 astui voimaan laajennettu oppivelvollisuus, joka vaikuttaa toisen asteen ammatilliseen koulutukseen.

2.1.2 Korkea-asteen koulutus

Suomen korkeakoulujärjestelmä muodostuu ammattikorkeakouluista ja yliopistoista. Ammattikorkeakouluissa voi suorittaa alempia ja ylempiä ammattikorkeakoulututkintoja. Alemman ammattikorkeakoulututkinnon suorittaminen kestää 3,5–4,5 vuotta. Ylempään ammattikorkeakoulun haun edellytyksenä on ammattikorkeakoulututkinto tai muu soveltuva tutkinto sekä vähintään kahden vuoden työkokemus aiemman tutkinnon suorittamisen jälkeen.

Ammattikorkeakoululaki (932/2014) määrittää ammattikorkeakoulujen tehtäväksi toteuttaa työelämän vaatimuksiin ja tutkimukseen perustuvaa opetusta. Ammattikorkeakoulujen tehtävänä on toteuttaa opetusta, työelämää sekä aluekehitystä palvelevaa ja edistävää

kehittämisen- ja innovaatiotoimintaa. Korkeakoulut saavat lain mukaan itse päättää opetus- suunnitelmistaan, minkä vuoksi opetussuunnitelmat voivat erota myös saman tutkinnon sisällä.

Tiettyjen alojen amk-tutkintojen opetussuunnitelmien rakentumista ohjaavat kansallisesti ja yhteisesti sovitut alakohtaiset kompetenssi- eli osaamisalueet. Hoitotyön opetussuunnitelmat pohjautuvat EU:n parlamentin ja neuvoston ammattipätevyysdirektiiviin. Ammatillinen asiantuntijuus (180 op) on määritelty kansallisesti. Hoitotyön tutkintoon sisältyy lisäksi jonkin erityisalan tai -osaamisen (esim. päihde ja mielenterveys) opintoja 30 opintopistettä. Hoitotyön koulutuksissa sisältöalueet ja laajuudet ovat siis enemmän yhtenäisiä, mutta niissäkin on korkeakoulukohtaisia painotuseroja.

Opintojen sisältöalueiden osalta toisen asteen perustutkinnot ja ammattikorkeakoulututkinnot menevät osittain päällekkäin. Erot koulutusasteiden välillä syntyvät osaamisen tavoitteissa. Amk-tutkinnoissa osaamista arvioidaan EQF (Eurooppalainen tutkintojen viitekehys) tasolla 6. Tällä tasolla valmistuvalla opiskelijalla on opintoalaltaan edistyneet tiedot ja taidot, ja hänen tulee pystyä monimutkaisten ja ennakoimattomien ongelmien ratkaisemiseen, työtä ohjaavien teorioiden ja periaatteiden kriittiseen ymmärtämiseen sekä työn johtamiseen ja vastuunottamiseen päätöksenteosta ja muun muassa työntekijöiden ammatillisen kasvun hallintaan. (Ks. 120/2017.)

Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon (yamk) voi suorittaa yleensä silloin, kun on suorittanut alemman ammattikorkeakoulututkinnon ja omaa alan työkokemusta esimerkiksi kaksi vuotta. Hakukriteereissä on kuitenkin hiukan eroavaisuuksia oppilaitoksesta riippuen. Osassa esimerkiksi ulkomaiset tutkinnot ja opistotutkinnot voivat riittää. Terveys- ja hyvinvointialojen yamk-koulutuksia on kaikkiaan 142 erilaista, ja niitä tarjoo Suomessa 22 eri ammattikorkeakoulua (Opintopolku.fi). Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon suorittaminen kestää noin kaksi vuotta, ja tutkinnon osat ovat yhteensä 90 opintopistettä.

Tutkinto on mahdollista suorittaa työn ohessa. Useimmat tutkinnot liittyvät tietyn alan kehittämiseen tai johtamiseen. Ylempissä ammattikorkeakoulututkintojen osaamista arvioidaan Eurooppalaisen tutkintojen viitekehysten (EQF) 7-tason kautta. Asetuksen mukaan ylempään ammattikorkeakoulututkinnon suorittanut hallitsee laaja-alaiset ja pitkälle erikoistuneet oman alansa erityisosaamista vastaavat käsitteet, menetelmät ja tiedot, joita käytetään itsenäisen ajattelun ja/tai tutkimuksen perustana. Lisäksi hän ymmärtää oman ja muiden alojen rajapintojen tietoihin liittyviä kysymyksiä ja tarkastelee niitä ja uutta tietoa kriittisesti sekä ratkaisee vaativia ongelmia myös luovin toteutuksin tutkimus- ja/tai innovaatiotoiminnassa, jossa kehitetään uusia tietoja ja menettelyjä sekä sovelletaan ja yhdistetään eri alojen tietoja. (Ks. 120/2017.)

Yliopistoissa voidaan suorittaa alempia kandidaatin tutkintoja (180 op) ja ylempiä korkeakoulututkintoja eli maisterin tutkintoja (120 op) sekä tieteellisiä, taiteellisia ja ammatillisia jatkotutkintoja.

Yliopistoissa suoritettavista tutkinnoista, tutkintojen tavoitteista, opintojen rakenteesta ja muista opintojen perusteista säädetään yliopistojen tutkinnoista ja erikoistumiskoulutuksesta annetulla valtioneuvoston asetuksella (794/2004). Yliopistotutkinnoissa osaamista arvioidaan EQF (Eurooppalainen tutkintojen viitekehys) tasolla 7, jonka mukaan opiskelija työskentelee itsenäisesti alan vaativissa asiantuntijatehtävissä ja kansainvälisessä yhteistyössä tai toimii yrittäjänä sekä johtaa ja kehittää monimutkaisia, ennakoimattomia ja uusia strategisia lähestymistapoja, johtaa asioita ja/tai ihmisiä sekä arvioi yksittäisten henkilöiden ja ryhmien toimintaa. (Ks. 120/2017.) Yliopistot saavat lain mukaan itse päättää opetussuunnitelmistaan, minkä vuoksi opetussuunnitelmat voivat erota myös saman tutkinnon sisällä.

2.2 Selvityksen tavoite

Tässä selvityksessä kartoitettiin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusteemojen esiintymistä eri koulutusasteiden ja -alojen tutkinnon osien sisällöissä ja opetussuunnitelmassa aloilla, joihin kuuluu tiivis vuorovaikutus ihmisten kanssa. Nämä esitetään luvussa 3. Tavoitteena oli tunnistaa mahdolliset kehittämistarpeet näihin ilmiöihin liittyvässä koulutuksen tuottamassa osaamisessa. Tarpeisiin vastaamiseksi raportissa annetaan ehdotuksia minimisisällöiksi soveltuvien alojen peruskoulutukseen ja laajemmin työelämäperusteeseen osaamisen vahvistamiseen.

2.3 Selvityksen toteutus ja käytetty aineisto

Selvitystyössä tarkasteltiin toisen asteen ammatillisia perustutkintoja, ammattikorkeakoulututkintoja sekä yliopiston tutkintoja mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusteemojen kannalta keskeisimmiltä kohtaavan työn aloilta (ks. myös liite 2 ja 3).

Sisältöjä analysoitaessa käytiin läpi:

- toisen asteen perustutkintojen valtakunnalliset tutkinnon perusteiden tutkinnon osien sisällöt ja ammattitaitovaatimukset
- ammattikorkeakoulututkintojen opetussuunnitelmien opintojaksojen sisällöt ja osaamistavoitteet sekä
- yliopistotutkintojen opetussuunnitelmien opintojaksojen sisällöt ja osaamistavoitteet.

Toisen asteen ammatillisista tutkinnoista keskityttiin perustutkintoihin muun muassa tiedon saatavuuden vuoksi. Sen sijaan selvitykseen otettiin mukaan sisäministeriön hallinnon alan tutkintoihin kuuluvat pelastajan koulutusohjelma (90 op), hätäkeskuspäivystäjän koulutusohjelma (90 op) ja alipäälystön koulutusohjelma (60 op), koska ne täydentävät turvallisuusalan koulutustarjontaa.

Käytännössä tarkastelun kohteena oleviin sisältöihin liittyviä mainintoja etsittiin vapaasti verkosta löytyvistä edellä mainituista materiaaleista. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen lisäksi opetussuunnitelmista ja tutkinnon osista kartoitettiin sellaisia yleisempiä sisältöjä, joiden yhteydessä olisi mahdollista käydä läpi mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusaiheita, tai jotka tukevat näiden aiheiden käsittelyä. Näitä ovat esimerkiksi tunne- ja vuorovaikutustaidot, hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen, osallisuus, etiikka, oikeudet sekä kohtaamisen taidot. Analyysin tukena käytettiin seuraavia hakusanoja: mielen*, psyk*, kriis*, traum*, itse*, päih*, riipp*, raha*, peli*, pelaam*, alko*, tupak*, nikot*, huum*, hyvinv*, elämänh*, terve*, tunne* voimav*, osall*, ehkäis*, edist*.

Toisen asteen ammatillisten perustutkintojen sisällöt käytiin läpi ePerusteet-palvelussa. Sinne on koottu kaikki valtakunnalliset opetussuunnitelmien, tutkintojen ja koulutusten perusteet varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle. Selvitys tehtiin vuoden 2022 aikana sivustolla olevista tutkinnon osien kuvauksista ja ammattitaitovaatimuksista. Keväällä 2023 on ollut lausunnoilla ehdotus toisen asteen sosiaali- ja terveydenhuoltoalan perustutkintojen uusista tutkinnon perusteista. Nämä huomioitiin minimisisällöissä (ks. liitteet 5, 6 ja 7).

Korkea-asteen osalta selvitystyössä on hyödynnetty ensisijaisesti vapaasti verkosta kesällä tai loppuvuodesta 2022 löytyneitä voimassa olevia opetussuunnitelmia, eli pääsääntöisesti lukuvuoden 2021–2022 opetussuunnitelmia, mutta joidenkin oppilaitosten kohdalla oli jo käytössä lukuvuoden 2022–2023 opetussuunnitelmat. Kaikissa oppilaitoksissa ei ollut verkossa vapaasti saatavilla opetussuunnitelmaa, minkä vuoksi nämä on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

2.4 Käytettyyn aineistoon ja käsitteisiin liittyvät huomiot

Tuloksia tarkasteltaessa on huomioitava, että tutkinnon osiin ja opetussuunnitelmiin kirjatut sisältökuvaukset, ammattitaitovaatimukset ja osaamistavoitteet eivät kuvaa varsinaista käytännön opetusta oppilaitoksissa, eikä tehdyllä selvityksellä saa siten kattavaa kuvaa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöistä eri koulutusalojen varsinaisesta opetuksesta. Lisäksi on huomioitava, että toisen asteen ammattitaitovaatimukset ovat enemmänkin ylätasoisia, ja oppilaitokset itse määrittävät toteutussuunnitelmat. Ammattitaitovaatimukset antavatkin todellisuutta suppeamman kuvan koulutuksen tosiasiallisista sisällöistä. Korkea-asteen tutkintojen julkisten opetussuunnitelmien sisältöjen tarkkuus ja

kuvaukset puolestaan vaihtelivat suuresti oppilaitosten välillä, ja joitakin yksittäisiä opetussuunnitelmia ei löytynyt verkosta. Selvityksessä tarkastellun aineiston ulkopuolelle onkin voinut jäädä joitakin opetussuunnitelmia, jos tarkasteluajankohta on osunut ajan-kohtaan, jolloin materiaali on ollut päivityksessä tai se on puuttunut verkosta.

Huolimatta näistä rajoituksista tuloksia voidaan kuitenkin pitää vähintäänkin suuntaa antavina. Peruslähtökohta tutkinnon osien ja opetussuunnitelmien tarkastelussa on ollut se, että ne ohjaavat opetusta, ja ainakin ne sisällöt ja tavoitteet, jotka niissä on mainittu, tulevat opetuksessa todennäköisimmin käsitellyiksi.

Olemme päätyneet käyttämään tässä selvityksessä yhtenäisyyden ja luettavuuden vuoksi tiettyjä käsitteitä. Toisen asteen ammatillisten perustutkintojen tapauksessa puhumme tutkintojen osien sisällöistä, kun puolestaan ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen tapauksessa käytämme opetussuunnitelman käsitettä. Kaikissa tapauksissa käytämme myös tutkintojen sisällön/sisältöjen käsitettä viittaamaan näihin julkisesti saatavilla oleviin opetuksen sisältökuvauksiin sekä ammattitaitovaatimuksiin ja osaamistavoitteisiin, joista olemme tässä selvityksessä kiinnostuneita.

Tulosten tulkinnassa on hyödynnetty jaoston jäseniltä ja muilta asiantuntijoilta saatuja palautteita ja näkemyksiä.

3 Tilannekatsaus mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen koulutukseen ammatillisissa oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden jaosto on valinnut selvitystä varten keskeisimmät tutkinnot, joista valmistuu kohtaavaan työhön. Tutkintojen sisältöjen kuvaukset julkisilla verkkosivuilla vaihtelivat tarkkuudeltaan ja laajuudeltaan toisistaan. Kaikkea tietoa opetuksen sisällöistä ei ollut mahdollista löytää oppilaitosten omilta tai Opintopolku-verkkosivuilta, minkä lisäksi oppilaitosten opettajilla on liikkumavaraa varsinaisen opetuksen sisällöissä. On siis syytä muistaa, että selvitys ei pureudu varsinaiseen opetukseen vaan siitä julkisesti saatavilla oleviin tutkinnon osien sisältöihin (ammatilliset oppilaitokset) ja opetussuunnitelmiin (ammattikorkeakoulut ja yliopistot).

3.1 Sisällöt ammatillisessa koulutuksessa

3.1.1 Sosiaali- ja terveysala

Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon (Lähihoitaja ja Perustason ensihoitaja) laajuus on kaikkiaan 180 osaamispistettä. Tutkinto muodostuu ammatillisista tutkinnon osista (145 osp) ja yhteisistä tutkinnon osista (35 osp). Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnossa on kahdeksan osaamisalaa: 1) Ikääntyvien hoidon ja kuntoutumisen osaamisala, 2) Jalkojenhoidon osaamisala, 3) Lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisala, 4) Mielenterveys- ja päihdetyön osaamisala, 5) Sairaanhoidon ja huolenpidon osaamisala, 6) Suunhoidon osaamisala, 7) Vammaistyön osaamisala ja 8) Perustason ensihoidon osaamisala. Kullakin osaamisalalla on neljä pakollista tutkinnon osaa, jotka vaihtelevat osaamisaloittain. Kaikilla osaamisaloilla pakollisia tutkinnon osia on 130 osaamispistettä. Valinnaisia opintoja kuhunkin osaamisalaan tulee sisällyttää 15 osaamispisteen verran. Kaikille yhteiset tutkinnon osat ovat: ”Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen”, ”Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen” ja ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen”. Tutkintonimikkeitä on kaksi: Lähihoitaja ja Perustason ensihoitaja. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon suorittanut lähihoitaja on nimikesuojattu ammattihenkilö sekä terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain ja asetuksen (559/1994; 564/1994) että

sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) mukaisesti. Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon suorittaneen rekisteröinti sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilörekistereihin tapahtuu osaamisalasta riippumatta lähihoitaja-nimikkeellä sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviran ohjeiden mukaisesti.

Tutkinnon osista kaksi, ”Kasvun ja osallisuuden edistäminen” (25 osp) sekä ”Hyvinvoinnin ja toimintakyvyn edistäminen” (30 osp), ovat pakollisia tutkinnon osia kaikilla muilla osaamisaloilla paitsi perustason ensihoidon osaamisalalla. ”Kasvun ja osallisuuden edistäminen” tutkinnon osassa on nostettu sekä ammattitaitovaatimuksissa että osaamisen arvioinnissa monipuolisesti sisältöjä liittyen mielen hyvinvointiin ja terveyteen (esim. tieto ihmisen psyykkisestä kehityksestä elämänkulun eri vaiheissa, toimintaan vaikuttavien psykologisten tekijöiden tunnistaminen ja positiivisen mielenterveyden tukeminen). ”Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen” tutkinnon osassa osaamisen arviointiin on nostettu sisällöiksi mielenterveys- ja päihdesairauksia sairastavien hoidon toteuttaminen ja toimintakyvyyden edistäminen sekä mielenterveys- ja päihdesairauksien lääkehoidon seuraaminen. Merkillepantavaa on, että ehkäisevää päihdetyötä tai mielenterveyden edistämistä ei mainita viimeksi mainitussa tutkinnon osassa, vaan sisällöissä painottuu ennemminkin hoito.

Vahvimmin ja varsin monipuolisesti mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt näkyvät osana pakollisia tutkinnon osia Ikääntyvien hoidon ja kuntoutumisen osaamisalalla, Lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisalalla, Perustason ensihoidon osaamisalalla sekä luonnollisesti Mielenterveys- ja päihdetyön osaamisalalla. Muilla osaamisaloilla sisällöt ovat pakollisissa tutkinnon osissa vain yksittäisiä nostoja liittyen tietoon kyseisistä ilmiöistä, mielenterveyden ja päihde- ja riippuvuustilanteiden tukemiseen tai hoidon toteuttamiseen.

Kaikkien tämän selvityksen kohteena olevien ammatillisten perustutkintojen pakollisessa ”Yhteiskunta ja työelämäosaaminen” tutkinnon osassa teemat näkyivät oman opiskelu- ja työkyvyn näkökulmasta. Terveystieteistä ja toimintakyvystä huolehtimisen osaamistavoitteet ovat:

- etsii monipuolista tietoa ikäluokkansa terveyseroista ja mahdollisuuksista oman terveytensä ja toimintakykynsä edistämiseksi
- laatii itselleen tilannekohtaisesti päivitettävän ja monipuolisen suunnitelman terveytensä ja hyvinvointinsa edistämiseksi ottaen siinä huomioon liikunnan, ravitsemuksen, palautumisen, unen, mielen hyvinvoinnin, nikotiinittomuuden ja päihde- ja riippuvuustilanteiden, seksuaaliterveyden ja ihmissuhteiden merkityksen opiskelu- ja työkyvyn ylläpitämiseksi
- edistää terveyttään ja hyvinvointiaan aktiivisesti ja arvioi realistisesti suunnitelman toteutumista ja tavoitteiden saavuttamista hyödyntäen arvioinnissa myös muilta saamaansa palautetta.

Valinnaisissa tutkinnon osissa tarkastelun kohteena olleita sisältöjä löytyi viidestä eri tutkinnon osasta, mutta pääasiassa sisällöt painottuvat kahteen tutkinnon osaan, joissa sisältöjä käsiteltiin laajasti. Nämä tutkinnon osat olivat ”Lapsen ja nuoren mielenterveystaitojen edistäminen” sekä ”Mielenterveys- ja päihdetyö eri asiakasryhmille”. Nämä valinnaiset tutkinnon osat eivät kuuluneet osaksi Perustason ensihoidon osaamisalaa. Muissa valinnaisissa tutkinnon osissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt näkyivät vain yksittäisinä mainintoina.

Sekä pakollisten että valinnaisten tutkinnon osien näitä ilmiöitä koskeissa sisällöissä mielenterveysaiheet painottuvat päihde- ja riippuvuusaiheita enemmän. Huomionarvoista on, että tupakka- ja nikotiinutuotteita, toiminnallisia riippuvuuksia (esim. rahapelaaminen), itsemurhia ja itsetuhoisuutta tai niiden ehkäisyä ei mainita sen paremmin pakollisissa kuin valinnaisissa tutkinnon osissa. Riippuvuusongelmat mainitaan ainoastaan Lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisalan pakollisissa tutkinnon osissa. Vastaavasti vain Lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisalan sekä Mielenterveys- ja päihdetyön osaamisalan pakollisissa tutkinnon osissa nostetaan erikseen esiin päihdeiden riskikäytön ja/tai päihdeongelmien tunnistaminen. Yksittäisiä menetelmiä ei juurikaan eritellä. Ehkäiseviin, hoidollisiin ja kuntouttaviin menetelmiin sekä näyttöön perustuviin suosituksiin viitataan vain Mielenterveys- ja päihdetyön osaamisalalla yleisellä tasolla päihdetyön osalta. Mielenterveyteen liittyen toipumisorientaatioon viitataan lisäksi Ikääntyvien hoidon ja kuntoutumisen osaamisalalla. Tarkemmin tutkinnon osien päihde- ja riippuvuussisällöt on kuvattu liitteessä 4.

Yleisemmistä teemoista vuorovaikutustaidot sekä osallisuuden, hyvinvoinnin ja toimintakyvyn edistäminen, kuten asiakkaan motivointi terveyttä ja hyvinvointia edistävään omahoitoon ja riskien ehkäisyyn sekä työryhmätyöskentely varhaisen tuen ja ehkäisevän työn periaatteiden mukaisesti nousivat esiin sosiaali- ja terveysalan perustutkinnossa pakollisissa tutkinnon osissa lähes kaikkien osaamisalojen ammattitaitovaatimuksissa ja arvioinnin sisällöissä. Lisäksi yleisempiä teemoja oli sovellettu eri osaamisalojen erityisnäkökulmiin.

Sosiaali- ja terveysalan perustutkintojen uudet tutkinnon perusteet astuvat voimaan 1.8.2024. Uudistuksessa tehdään sisällöllisiä ja painotuksellisia muutoksia yhteisiin, pakollisiin tutkinnon osiin. Vuoden 2023 lausuntojen käsittelyvaiheessa on tullut esille mielenterveys- ja päihdetyön osaamisen aiempaa laajempi painotus. Mielenterveys- ja päihdetyön osaamisalan pakollisiin tutkinnon osiin tulee kuulumaan muun muassa laaja mielenterveys- ja päihdetyön tutkinnon osa.

3.1.2 Liikunta-ala

Liikunnanohjauksen perustutkinnon (Liikuntaneuvoja) laajuus on 180 osaamispistettä. Osaamisaloja on kolme: 1) Valmennuksen ja seuratoiminnan osaamisala, 2) Terveyttä edistävän liikuntaneuvonnan osaamisala ja 3) Liikunnan palvelutuotannon osaamisala. Liikunnanohjauksen perustutkinto muodostuu ammatillisista tutkinnon osista (145 osp) ja yhteisistä tutkinnon osista (35 osp). Yhteiset tutkinnon osat olivat: ”Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen”, ”Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen” sekä ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen”. Tutkintonimikkeitä on yksi: Liikuntaneuvoja.

Liikunnanohjauksen perustutkinnossa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt näkyivät huonosti. Terveyttä edistävän liikuntaneuvonnan osaamisalalle kuului pakollisena ”Terveyttä edistävän liikunnan ohjaajana toimiminen” tutkinnon osa, jossa mainitaan liikunta- ja terveys-suositusten hyödyntäminen. Tässä yhteydessä ei tuotu esille esimerkiksi päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden merkitystä hyvinvoinnille. Fyysisen toimintakyvyn lisäksi tässä tutkinnon osassa ei nostettu esille myöskään mielen hyvinvointia. Muiden ammatillisten perustutkintojen tavoin ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen” tutkinnon osassa mainittiin opiskelijan oman työkyvyn ja hyvinvoinnin ylläpitäminen sekä opiskelijan oman päihteettömyyden ja nikotiinittomuuden edistäminen. Yleisempiä teemoja liikunnanohjauksen perustutkinnossa olivat muun muassa kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin huomioiminen, kannustus ja motivointi.

3.1.3 Humanistinen ja kasvatustila

Kasvatus- ja ohjausalan perustutkinnon laajuus on 180 osaamispistettä. Osaamisaloja on kolme: 1) Nuoriso- ja yhteisöohjaus, 2) Kommunikaatio ja viittomakieli ja 3) Varhaiskasvatus ja perhetoiminta. Kasvatus- ja ohjausalan perustutkinto muodostuu ammatillisista tutkinnon osista (140–145 osp), joista pakollisten tutkinnon osien laajuus on 105–110 osaamispistettä ja valinnaisten tutkinnon osien laajuus on 35–40 osaamispistettä. Kaikille tutkinnoille yhteiset tutkinnon osat olivat: ”Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen”, ”Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen” sekä ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen”. Tutkintonimikkeitä on kolme: Nuoriso- ja työyhteisöohjaaja, Kommunikaation ja viittomakielen ohjaaja sekä Lastenohjaaja.

Nuoriso- ja yhteisöohjauksen osaamisalan (Nuoriso- ja yhteisöohjaaja) pakollisten tutkinnon osien sisällöissä oli näkyvissä joitakin mielen hyvinvoinnin sisältöjä, mutta niukasti päihde- ja riippuvuussisältöjä. ”Osallisuuden tukeminen ja sosiaalinen vahvistaminen” (30 osp) tutkinnon osassa huomioitiin riippuvuuksien tunnistaminen ja mielenterveyden vaikutukset hyvinvointiin. Kyseisessä tutkinnon osassa mainittiin, että opiskelija työskentelee hyödyntäen tietoa nuoruudesta ja nuoruuden ilmiöistä. Samassa yhteydessä mainittiin tarvittava puuttuminen ilmiöihin, jolla saatetaan viitata mielenterveys-, päihde- ja

riippuvuusasioihin. Pakollisiin tutkinnon osiin kuului lisäksi ”Nuoren kasvun ja hyvinvoinnin edistäminen” (30 osp) tutkinnon osa, jossa opiskelijan tulisi tunnistaa riskejä ja suojaavia tekijöitä sekä kannustaa terveellisiin elämäntapoihin. On mahdollista, että myös tämä tutkinnon osa sisältää mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä. Lisäksi osaamisalan eri tutkinnon osissa yleisimmistä teemoista näkyivät etenkin vuorovaikutus ja osallisuuden tukeminen.

Kommunikaation ja viittomakielen osaamisalalla (Kommunikaation ja viittomakielen ohjaaja) mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä mainittiin niukasti. Mielenterveys-sisällöt näkyivät ”Lapsen kasvun hyvinvoinnin ja oppimisen edistäminen” (40 osp) tutkinnon osassa, jossa tavoitteena oli ohjata lasta käyttäen tietoa psykososiaalisesta kehityksestä ja mielen hyvinvoinnista. Sen sijaan yleisempiä hyvinvointia, vuorovaikutusta ja osallisuutta vahvistavia sisältöjä löytyi tutkinnosta runsaasti.

Varhaiskasvatuksen ja perhetoiminnan osaamisalalla (Lastenohjaaja) mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä mainittiin niukasti. ”Tukea tarvitsevien ohjaaminen” (20 osp) tutkinnon osassa mainittiin, että opiskelija ottaa huomioon varhaisen tukemisen ja puheeksi ottamisen. On mahdollista, että tämä tutkinnon osa pitää sisällään mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioita, vaikka niitä ei ole erikseen mainittu. ”Varhaisen pedagogisen toiminnan toteuttaminen” (30 osp) tutkinnon osassa huomioitiin muun muassa osallisuus ja työyhteisö, joiden nähtiin edistävän vuorovaikutusta ja oppimista. ”Perheiden kanssa toimiminen ja monialainen yhteistyö” (20 osp) tutkinnon osassa ei sanoitettu mielenterveys-, päihde- tai riippuvuusasioita. Kyseiseen tutkinnon osaan kuuluivat muun muassa vanhemmuuden tukeminen, perheen hyvinvoinnin edistäminen, palvelu- ja tukijärjestelmien tuntemus sekä osallisuus.

Pakollisista tutkinnon osista yhteisiä Nuoriso- ja yhteisöohjaajan sekä Lastenohjaajan tutkinnoille olivat ”Ammatillinen kohtaaminen, kasvatus ja ohjaaminen” sekä ”Lapsen/nuoren kasvun, hyvinvoinnin ja oppimisen edistäminen”, joissa oli yleisempiä hyvinvointia, vuorovaikutusta ja osallisuutta käsitteleviä teemoja. Muiden ammatillisten perustutkintojen tavoin ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen” tutkinnon osassa mainittiin opiskelijan oman työkyvyn ja hyvinvoinnin ylläpitäminen sekä opiskelijan oman päihteettömyyden ja nikoitiinittomuuden edistäminen.

3.1.4 Turvallisuusala

Turvallisuusalan ammatillisista tutkinnoista tarkasteltiin turvallisuusalan perustutkintoa (Turvallisuusvalvoja) (180 osaamispistettä). Tutkinto muodostuu ammatillisista tutkinnon osista (145 osp) ja yhteisistä tutkinnon osista (35 osp). Ammatillisista tutkinnon osista

pakollisia on 55 osaamispistettä ja valinnaisia 90 osaamispistettä. Yhteiset tutkinnon osat olivat: ”Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen”, ”Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen” sekä ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen”. Tutkintonimike on Turvallisuusvalvoja.

Turvallisuusalan perustutkinnon tutkinnon osista löytyi useampia mainintoja kriisi- ja stressitilanteessa olevan henkilön kohtaamisesta. ”Uhkatilanteisiin varautuminen ja tilan-ehallinta” tutkinnon osassa uhkatilanteisiin varautumisen yhteydessä on maininta asiakaspalvelutilanteista väkivaltaisen ja päihtyneen asiakkaan kanssa. Lisäksi mainitaan uhkatilanteissa toimisen yhteydessä oman akuutin stressin hallitseminen sekä oman resilienssin kehittäminen. Muiden ammatillisten perustutkintojen tavoin ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen” tutkinnon osassa mainittiin opiskelijan oman työkyvyn ja hyvinvoinnin ylläpitäminen sekä opiskelijan oman päihteettömyyden ja nikotiinittomuuden edistäminen. Yleisemmistä teemoista turvallisuusalan perustutkinnossa korostuivat vuorovaikutustaidot.

Lisäksi sisäministeriön hallinnonalan tutkintoihin kuului pelastajan koulutusohjelma (90 op), hätäkeskuspäivystäjän koulutusohjelma (90 op) ja alipäällystön koulutusohjelma (60 op). Hätäkeskuspäivystäjän tutkinnosta löytyi maininta itsemurhalla uhkaavan henkilön puhuttamiseen sekä yleisimmistä teemoista esille nousi erityisesti vuorovaikutuksellinen osaaminen. Pelastajan tutkinnossa mainittiin mielenterveyspotilaan kohtaaminen ja päihdeongelmaisen tunnistaminen.

3.1.5 Ravintola-, catering- ja matkailuala

Ravintola- ja cateringalan perustutkinto (180 osaamispistettä) sisältää kaksi osaamisalaa: 1) asiakaspalvelu ja 2) Ruokapalvelu. Näiden tutkintonimikkeet ovat Tarjoilija ja Kokki. Tutkinto muodostuu ammatillisista tutkinnon osista (145 osp) ja yhteisistä tutkinnon osista (35 osp). Valinnaisia tutkinnon osia on 60 osaamispistettä.

Matkailualan perustutkinto (180 osaamispistettä) sisältää kolme osaamisalaa: 1) Matkailupalvelujen osaamisala, 2) Matkapalvelujen myynnin osaamisala ja 3) Majoituspalvelujen osaamisala. Tutkintonimikkeitä ovat Vastaanottovirkailija, Matka-asiantuntija ja Matkailupalvelujen tuottaja. Tutkinto muodostuu ammatillisista tutkinnon osista (145 osp) ja yhteisistä tutkinnon osista (35 osp). Valinnaisia tutkinnon osia on 75 osaamispistettä. Sekä Ravintola- ja cateringalan perustutkintoon että Matkailualan perustutkintoon sisältyvät yhteiset tutkinnon osat olivat: ”Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen”, ”Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen” sekä ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen”.

Ravintola- ja cateringalan perustutkinnossa (Tarjoilija, Kokki) ja Matkailualan perustutkinnossa (Vastaanottovirkailija, Matka-asiantuntija, Matkailupalveluiden tuottaja) mielenterveys- päihde- ja riippuvuussisältöjä mainittiin yhdessä yhteisessä pakollisessa tutkinnon osassa. ”Ravintolan asiakaspalvelu ja myynti” (25 osp) tutkinnon osa sisälsi anniskelu-tehtävissä toimimisen ja voimassa olevan alkoholilain mukaisen toiminnan sekä tiedon alkoholilain mukaisista omavalvonnan vaatimuksista. Lisäksi ravintola- ja cateringalan perustutkintoon kuului pakollinen tutkinnon osa ”Juomien myynti ja tarjoilu” (25 osp), jossa mainitaan, että opiskelija valmistaa ja tarjoilee myydyimpiä juomasekoituksia. Tässä tarkennuksena oli, että opiskelija työskentelee turvallisuusriskit huomioiden vaarantamatta omaa ja asiakkaiden turvallisuutta ravintolan ohjeiden mukaisesti sekä ennakoii turvallisuusriskit ja tiedottaa niistä yrityksen käytännön mukaisesti. Muiden ammatillisten perustutkintojen tavoin ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen” tutkinnon osassa mainittiin opiskelijan oman työkyvyn ja hyvinvoinnin ylläpitäminen sekä opiskelijan oman päihdetömyyden ja nikotiinittomuuden edistäminen.

3.1.6 Yhteenveto tuloksista

- **Sosiaali- ja terveysalan perustutkinnon** kaikilla osaamisaloilla niin pakollisten kuin valinnaistenkin tutkinnon osien sisällöissä mielenterveysaiheet painottuivat päihde- ja riippuvuusaiheita enemmän. Tupakka- ja nikotiinituotteita, toiminnallisia riippuvuuksia (esim. rahapelaaminen), itsemurhia ja itsetuhoisuutta tai niiden ehkäisyä ei mainittu pakollisissa eikä valinnaisissa tutkinnon osissa. Ehkäisevää päihdetyötä ja mielenterveyden edistämistä ei tuotu esiin osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kaikille yhteistä pakollista tutkinnon osaa. Opetushallitus on julkaisemassa 1.8.2024 uudet tutkinnonperusteet, joissa näitä selvityksessä tehtyjä havaintoja on pyritty huomioimaan.
- **Liikunnanohjauksen perustutkinnossa** mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt nousivat esiin ainoastaan oman opiskelu- ja työkyvyn osana. Sisällöissä ei tuotu esille päihteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön haittoja liikuntasuoritukselle, päihdetöntä ja nikotiinitonta urheilua osana urheilun eettisiä periaatteita tai rahapelaamisen yhteyksiä liikunta-alaan.
- **Kasvatus- ja ohjauksen perustutkinnossa** tutkinnon osien sisällöissä oli näkyvissä joitakin mielen hyvinvoinnin sisältöjä, mutta niukasti päihde- ja riippuvuussisältöjä. Esimerkiksi nuoriso- ja yhteisöohjauksen osaamisalan sisällöissä on kohtia, joihin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioita olisi helppo yhdistää, mutta niitä ei ole kirjattu. Kaikilla osaamisaloilla oli runsaasti mainintoja hyvinvointiin, vuorovaikutukseen ja osallisuuteen liittyen.

- **Turvallisuusalan perustutkinnossa** ja muissa toisen asteen turvallisuusalan tutkinnoissa on varsin vähän mainintoja päihde- ja riippuvuussisällöistä. Yleisemmistä teemoista korostuivat vuorovaikutus- ja kohtaamistaidot sekä oman työhyvinvoinnin edistäminen.
- **Ravintola- ja catering-alan perustutkinnon** pakollisiin tutkinnon osiin sisältyy omavalvonnan vaatimus ja toimiminen voimassa olevan alkoholilain mukaisesti. Sen sijaan alkoholin sekä tupakka- ja nikotiinituotteiden haittojen vähentämistä osana anniskelutoimintaa (esim. häiriöiden ehkäisy ja turvallisuus) ei mainittu.
- Kaikissa toisen asteen perustutkinnoista löytyi sellaisia sisältökokonaisuuksia, kuten esimerkiksi osallisuus, vuorovaikutus ja terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen, joihin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen yhdistäminen olisi ollut mahdollista.
- Kaikkiin toiseen asteen perustutkintoihin kuuluva ”Yhteiskunta- ja työelämäosaaminen” tutkinnon osa pitää sisällään oman suunnitelman hyvinvoinnin edistämiseksi. Tämä on hyvä ja tärkeä sisältö perustutkinnoissa. Kyseisen tutkinnon osan osaamistavoitteissa on mainittu mielen hyvinvointi, päihteettömyys ja nikotiinittomuus, mutta ei muita riippuvuuksia.

3.2 Sisällöt ammattikorkeakoulutuksessa

3.2.1 Sosiaali- ja terveysala

Sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkintoja tarjosi vuonna 2022 kaikkiaan 20 eri oppilaitosta. Alan tutkintonimikkeitä on tässä selvityksessä mukana yhteensä 18. Ammattikorkeakoulututkinnot olivat 210–270 opintopisteen laajuisia ja niitä vastaavat tutkintonimikkeet olivat Apuvälineteknikko (210 op), Bioanalyttikko (210 op), Ensihoitaja (240 op), Fysioterapeutti (210 op), Geronomi (210 op), Hammasteknikko (210 op), Jalkaterapeutti (210 op), Kuntoutuksen ohjaaja (210 op), Kätilö (270 op), Laboratorioanalyttikko (210 op), Optometristi (210 op), Osteopaatti (240 op), Röntgenhoitaja (210 op), Sairaanhoidaja (210 op), Sosionomi (210 op), Suuhygienisti (210 op), Terveystenhoitaja (240 op) ja Toimintaterapeutti (210 op). Lisäksi sosiaali- ja terveysalan ammattikorkeakoulututkintoihin kuuluu Naprapaatin tutkinto (240 op), josta ei ollut saatavilla julkista opetussuunnitelmaa, minkä vuoksi tutkinto ei ole mukana tässä selvityksessä.

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusteemojen kannalta keskeisimmiksi tutkinnoiksi määriteltiin sairaanhoidajan, terveydenhoitajan ja sosionomin tutkinnot, joiden sisältöjä kuvataan tässä selvityksessä muita yksityiskohtaisemmin. Havainnot muiden tutkintojen opetussuunnitelmista käydään läpi yleisemmällä tasolla.

Sairaanhoitajan tutkinnon voi opiskella suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi, ja yhteensä eri oppilaitosten tarjoamia tutkintoja oli tässä analyysissa mukana 28. Sairaanhoitajan tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveys- ja päihdesisällöt kuuluivat yhtä ammattikorkeakoulua lukuun ottamatta kaikkien oppilaitosten pakollisiin opintoihin. Vähimmillään mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioita käsitteleviä pakollisia opintojaksoja oli sairaanhoitajan tutkinnossa kolmen opintopisteen laajuisesti, kun taas laajimmillaan oppilaitos tarjoaa näitä sisältöjä pakollisena 15 opintopisteen verran. Lisäksi hieman useampaan kuin joka toiseen (n=15) tutkintoon kuului pakollinen harjoittelu mielenterveys- ja päihdepalveluissa.

Mielenterveys- ja päihdesisältöisten opintojaksojen laajuudet ja painotukset vaihtelivat suuresti oppilaitoksesta riippuen. Sisällölliset painotukset olivat pääosin hoitonäkökulmassa, etenkin mielenterveys- ja päihdehoitotyössä käytettävissä menetelmissä ja lääkehoidossa. Näiden aiheiden yhteydessä ehkäisevä ja edistävää näkökulmaa mainittiin opetussuunnitelmissa vain harvoin. (Ks. taulukko 1.)

Taulukko 1. Arvio mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen yleisyydestä sekä esimerkit sisällöistä sairaanhoitajan tutkintojen opetussuunnitelmissa (n=28).

Sisällön yleisyys	Mielenterveys-, päihde- & riippuvuussisällöt	Ns. yleiset teemat
Yleisimmät (yli puolessa tutkinto-ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> Mielenterveys- ja päihdehoitotyössä käytettävät keskeiset menetelmät Mielenterveys- ja päihdepotilaan hoitotyössä käytettävä lääkehoito Asiakkaan ja omaisten kohtaaminen ja vuorovaikutus päihde- ja mielenterveystyössä <ul style="list-style-type: none"> <i>Esim. "Hoidollinen vuorovaikutus ja asiakaslähtöinen ohjausosaaminen eri ikäisten kanssa mielenterveys- ja päihdehoitotyössä", "Valmiuksia uhkaavien ja väkivaltilanteiden ennaltaehkäisyssä ja hallinnassa."</i> Yleisimmät ja keskeisimmät mielenterveyden haasteet ja häiriöt <ul style="list-style-type: none"> <i>Esim. Osaa... "kuvata tavallisimmat lasten, nuorten ja aikuisten mielenterveyshäiriöt", "arvioida hoidon tarpeita ja tavoitteita mielenterveyden häiriön luonteen mukaisesti", "tunnistaa keskeiset mielenterveyden häiriöt ja osaa niiden hoidon lähtökohdat."</i> 	<ul style="list-style-type: none"> Kohtaamisen taidot ja vuorovaikutus Terveiden ja hyvinvoinnin edistäminen Ammattietiikka Osallisuus
Melko yleiset noin 1/3:ssa tutkinto-ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> Mielenterveyden ja mielen hyvinvoinnin edistäminen Moniammatillisuus <ul style="list-style-type: none"> <i>Esim. Osaa... "toimia moniammatillisessa mielenterveys- ja päihdehoitotyössä potilaan iän, kasvu- ja kehitysvaiheen sekä erilaisten hoito- ja palveluympäristöjen vaatimukset huomioon ottaen", "kuvata moniammatillisen tiimi- ja verkostotyön merkityksen"</i> Mielenterveys- ja päihdehoitotyötä ohjaavat keskeiset lait ja etiikka Akuutissa kriisissä olevan ihmisen kohtaaminen ja tukeminen 	
Joitakin mainintoja (noin 1/4:ssa tutkinto-ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> Omien asenteiden, arvojen, käsitysten ja voimavarojen merkityksen analysointi potilaslähtöisen mielenterveys- ja päihdehoitotyön toteutumisessa Psykkisen sairauden ja päihteidenkäytön vaikutukset yksilön ja läheisten hyvinvointiin Psykiatrinen ja päihdepsykiatrinen diagnostiikka 	

Terveydenhoitajan tutkinnon voi opiskella suomeksi ja ruotsiksi, ja eri oppilaitosten tutkintoja oli tässä selvityksessä mukana yhteensä 18. Terveydenhoitajaksi valmistuvat pätevyivät myös sairaanhoitajiksi, joten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt ovat pitkälti yhteneväiset näiden tutkintojen välillä.

Terveydenhoitajan tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt kuuluivat yhtä ammattikorkeakoulua lukuun ottamatta kaikkien oppilaitosten pakollisiin opintoihin. Vähimmillään mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöisiä pakollisia opintojaksoja oli terveydenhoitajan tutkinnossa neljän opintopisteen laajuisesti, kun taas laajimmillaan oppilaitos tarjosi näitä sisältöjä pakollisena 16 opintopisteen verran. Vain yhdessä opetussuunnitelmassa ei ollut mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä osana pakollisia opintoja. Lisäksi kahdessa kolmasosassa (n=12) tutkinnoista kuului pakollinen harjoittelu mielenterveys- ja/tai päihdepalveluissa.

Mielenterveyttä, päihteitä ja riippuvuuksia käsittelevien opintojaksojen laajuudessa ja painotuksissa oli suurta vaihtelua oppilaitosten välillä. Yleisimmin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöissä mainittiin asiakkaan ja omaisten kohtaaminen, vuorovaikutus päihde- ja mielenterveystyössä, yleisimmät mielenterveyden haasteet ja häiriöt, mielenterveys- ja päihdehoitotyön keskeiset menetelmät sekä mielenterveys- ja päihdepotilaan hoitotyössä käytettävä lääkehoito. Sairaanhoitajan tutkinnon tapaan myös terveydenhoitajan tutkintojen opetussuunnitelmissa pakollisten opintojaksojen sisällöissä riippuvuudet mainittiin melko usein, mutta niitä tarkemmin erittelemättä. Samoin kuin sairaanhoitajan tutkinnoissa, edistävä ja ehkäisevä näkökulma jäi terveydenhoitajan tutkinnoissa mielenterveyden ja päihteiden osalta vähemmälle huomiolle, vaikka terveydenhoitajan työssä kyseinen näkökulma saattaa muutoin painottua. (Ks. taulukko 2.)

Taulukko 2. Arvio mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen yleisyydestä sekä esimerkit sisällöistä terveydenhoitajan tutkintojen opetus suunnitelmissa (n=18).

Sisällön yleisyys	Mielenterveys-, päihde- & riippuvuussisällöt	Ns. yleiset teemat
Yleisimmät (yli puolessa tutkinto- ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> • Asiakkaan ja omaisten kohtaaminen ja vuorovaikutus päihde- ja mielenterveytyössä <ul style="list-style-type: none"> – <i>Esim. ”Hoidollinen vuorovaikutus ja asiakaslähtöinen ohjausosaaminen eri ikäisten kanssa mielenterveys- ja päihdehoitotyössä”, ”Ennakoiva vuorovaikutus uhkaavassa, eskaloituvassa tilanteessa”</i> • Yleisimmät ja keskeisimmät mielenterveyden haasteet ja häiriöt <ul style="list-style-type: none"> – <i>Esim. ”Yleisimmät asiakkaiden mielenterveyden haasteet terveydenhoitajatyön eri sektoreilla”, ”Tunnistaa keskeiset mielenterveyden häiriöt ja osaa niiden hoidon lähtökohdat”</i> • Mielenterveys- ja päihdehoitotyön keskeiset menetelmät • Mielenterveys- ja päihdepotilaan hoitotyössä käytettävä lääkehoito 	<ul style="list-style-type: none"> • Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen • Kohtaamisen taidot, vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot • Lait ja ammattietiikka
Melko yleiset (noin 1/3:ssa tutkinto- ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> • Mielenterveys- ja päihdehoitotyötä ohjaavat keskeiset lait ja eettiset kysymykset • Moniammatillisuus <ul style="list-style-type: none"> – <i>Esim. Osaa... ”toimia moniammatillisessa mielenterveys- ja päihdehoitotyössä potilaan iän, kasvu- ja kehitysvaiheen sekä erilaisten hoito- ja palveluympäristöjen vaatimukset huomioon ottaen”, ”kuvata moniammatillisen tiimi- ja verkostotyön merkityksen”</i> • Päihteet ja riippuvuus <ul style="list-style-type: none"> – <i>Esim. ”Päihdehäiriöt ja riippuvuusongelmat”, ”Osaa tunnistaa keskeisimpiä mielenterveys-, riippuvuus- ja päihdeongelmia”, ”Päihteet ja riippuvuuskäyttäytyminen”</i> • Akuutissa kriisissä olevan ihmisen kohtaaminen ja tukeminen 	
Joitakin mainintoja (noin 1/4:ssa tutkinto- ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> • Psykiatrinen ja päihdepsykiatrinen diagnostiikka ja psykiatria lääketieteen erikoisalana • Omien asenteiden, arvojen, käsitysten ja voimavarojen merkityksen analysointi ja reflektointi potilaslähtöisen mielenterveys- ja päihdehoitotyön toteutumisessa 	

Sosionomin tutkinnon voi opiskella suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi, ja eri oppilaitosten tutkintoja oli tässä selvityksessä mukana yhteensä 24. Mielensterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt kuuluivat kaikkien tutkintojen opetussuunnitelmien pakollisiin opintoihin, mutta niiden painotus vaihteli oppilaitoksesta riippuen. Suuressa osassa tutkintoja (88 %/21 tutkintoa) mielensterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt olivat omina opintojaksoina, jolloin aiheeseen liittyviä opintojaksoja kuului pakollisena sosionomiopiskelijoille 4–15 opintopisteen verran (esim. Mielensterveystyö, Päihde- ja huumetyö, Päihde-, mielensterveys- ja väkivaltatyö). Muutamassa oppilaitoksessa kyseiset sisällöt oli mainittu osana laajempia pakollisia opintojaksoja (esim. Hyvinvointi ja elinolot, Asiakastyön erityisnäkökulmat, Aikuksen asiakkaan ohjaaminen ja tukeminen), jolloin näihin ilmiöihin käytettävää opintopistemäärää ja painotusta on vaikea arvioida.

Sosionomin tutkinnoissa oli suurta vaihtelua oppilaitosten välillä, mikä näkyi myös mielensterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöissä. Opetussuunnitelmissa mainittiin lukuisia erilaisia mielensterveys-, päihde- ja riippuvuusasioihin liittyviä näkökulmia, menetelmiä ja ilmiöitä, eikä sisällöissä ollut havaittavissa vahvaa yhdenmukaisuutta eri oppilaitosten kesken. Näin ollen mikään yksittäinen mielensterveys-, päihde- ja riippuvuussisältö ei ollut yleinen sosionomitutkinnoissa. Useammassa sosionomitutkinnossa oli mainittu esimerkiksi päihdeiden käyttöön ja mielensterveyteen liittyvät yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät. Melko yleisiä sisältöjä olivat mielensterveys- ja päihdetyön eettiset ja lainsäädännölliset lähtökohdat, näihin palveluihin hakeutuvan asiakkaan kohtaaminen, yleisimmät mielensterveyden häiriöt sekä päihde- ja mielensterveystyön keskeiset menetelmät. (Ks. Taulukko 3.)

Taulukko 3. Arvio mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen yleisyydestä sekä esimerkit sisällöistä sosionomin tutkintojen opetussuunnitelmissa (n=24).

Sisällön yleisyys	Mielenterveys-, päihde- & riippuvuussisällöt	Ns. yleiset teemat
Yleisimmät (yli puolessa tutkinto-ohjelmia)	[Ei sisältöjä]	<ul style="list-style-type: none"> Vuorovaikutustaidot, dialogisuus, yhteistyötaidot Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen Ammattietiikka
Melko yleiset (noin 1/3:ssa tutkinto-ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> Päihde- ja mielenterveystyön eettiset ja lainsäädännölliset lähtökohdat Yleisimmät mielenterveyden häiriöt Mielenterveysongelmia kokevan, päihteitä käyttävän ja akuutissa kriisissä olevan asiakkaan kohtaaminen, tukeminen ja eteenpäin ohjaaminen <ul style="list-style-type: none"> <i>Esim. ”Opiskelija kykenee dialogiin työikäisen kriisissä olevan, mielenterveysongelmaisen ja riippuvuusongelmasta kärsivän ihmisen kanssa ja osaa tukea häntä tarpeenmukaisesti, voimavaralähtöisesti ja osallisuutta vahvistaen.”</i> Päihde- ja mielenterveystyön keskeiset menetelmät 	
Joitakin mainintoja (noin 1/4:ssa tutkinto-ohjelmia)	<ul style="list-style-type: none"> Päihteiden käyttöön ja/tai mielenterveyteen liittyvät yhteiskunnalliset, kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät <ul style="list-style-type: none"> <i>Esim. Osaa... ”tunnistaa päihteiden käyttöön liittyviä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia tekijöitä.”</i> Keskeisimmät mielenterveyden ja riippuvuuden käsitteet ja ilmiöt ja riippuvuuden kehittyminen Erilaisten mielenterveyden kysymysten, päihteiden käytön ja riippuvuuksien vaikutukset yksilön, lähiyhteisön ja yhteiskunnan näkökulmista Ehkäisevä päihdetyö <ul style="list-style-type: none"> <i>Esim. Osaa... ”tunnistaa ehkäisevän työn ja varhaisen puuttumisen tarpeen sosiaalialan työssä ja osaa puuttua päihteiden käyttöön liittyviin haasteisiin yksilöiden ja perheiden sekä hyvinvoinnin tukemiseksi.”</i> Omien asenteiden reflektointi ja yleisten asenteiden tiedostaminen suhteessa päihde- ja mielenterveystyöhön 	

Ensihoitajan, kättilön ja geronomin tutkintojen opetussuunnitelmissa tarjottiin pakollisia mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusaiheisia opintojaksoja valtaosassa tutkintoja. Ensihoitajan tutkinnoista (7) lähes kaikissa (88 %) näitä sisältöjä oli pakollisina opintoina 4–12 opintopisteen laajuisesti, kun puolestaan kaikkiin kättilön tutkintoihin (8) niitä kuului

4–7 opintopisteen verran. Lisäksi lähes joka toiseen ensihoitajan ja lähes kaikkiin kättilön tutkintoihin sisältyi pakollinen harjoittelu mielenterveys- tai päihdepalveluissa. Vanhustyön asiantuntijaksi valmistavassa geronomin tutkinnossa (6) mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiat olivat pakollisina opintojaksoina kahdessa kolmasosassa tutkinnoista. Geronomin tutkinnon sisällöissä näkyi luonnollisesti ikääntyneiden näkökulma, kun taas ensihoitajan ja kättilön opetussuunnitelmissa ikäryhmiä ei juurikaan eritelty.

Fysioterapeutin, toimintaterapeutin, suuhygienistin ja kuntoutuksen ohjaajan tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöisiä pakollisia opintojaksoja tarjottiin vain yksittäisissä oppilaitoksissa. Apuvälineteknikon, bioanalytiikan, jalkaterapeutin, osteopaatin ja röntgenhoitajan tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöistä oli vain joitakin mainintoja yksittäisissä pakollisissa opintojaksoissa. Hammasteknikon, laboratorioanalytiikan ja optometristin tutkinnoissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioita ei mainittu opetussuunnitelmien pakollisissa opinnoissa.

Vapaasti valittavat opinnot sosiaali- ja terveysalalla

Tyypillisesti sama ammattikorkeakoulu tarjoaa useaa eri sosiaali- ja terveysalan tutkintoa. Näin ollen monien oppilaitosten tarjonnasta löytyi lisäksi tutkintorajat ylittäviä yhteisiä opintoja. Vapaavalintaiset opintojaksot olivat usein tarjolla kaikille oppilaitoksen sosiaali- ja terveysalan opiskelijoille. Oppilaitosten omien vapaavalintaisten opintojaksojen lisäksi opiskelijoilla oli mahdollisuus valita opintojaksoja myös muista oppilaitoksista tai ulkoiselta koulutuksentarjoajalta erilaisten yhteistöiden tai verkkoalustojen kautta (esim. Campus Online).

Mahdollisuus sisällyttää vapaavalintaisia opintojaksoja tutkintorakenteeseen vaihtelee oppilaitoskohtaisesti, mutta yleisesti vapaavalintaisten opintojen määrä on melko rajattu. Tyypillisimmin opiskelija voi valita henkilökohtaiseen suunnitelmaansa vapaavalintaisia opintojaksoja yhteensä 10–20 opintopisteen verran, eli käytännössä muutamia opintojaksoja laajasta valikoimasta.

Vapaavalintaisissa opintojaksoissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt näkyivät vaihtelevasti. Joissakin oppilaitoksissa opintojaksot olivat hyvin samankaltaisia kuin näihin teemoihin keskittyvät pakolliset opinnot ja toisissa oppilaitoksissa vapaavalintaisilla opintojaksoilla oli mahdollista syventää pakollisissa opinnoissa vahvistunutta perusosaamista esimerkiksi tietystä ilmiöstä, menetelmästä tai ikäryhmästä. Esimerkkejä tällaisten opintojaksojen nimistä olivat ”Lasten psykiatrinen hoitotyö ja toiminnalliset menetelmät”, ”Sosiaalialan pelikurssi”, ”Ryhmäohjaus mielenterveys- ja päihdetyössä” sekä ”Hoidollinen yhteistyösuhde mielenterveys- ja päihdetyössä”.

Periaatteessa kansallinen portaali (esim. Campus Online) mahdollistaa osaamisen vahvistamisen opiskelijan oman mielenkiinnon mukaan valinnaisiin opintoihin käytettävien opintopisteiden puitteissa. Vapaavalintaisilla opinnoilla sosiaali- ja terveystieteiden opiskelija voi syventää mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen osaamistaan.

3.2.2 Kasvatus- ja ohjausala

Ammattikorkeakouluissa voi suorittaa viisi tässä selvityksessä tarkasteltua eri kasvatus- ja ohjausalalle valmistavaa tutkintoa 10 eri oppilaitoksessa. Ammattikorkeakoulututkinnot ovat 210–270 opintopisteen laajuisia ja niitä vastaavat tutkintonimikkeet olivat Yhteisöpedagogi (210 op, 3 oppilaitosta), Seikkailukasvatuksen yhteisöpedagogi (210 op, 1 oppilaitos), Musiikkipedagogi / Muusikko (240 op, 7 oppilaitosta), Tanssinopettaja (240 op, 3 oppilaitosta) ja Teatteri-ilmaisun ohjaaja (240 op, 2 oppilaitosta).

Yhteisöpedagogin tutkintojen opetussuunnitelmien pakollisissa opinnoissa ei mainittu mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä kuin yhden ammattikorkeakoulun opintojaksossa (maininta mielenterveystaitojen käyttämisestä nuorisotyössä). Lisäksi yhdessä tutkinnoissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiat oli mainittu osana harjoittelua. Yhdestä ammattikorkeakoulusta löytyi kaksi mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä käsittelevää vapaavalintaista opintojaksoa (”Nuorten mielenterveyden tukeminen ja ehkäisevä päihdetyö” sekä ”Pelikasvatus nuorisotyössä”).

Yleisempiä sisältöjä yhteisöpedagogin pakollisissa opinnoissa olivat osallisuuden, toimijuuden ja yhteisöllisyyden vahvistaminen sekä yleisesti ehkäisevä työote, sen merkitys ja soveltaminen eri ympäristöissä. Lähes kaikissa tutkinnoissa oli mainittu kohtaamisen taidot, hyvinvoinnin riskitekijöiden tunnistaminen ja hyvinvoinnin edistäminen sekä tunne- ja vuorovaikutustaidot. Lisäksi oli yksittäisiä mainintoja ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden edistämisestä, eettisistä arvoista kasvatustyössä, perheiden auttamisesta ja vanhemmuuden tukemisesta sekä niihin liittyvien tukijärjestelmien tuntemisesta.

Muissa kasvatus- ja ohjausalalle valmistavissa tutkinnoissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ei mainittu opetussuunnitelmien pakollisissa opintojaksoissa. Yleisemmistä teemoista musiikkipedagogin tutkinnoissa mainittiin tavallisimmin vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot, hyvinvointiosaaminen sekä musiikin, taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutusten tunnistaminen. Tanssinopettajan tutkinnoissa taas mainittiin tunne-, vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot sekä tanssi yhdenvertaisuuden, moninaisuuden, osallisuuden ja yhteisöllisyyden mahdollistavana ilmiönä. Lisäksi kaikissa teatteri-ilmaisun ohjaajan tutkintoa tarjoavissa ammattikorkeakouluissa mainittiin ryhmäilmiöiden ymmärtäminen ja vuorovaikutuksellisuus.

3.2.3 Turvallisuusala

Turvallisuusalan koulutusta oli tarjolla kahdessa ammattikorkeakoulussa kolme eri tutkintoa: poliisin (180 op), pelastusalan päällystötehtävät (240 op) ja englanninkielinen Programme in Safety, Security and Risk Management (210 op).

Poliisin tutkinnossa mainittiin ”Hälytystehtävät ja valvonta” -opintojaksolla mielenterveyshäiriöt ja poliisin toiminta. **Pelastusalan päällystötutkinnossa** mainitaan mielenterveys-
teemasta kuoleman kohtaaminen, omaisten ja työntekijöiden psykososiaalinen tuki sekä henkinen ja fyysinen työhyvinvointi liittyen henkilöstöjohtamiseen. Muita mielenterveyteen, päihteisiin tai riippuvuuksiin liittyviä mainintoja ei ole.

Turvallisuusalan yleisimmissä sisällöissä nousivat esiin vuorovaikutustaidot, joissa korostettiin vuorovaikutustaitojen merkitystä kohtaamistilanteissa sekä oman toiminnan ja asenteiden reflektointia ja merkityksen arviointia ammatillisissa vuorovaikutustilanteissa. Lisäksi kiinnitettiin huomiota työhyvinvointiin vaikuttaviin fyysisiin ja psyykkisiin tekijöihin.

3.2.4 Muut kohtaavat alat

Tradenomin erilaisia tutkintoja (210 op) oli selvityksessä mukana 14 oppilaitoksesta. Koulutusohjelmia olivat syksyllä 2022 Liiketalouden koulutus, Liiketoiminnan logistiikan koulutus ja Tietojenkäsittelyn koulutus sekä Bachelor of Business Administration. Yksi tarjottavista liiketalouden suuntauksista on ”HR ja henkilöstöhallinto”.

Tradenomin tutkintojen opetussuunnitelmissa osana pakollisia opintoja yleisemmistä teemoista esille nousivat työhyvinvointiin ja sen johtamiseen, työyhteisötaitoihin tai vuorovaikutukseen liittyvät sisällöt. Näiden laajuudet (1–15 op) ja sisällöt vaihtelivat eri oppilaitosten välillä, ja joissakin oli tarjolla useampia opintojaksoja ja osassa vain yksi. Työhyvinvoinnin johtamisen yhteydessä tuotiin esiin esimerkiksi vuorovaikutustaidot, palautteen antaminen ja vastaanottaminen sekä eettinen ja vastuullinen johtajuus. Muutamissa oppilaitoksissa näihin kokonaisuuksiin kuului stressiin ja mielen hyvinvoinnin vahvistamiseen liittyviä sisältöjä. Monikulttuurinen kohtaaminen ja vuorovaikutus näkyivät opintojen sisällöissä osassa oppilaitoksia. Näitä yleisempiin teemoihin liittyviä sisältöjä oli tarjolla lisäksi vapaavalintaisina opintoina. Päihde- ja riippuvuushaittojen ehkäisyn sisältöjä ei mainittu opetussuunnitelmissa, lukuun ottamatta yhdessä ammattikorkeakoulussa vapaavalintaisena myös tradenomeille tarjolla ollutta Rahapeliongelmiin kohtaamisen perusteet (5 op) opintojaksoa.

Liikunta-alan ammattikorkeakoulututkinnoista tarkasteltiin **liikunnanohjaajan** (210 op) tutkintoja, joita tarjottiin kaikkiaan viidessä eri oppilaitoksessa, joista yhdessä ruotsinkielisenä. Lisäksi yhdessä ammattikorkeakoulussa tarjolla oli englanninkielinen **Sports and Leisure Management** -tutkinto (210 op). Kummankaan tutkinnon opetussuunnitelmissa ei pakollisissa tai valinnaisissa opinnoissa mainittu päihde- ja riippuvuussisältöjä. Yhdessä oppilaitoksessa nousi esiin mielen huoltaminen ja liikuntaterapia osana hyvinvointi- ja urheilualmennusta, ja toisessa urheilupsykologia osana pakollisia opintoja. Yleisemmistä teemoista liikunnanohjaajan tutkinnossa osana pakollisia opintoja mainittiin oppilaitoksesta riippuen esimerkiksi terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen (liikuntapainotuksella) yleisesti, joissakin ikäryhmissä tai yhteisöissä (esim. työpaikka), tai oman ja asiakkaan työhyvinvoinnin mittaaminen ja vahvistaminen. Sports and Leisure Management -tutkinnossa yleisemmät sisällöt painottuivat lähinnä yleisen ehkäisyn periaatteisiin urheiluvammojen näkökulmasta.

Palvelualalla tarkasteltiin **restonomin** tutkintoja (210 op), joita tarjosi yhteensä 12 oppilaitosta. Näissä oli tarjolla seuraavia koulutussuuntauksia: Matkailu, Liikkeenjohto, Palveluliiketoiminta, Hotelli- ja ravintola-alan liikkeenjohdon koulutusohjelma, Hyvinvointimatkailun kehittäminen, Majoitus- ja ravitsemisala sekä Bachelor of hospitality management. Lisäksi Högskolan på Åland tarjosi Hospitality Management -tutkintoa. Restonomin tutkintojen opetussuunnitelmissa mainittiin pakollisena anniskelulainsäädännön ja alkoholiin liittyvä yleinen tuntemus sekä yhdessä oppilaitoksessa vaihtoehdoisen opintojakson sisällöissä stressin, ahdistuksen ja mielialaongelmien ehkäisy, mutta muuten ei tuotu esiin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä. Laajemmin esimerkiksi anniskelun vastuullisuutta ei mainittu systemaattisesti kaikkien alan tutkintoa tarjoavien oppilaitosten tutkintosisällöissä, eikä siinä yhteydessä mainita päihteiden käyttöön liittyviä riskejä tai käytöstä johtuvien haittojen ehkäisyä. Yleisemmistä teemoista korostuivat työhyvinvoinnin johtaminen sekä viestintä- ja vuorovaikutustaidot osana pakollisia opintoja ja joissakin oppilaitoksissa nostettu esiin vapaavalintaisissa opinnoissa myös elämän- ja arjenhallinnantaitoja.

3.2.5 Ylemmät ammattikorkeakoulututkinnot ja ammattikorkeakoulutason opettajakoulutus

Ylempien ammattikorkeakoulututkintojen opetussuunnitelmat olivat hyvin erilaisia oppilaitoksesta riippuen. Opintopolku.fi-verkkosivuston mukaan varsinaisia mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöisiä tutkintoja oli kaksi: Mielenterveys- ja päihdetyön kehittäjä sekä Kliininen asiantuntija, mielenterveys- ja päihdetyö. Mielenterveystyöhön liittyviä tutkintoja oli näiden lisäksi kolme: Mielenterveyshoitotyö, Mielenterveystyön kehittäminen ja johtaminen sekä Sosiaali- ja terveysalan kehittäminen ja johtaminen, kriisityö. Osassa näistä tutkinnot oli kuvattu hyvin suppeasti. Lisäksi on tutkintoja liittyen hyvinvoinnin ja

terveyden edistämiseen sekä kansansairauksiin. Tutkintojen painopisteet vaikuttavat hiukan vaihtelevan ajankohtaisten teemojen mukaan, ja esimerkiksi digitaaliset ja teknologia-painotteiset tutkinnot olivat selvityksen teon aikaan suhteellisen yleisiä. On mahdollista, että tutkintojen painotusta voi itse suunnata mielenterveys-, päihde ja riippuvuussisältöihin esimerkiksi kuntoutuksen yamk-tutkinnossa, mutta tämä vaatii opiskelijan omaa mielenkiintoa kyseisiin teemoihin.

Ammattikorkeakouluissa on jatkokoulutusluonteisena tarjolla opettajakoulutusta: ammatillinen opettajankoulutus (60 op), ammatillinen opinto-ohjaajankoulutus (60 op) ja ammatillisen erityisopettajan koulutus (60 op), joiden suorittamiseen vaaditaan vähintään aiempi ammatillinen tai korkeakoulututkinto. Ammatillinen opettajankoulutus antaa pedagogisen kelpoisuuden opettaa ammattikoulussa. Ammatillisen opinto-ohjaajan tutkinto on opettajien jatkokoulutusta ja se antaa kelpoisuuden opinto-ohjauksen tehtäviin eri kouluasteille. Tässä selvityksessä ei tutkittu näiden jatkotutkintojen sisältöjä mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioista tarkemmin.

3.2.6 Yhteenveto tuloksista

- Eri ammattikorkeakoulujen ja tutkintojen opetussuunnitelmissa oli suuria eroja: toisissa oli avattu yksityiskohtaisemmin opetussuunnitelmien sisältöjä ja osaamistavoitteita, kun taas toisissa ne oli avattu otsikkotasolla tai yläkäsitteinä. Käytännössä tämä vaikeuttaa myös opiskelijoiden mahdollisuuksia vertailla eri ammattikorkeakoulujen tutkintoja.
- Kaikkien tutkintojen opetussuunnitelmista puuttuivat pitkälti riippuvuusteemoista tupakka- ja nikotiini tuotteet sekä toiminnalliset riippuvuudet, kuten rahapelaaminen.
- Ikäryhmittäiset painotukset näkyivät varsin vähän ammattikorkeakoulututkinnoissa. Mielenterveysisällöissä ikäryhmittäisyys näkyi kuitenkin yleisemmin kuin päihde- ja riippuvuusisällöissä.
- **Sosiaali- ja terveysalan** koulutuksista keskeisimmiksi tässä raportissa nostettiin sairaanhoitajan, terveydenhoitajan ja sosionomin tutkinnot.
 - Sairaanhoitajan tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiat kuuluivat yhtä ammattikorkeakoulua lukuun ottamatta kaikkien oppilaitosten pakollisiin opintoihin. Vähimmillään mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioita käsitteleviä pakollisia opintojaksoja oli sairaanhoitajan tutkinnossa kolmen opintopisteen laajuisesti, kun taas laajimmillaan oppilaitos tarjosi näitä teemoja pakollisena sisältönä 15 opintopisteen verran.
 - Terveystenhoitajaksi valmistuvat pätevoityvät myös sairaanhoitajiksi, joten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden osalta

tutkinnoissa oli paljon samoja sisältöjä. Terveystieteiden tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiat kuuluivat yhtä ammattikorkeakoulua lukuun ottamatta kaikkien oppilaitosten pakollisiin opintoihin.

- Sosionomin tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiat olivat useimmiten omana opintojaksonaan, ja teemaan liittyviä opintojaksoja kuului pakollisena sosionomiopiskelijoille 4–15 opintopisteen verran. Muutamassa oppilaitoksessa kyseisiin teemoihin liittyvät sisällöt oli mainittu osana laajempia pakollisia opintojaksoja.
- Sosiaali- ja terveysalalle ei kuulunut systemaattisesti pakollista harjoittelua mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluissa.
- Yleisesti ottaen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöillä opintojaksoilla oli paikoin varsin laajoja sisältöjä opintopistemäärään (2–5 op) verrattuna.
- **Poliisin** tutkinto ei sisältänyt lainkaan mainintoja päihteitä käyttävän kohtaamisesta, itsetuhoisuudesta tai päihteiden ja rahapelaamisen yhteyksistä rikoksiin, vaikka poliisityön arjessa ilmiöt näkyvät sekä ennalta ehkäisevässä toiminnassa että hälytystoiminnassa. Itsemurhavaarassa olevan tai mielenterveyden häiriöstä oireilevan henkilön kohtaamiseen on valmistunut uudet verkkokoulutussisällöt sekä tutkintokoulutuksen että täydennyskoulutuksen käyttöön (ks. Polamk, Haastavat vuorovaikutustilanteet Haava-hanke).
- **Tradenomin** tutkintojen opetussuunnitelmissa ei mainittu päihde- ja riippuvuussisällöjä ja vain muutamissa stressiin ja mielenhyvinvoinnin vahvistamiseen liittyviä sisältöjä, vaikka osa valmistuneista työskentelee esimerkiksi erilaisten organisaatioiden henkilöstöhallinnossa tai esihenkilötehtävissä. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt tukisivat työntekijöiden työhyvinvoinnin varmistamista ja johtamista (esim. työpaikan päihdeohjelmat ja mielenterveysjohtaminen).
- **Liikunnanohjaajan** tutkintojen opetussuunnitelmissa ei mainittu päihde- ja riippuvuussisällöjä, kun puolestaan mielenterveyssisällöistä muutamassa mainittiin osana pakollisia opintoja mielen huoltaminen ja liikuntaterapia osana hyvinvointi- ja urheiluvalmennusta tai urheilupsykologia. Yleisemmistä teemoista mainittiin esimerkiksi terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä asiakkaan työhyvinvoinnin mittaaminen ja vahvistaminen, joihin olisi voinut olla mahdollista sisällyttää päihteiden, tupakka- ja nikotiiniuotteiden käytön sekä rahapelaamisen vaikutusten arviointi ja käytön vähentämiseen kannustaminen sekä liikunnanohjaus tupakastaveroituksen tukena ja mielenhyvinvoinnin vahvistajana, kuten toisen asteen perustutkinnossa.
- **Restonomin** tutkintojen opetussuunnitelmista puuttivat mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiat yleisiä anniskeluun ja alkoholilakiin liittyviä

kirjauksia sekä yhden oppilaitoksen opintojaksoa, jossa stressin, ahdistuksen ja mielialaongelmien ehkäisy oli mainittu lukuun ottamatta. Ravintola- ja matkailualalla ei systemaattisesti mainittu laajemmin vastuullisen anniskelun teemoja, eikä niiden yhteydessä mainita päihteiden käyttöön liittyviä riskejä tai käytöstä johtuvien haittojen ehkäisyä.

- Muutamassa ylemmässä ammattikorkeakoulututkinnossa voi erikoistua mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöihin johtamisen ja kehittämisen näkökulmista.

3.3 Sisällöt yliopistokoulutuksessa

3.3.1 Terveystieteet, lääketiede, yhteiskuntatieteet ja liikuntatieteet

Terveystieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnon (180 + 120 op) voi opiskella yhteensä viidessä eri yliopistossa. Tutkinnon voi opiskella suomeksi tai ruotsiksi. Eri yliopistojen tarjoamia pääaineita tai opintosuuntia olivat Gerontologia ja kansanterveys, Fysioterapia, Hoitotiede, Hoitotyön johtaminen, Hoitotyön opettaminen, Kansanterveystiede, Liikuntalääketiede, Sosiaali- ja terveyshallintotiede, Sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallinta, Terveydenhuollon kehittäminen, Terveystieteiden tutkimus, Terveystieteiden tutkimus, Terveystieteiden tutkimus, Terveystieteiden tutkimus, Terveystieteiden tutkimus sekä Terveystieteiden opettaja.

Tutkintojen vaihtelevista näkökulmista huolimatta opetussuunnitelmien sisällöissä toistuvat melko yhtenäisesti terveyttä edistävä näkökulma sekä väestön terveyserot ja terveyteen liittyvät eettiset kysymykset. Sen sijaan suoria viittauksia mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioihin löytyi opetussuunnitelmista vain yksittäisistä pakollisista opintojaksoista (2–6 op), ja joka toisessa tutkinnossa näitä teemoja ei mainita lainkaan edes valinnaisilla opintojaksoilla.

Pakollisten opintojaksojen sisällöissä esille nousevia teemoja olivat muun muassa vanhenemisen psykososiaaliset erityiskysymykset (ml. masennus), psykologinen valmennus, psyykkisten sairauksien patofysiologian ja liikunnan yhteydet (ml. ennaltaehkäisy, liikunnan vaikutukset ja ohjelmointi ko. sairauksia sairastaville), irti tupakasta moniammatillisesti, syömiskäyttäytymisen häiriöt, psykiatriset sairaudet ja mielenterveys ilmiönä. Terveystieteiden tutkinnoissa on mahdollisuus suuntautua joihinkin tiettyihin sisältöihin. Yhdessä yliopistossa oli erillinen suuntautumisvaihtoehto mielenterveyteen ja kliiniseen hoitotieteeseen.

Terveystiedon monitieteinen opintokokonaisuus (60 op) käsitelty Liikuntatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnon kohdalla.

Lääketieteen lisensiaatiksi (360 op) voi opiskella viidessä eri yliopistossa. Yhdellä yliopistolla ei ollut tarkasteluajankohtana verkossa tarkempaa kuvausta tutkinnon sisällöistä.

Suurin osa opinnoista on kaikille yhteisiä ja pakollisia. Opetus on yhdistelmä teoreettista opetusta ja potilaan läsnä ollessa toteutettavaa kliinistä opetusta. Koulutukseen ei kuulu alempaa korkeakoulututkintoa. Tutkinnon suorittaneella on oikeus hakea lupaa harjoittaa lääkärin ammattia lailistettuna ammattihenkilönä Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastosta Valvirasta. Lääketieteen lisensiaatin tutkintoon on laadittu kansallisesti yhteiset tutkintotason osaamistavoitteet tutkintoa tarjoavien yliopistojen yhteistyössä vuonna 2020 (ks. Valmistuvan lääkärin osaamistavoitteet). Näissä osaamistavoitteissa oli mainintoja mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioista osana ammatillisia arvoja ja toimintaa, ammatillisia taitoja ja ammatillisia tietoja koskevia osaamistavoitteita (ks. taulukko 4). Yliopistot voivat huomioida nämä osaamistavoitteet valmistellessaan omat opetussuunnitelmansa.

Taulukko 4. Nostot mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöistä yliopistojen yhteisistä Valmistuvan lääkärin osaamistavoitteista (v. 2020).

Osaamistavoitteet	Nostot mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöistä
Osaamistavoitteet 1: Ammatilliset arvot ja toiminta	<p>Ammatillinen ja eettinen vastuu</p> <ul style="list-style-type: none"> tiedostaa lääkärin omaan terveydentilaan liittyvät riskit toimintakyvylle ja potilasturvallisuudelle: a. väsymys ja sairaudet, b. lääkkeiden ja päihteiden väärinkäyttö <p>Epävarmuuden sietäminen ja mutkikkaat työtilanteet</p> <ul style="list-style-type: none"> osaa työskennellä toisten terveydenhuollon ammattilaisten ja muiden sektoreiden kanssa erityisesti moni- ja pitkäaikaissairaiden, mielenterveyspotilaiden ja muiden haavoittuvien potilasryhmien hoidossa <p>Haavoittuvassa asemassa olevien potilaiden hoito</p> <ul style="list-style-type: none"> osaa haastatella potilasta ottaen huomioon tämän mahdollisen haavoittuvuuden osaa arvioida haavoittuvassa asemassa olevien potilaiden erityistarpeita ja tarvittavaa tukea osaa kuvailla haitallisten riippuvuuksien ja muiden riskitekijöiden vaikutukset terveyteen ja puuttua niihin potilasta tukien, tarvittaessa muita ammatillisia konsultoiden
Osaamistavoitteet 2: Ammatilliset taidot	<p>Vuorovaikutustaidot</p> <ul style="list-style-type: none"> osaa puhua, kirjoittaa ja käyttää sähköistä viestintää (myös sairauskertomuksissa) selkeästi, tehokkaasti ja vastaanottajat huomioiden mm. seuraavissa tilanteissa: esim. keskustelu arkaluontoisista aiheista, kuten potilaan alkoholinkäytöstä, tupakoinnista, ylipainosta tai sukupuolielämästä <p>Diagnostiikka ja hoito</p> <ul style="list-style-type: none"> osaa tutkia turvallisesti ja potilasta kunnioittavasti: psyykkisen ja kognitiivisen tilanteen, selvittäen onko potilas vaaraksi itselleen tai muille
Osaamistavoitteet 3: Ammatillinen tieto	<p>Psykologisten periaatteiden soveltaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> osaa kuvailla ihmisten tavanomaisen käyttäytymisen kirjoja osaa tunnistaa terveyteen ja sairauteen liittyviä psyykkisiä tekijöitä ja huomioida nämä potilaan hoidossa osaa tunnistaa, miten ihmiset reagoivat suuriin elämänmuutoksiin, kuten läheisen menettämiseen osaa tuntea asianmukaiset toimintatavat päihteitä käyttävien, itseään vahingoittaneiden ja itsemurhariskissä olevien hoidossa <p>Terveyden edistäminen ja sairauksien ehkäisy</p> <ul style="list-style-type: none"> auttaa ja rohkaista ihmisiä saavuttamaan paras mahdollinen terveys kannustamalla elämäntapamuutoksiin, kuten lopettamaan tupakointi, välttämään riippuvuuksia sekä pitämään yllä normaalipainoa liikunnan ja ruokavalion avulla

Käytännössä pakollisten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöisten opintojaksojen määrä ja laajuudet eri yliopistoissa vaihtelivat hyvin paljon. Kaikissa yliopistoissa mainittiin mielenterveysasiat osana pakollisia opintojaksoja pääsääntöisesti psykiatrian näkökulmasta (1–11 op). Kahden opintojakson kuvauksessa oli huomioitu eri ikävaiheet yleisen psykiatrian lisäksi. Sen sijaan päihde- ja riippuvuussisällöistä oli mainintoja vain kahden yliopiston pakollisissa opintojaksoissa. Lisäksi kaksi yliopistoa tarjosi erillisen päihdelääketieteen pakollisen opintojakson (2 op). Opintojaksojen kuvaukset huomioivat muun muassa päihdehäiriöiden ja riippuvuussairauksien hoitolinjaukset, lait, asetukset ja viranomaisohjeet, päihdehoitojärjestelmän, motivaation merkityksen, riippuvuussairauksien tautiluonteen, ongelmien tunnistamisen, ennakkoluulot ja asenteet, kokemusasiantuntijuuden, moniammatillisuuden, tahdonvastaisen hoidon ja potilaan kohtaamisen. Näillä opintojaksoilla mainittiin myös rahapeliriippuvuus. Yhdessä yliopistossa tupakastavieroituksen ohjaus oli mainittu osana keuhkosairauksiin keskittyviä pakollisia opintojaksoja (1–3 op).

Valinnaisissa opinnoissa yhdessä yliopistossa oli tarjolla opintojakso psyykkisistä traumoista (3 op) ja toisessa tietoisuustaidoista (2,5 op) ja oikeuslääketieteestä (3 op). Lisäksi yksi yliopisto tarjosi valinnaisena ”Moniammatillinen tupakka- ja nikotiiniriippuvuuden ehkäisy ja hoito: Käypä Hoito -suosituksesta käytäntöön” -opintojakson (2,5 op). Samoin tupakkariippuvuus oli mainittu yhden yliopiston ”Rintakipu, hengenahdistus ja verisuonikirurgia” (15 op) -opintojaksolla, kun puolestaan huumehuriin tutkiminen, päihtyneenä epäillyn autoilijan tutkiminen sekä myrkytyskuolemien epidemiologia, alkoholit ja huumeet mainittiin ”Oikeuslääketiede” (3 op) -opintojakson sisällöissä.

Yleisimmistä teemoista lääketieteen lisensiaatin tutkinnoissa korostuivat yhteistyö ja johtaminen, terveyden edistäminen ja sairauksien ennaltaehkäisy, kansanterveystiede, stressinhallinta ja resilienssi, etiikka ja työssäjaksaminen. Lisäksi tutkinnoissa oli erillisiä opintojaksoja potilaan kohtaamiseen liittyen.

Yhteiskuntatieteiden tai valtiotieteiden kandidaatiksi ja maisteriksi (180 op + 120 op) opiskeleva voi valita pääaineekseen muun muassa sosiaalityön tai sosiaalipsykologian.

Sosiaalityötä voi opiskella kuudessa yliopistossa. Sosiaalityön tutkintoon sisältyy useita harjoitteluita, joista ainakin yksi tehdään asiakastyössä. Sosiaalityön tutkinnoille on tyypillistä niiden laaja-alaisuus, ja valmistuessaan sosiaalityöntekijä voi sijoittua hyvin erilaisiin tehtäviin. Tutkinnon suorittaneella on oikeus hakea lupaa harjoittaa sosiaalityöntekijän ammattia laillistettuna ammattihenkilönä Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastosta Valvirasta.

Sosiaalityön pakollisissa opinnoissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioita ei mainittu kaikkien yliopistojen opetussuunnitelmissa. Kahdessa yliopistossa oli yksi pakollinen opintojakso (5 op), jossa näitä sisältöjä mainittiin ("Keskeisiä ilmiöitä sosiaalityössä: köyhyys, päihde- ja mielenterveyskysymykset", "Marginalisaatio"). Kolmessa yliopistossa sisällöt näkyivät valinnaisissa opintojaksoissa, ja yhdessä yliopistossa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioihin ei viitattu valinnaisissakaan opintojaksoissa. Yleisemmän tasoisia opintojaksoja, joissa aihetta saatetaan sivuta, vaikka niitä ei ole opetussuunnitelmissa erikseen mainittu, ovat muun muassa lastensuojeluun, lapsiperhesosiaalityöhön, aikuissosiaalityöhön, sosiaalisiin ongelmiin ja vuorovaikutusosaamiseen keskittyvät opintojaksot.

Sosiaalityön yliopistokoulutuksen yksiköiden muodostama yhteistyöverkosto Sosnet tarjosi kahta opintojaksoa (5 op), joissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä käsiteltiin ("Riippuvuusongelmat ja mielenterveys", "Taloussosiaalityö"). Näistä jälkimmäisessä huomioidaan erityisesti rahapeliongelma. Sosnetin järjestämille opintojaksoille voivat hakea kaikkien yliopistojen opiskelijat.

Sosiaalipsykologiaa voi opiskella kolmessa yliopistossa. Viime vuosina sosiaalipsykologit ovat voineet toimia sosiaaliterapeutteina päihdepoliklinikalla (esim. Helsinki). Useat sosiaalipsykologian tutkimukset tukevat mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden ymmärtämistä sisältäen tietoa esimerkiksi emootioista, vuorovaikutuksesta ja minuuden kehittymisestä. Yhden yliopiston mukaan sosiaalipsykologit valmistuessaan omaavat erityisosaamista ja ammatillista asiantuntijuutta muun muassa psykososiaalisesta hyvinvoinnista sekä päihdeongelmista. Toisessa oli tarjolla pakollisena opintojaksot mielenterveyden ja hyvinvoinnin sosiaalipsykologiasta (5 op), kriisityöstä (5 op) ja ohjauksesta ja neuvonnasta (5 op) sekä valinnaisena opintojakso näyttöön perustuvasta sosiaali- ja terveydenhuollosta (5 op). Kolmannessa ei mainittu näitä mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ollenkaan, mutta tutkintoon kuului yleisempiä teemoja esimerkiksi asenteista, eriarvoisuudesta ja vuorovaikutuksesta.

Liikuntatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnon (180 op + 120 op) voi opiskella Jyväskylän yliopistossa, ja pääainevaihtoehtoja on useita. Selvityksessä keskityttiin liikunnan ja terveystiedon opettajaksi pätevöitymään liikuntapedagogiikan pääaineeseen sekä muun muassa urheiluvalmentajaksi valmistavaan liikuntabiologisen aineryhmän valmennus- ja testausoppiin. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioita ei mainittu näiden tutkintojen opetussuunnitelmien pakollisissa opintojaksoissa. Terveystiedon opettajan pätevyyteen tähtäävässä terveystiedon monitieteisessä opintokokonaisuudessa opiskelija saattoi valita riippuvuusasioihin ja mielenterveyteen liittyviä valinnaisia opintojaksoja (3 op) ("Riippuvuus" ja "Mielenterveys ja tunneosaaminen") muiden aihekokonaisuuksien joukosta. Sisältöinä näillä valinnaisilla opintojaksoilla olivat muun muassa riippuvuus

ilmiönä, keskeiset aine- ja toiminnalliset riippuvuudet, riippuvuuksien kehittyminen, niiden aiheuttamat haitat sekä niiltä suojaavat tekijät ja keinot ehkäistä niitä, tunteiden säätely, kriisit ja stressi sekä koulun rooli mielenterveyden edistämässä.

3.3.2 Kasvatustieteet ja kognitiiviset tieteet

Kasvatustieteiden kandidaatin (varhaiskasvatuksen opettaja) **ja maisterin tutkinnon** (luokanopettaja, erityisluokanopettaja, erityisopettaja, varhaiskasvatuksen erityisopettaja) (180 op + 120 op) voi suorittaa kahdeksassa yliopistossa. Yleisen ja aikuiskasvatustieteen tutkintojen sisältöjä ei tarkasteltu tässä selvityksessä.

Varhaiskasvatuksen opettajan tutkintoon kuuluivat kehitys- ja kasvatopsykologian teoreettiset perusteet. Lisäksi kahdessa yliopistossa oli kummassakin yksi pakollinen opintojakso (3–5 op), ”Lasten terveys ja hyvinvointi” sekä ”Emootio, hyvinvointi ja sosiaaliset suhteet”, joissa oli huomioitu muun muassa lapsen psyykinen hyvinvointi ja mielenterveys, sen edistäminen sekä sitä suojaavat tekijät ja riskitekijät, kiusaamisen ehkäisy ja lapsen psyykkisen pahoinvoinnin ilmeneminen. Muita yleisempiä sisältöjä opetussuunnitelmissa olivat muun muassa kasvatuksellinen vuorovaikutus, moniammatillinen yhteistyö ja terveyttä edistävänä teemana varhaisvuosien liikuntakasvatus.

Luokanopettajan tutkinnon pakollisissa opintojaksoissa ei mainittu mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasiat muutoin kuin yhden yliopiston akateemisen opiskelukyvyyn opintojakson yhteydessä, jossa tuotiin esiin opiskelijan oman mielen hyvinvointi ja stressinhallinnan keinoja. Pakollisiin opintoihin kuului lisäksi kehitys- ja kasvatopsykologian teoreettiset perusteet sekä muina yleisinä sisältöinä kouluympäristön/-yhteisön hyvinvointi sekä hyvinvointi kasvatuksen/koulutuksen kysymyksenä sekä opettajan vuorovaikutus- ja yhteistyötaidot.

Varhaiserityis- ja erityispedagogiikan kandidaatti- ja maisteriohjelma on tarjolla kuudessa yliopistossa. Päihde- ja riippuvuusasioita ei mainittu opetussuunnitelmissa. Mielenterveysasiat sisältyivät lähes kaikkien tutkintojen opetussuunnitelmiin ja niitä käsiteltiin kasvatus- ja kehityspsykologian näkökulmasta. Lisäksi lapsen käyttäytymisen tukemisen yhteydessä mielenterveystyö, lasten ja nuorten neuropsykiatria sekä vakavat psyykkiset pulmat mainittiin neljän yliopiston opetussuunnitelmissa. Kaikkiin opetussuunnitelmiin sisältyi yleisempiä teemoja koskien vuorovaikutusta, moniammatillisuutta ja yhdenvertaisuutta.

Aineenopettajatutkinnoissa voi tietyn pääaineen lisäksi suorittaa aineenopettajan pedagogiset opinnot (60 op) esimerkiksi eri luonnontieteistä, kielistä tai reaaliaineista. Aineenopettajatutkintoon voi opiskella eri pääainepainotuksilla useissa Suomen yliopistoissa. Näiden tutkintojen opetussuunnitelmissa oli kaikissa löydettävissä kehitys- ja

kasvatuspsykologian sisältöjä, mutta vähemmän suoranaisesti mielenterveys-, päihde- tai riippuvuussisältöjä. Lähes kaikista aineopintokokonaisuuksista löytyi runsaasti yleisempiä teemoja liittyen vuorovaikutukseen, osallisuuteen, reflektioon sekä yhteiskunnan moninaisuuteen ja hyvinvoinnin huomioimiseen. Joidenkin yliopistojen kohdalla tiedot aineenopettajien tutkintojen sisällöistä oli vaikeasti löydettävissä, minkä vuoksi tiedot voivat olla puutteellisia. Liikunnan ja terveystiedon opettajan opetussuunnitelmien sisältöjä on kuvattu luvussa 3.3.1 Liikuntatieteet. Käsityönopettajan tai kotitalousopettajan tutkintojen sisältöjä ei selvitetty.

Psykologian kandidaatiksi ja maisteriksi (180 op + 150 op) tai **filosofian kandidaatiksi ja maisteriksi psykologia pääaineena** (180 + 150 op) voi opiskella seitsemässä yliopistossa. Tutkinnon suorittaneella on oikeus hakea lupaa harjoittaa psykologin ammattia lailistettuna ammattihenkilönä Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastosta Valvirasta. Psykologian tutkintoon kuuluu viiden kuukauden pakollinen harjoittelu.

Psykologian tutkintojen opetussuunnitelmissa mielenterveysisällöt olivat luonnollisesti monipuolisesti läsnä sekä pakollisissa että valinnaisissa opinnoissa. Mielenterveysisällöissä näkyi myös ikävaiheittaista erottelua (esim. lapset ja nuoret) sekä menetelmällisyys (esim. arviointimenetelmät, motivoiva haastattelu, terapeuttiset menetelmät). Toisin kuin mielenterveysisällöt, päihde- ja riippuvuussisällöt näkyivät hyvin niukasti opetussuunnitelmissa. Pakollisia kokonaisia päihde- ja riippuvuussisältöisiä opintojaksoja ei psykologian opetussuunnitelmista löytynyt, mutta päihdehäiriöt saatettiin mainita esimerkiksi kliinisen psykologian opintojakson kuvauksessa. Valinnaisia tai vaihtoehtoisia opintojaksoja (5 op), joissa mainittiin päihde- ja riippuvuussisältöjä, löytyi ainoastaan kahdesta yliopistosta (”Riippuvuusikäytymisen psykologia”, ”Terapiat etulinjaan -lyhytterapiakoulutus”). On mahdollista, että päihde- ja riippuvuusasiat sisältyvät esimerkiksi motivoivaan haastatteluun keskittyviin opintojaksoihin, vaikka niitä ei ole opetussuunnitelmassa erikseen mainittu.

3.3.3 Hallinto- ja oikeustieteet

Hallinto- ja oikeustieteiden tutkintoja suorittavat valmistuvat sijoittuvat työelämässä laaja-alaisesti henkilöstöhallinnon ja asianajotoiminnan tehtäviin, joissa kohdataan myös mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöitä.

Hallintotieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnon (180 op + 120 op) voi opiskella neljässä yliopistossa. Pääainevaihtoehtoja oli 18, joista monia oli tarjolla suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ei mainittu opetussuunnitelmien pakollisissa opintojaksoissa lainkaan. Yhden yliopiston maisteritutkinnon sosiaaioikeuden erikoistumisopinnoissa oli tarjolla päihde- ja

mielenterveyshuolto-oikeuden opintopakso, jossa käsiteltiin päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien oikeusasemaan liittyviä kysymyksiä sekä päihde- ja mielenterveyspalveluita koskevaa keskeistä sääntelyä. Yleisemmistä teemoista kaikkien yliopistojen opetussuunnitelmissa löytyi vuorovaikutukseen, osallisuuteen ja työhyvinvointiin liittyviä sisältöjä. Yhden yliopiston sosiaalhallintotieteiden, julkisjohtamisen ja julkisoikeuden opintosuunnissa oli useita hyvinvointia eri näkökulmista käsitteleviä opintopaksoja esimerkiksi hyvinvointipalveluihin, työhyvinvointiin, henkilöstöjohtamiseen ja itsensä johtamiseen liittyen.

Oikeusnotaarin ja oikeustieteen maisterin tutkinnon (180 op + 120 op) voi opiskella viidessä yliopistossa. Helsingin yliopisto Vaasassa ja Åbo Akademi tarjoavat koulutusta ruotsiksi. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ei mainittu opetussuunnitelmien pakollisilla opintopaksoilla. Oikeusnotaarin tutkinnossa (kandidaatti) oli yhdessä yliopistossa kieli- ja viestintäopintojen vaihtoehtoisissa suoritustavoissa tarjolla ”Hyvinvointioikeuden ja sosiaalityön moniammatillinen klinikka”, jonka sisällössä mainittiin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasryhmissä esimerkkinä päihteiden käyttäjät. Oikeustieteen maisteritutkinnon sosiaalioikeuden erikoistumisopinnoissa oli tarjolla päihde- ja mielenterveyshuolto-oikeuden opintopakso, jossa käsiteltiin päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien oikeusasemaan liittyviä kysymyksiä sekä päihde- ja mielenterveyspalveluita koskevaa keskeistä sääntelyä. Muina yleisempinä sisältöinä kaikkien yliopistojen opetussuunnitelmissa toistuvat vuorovaikutusviestintään liittyvät opinnot ja yksittäisinä opintopaksoina löytyi hyvinvoinnin edistämiseen liittyviä mainintoja esimerkiksi henkilöstön ja organisaatioiden johtamisen opintopaksojen sisällöissä.

3.3.4 Yhteenveto tuloksista

- **Terveystieteiden tutkinnoissa** mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ei mainittu systemaattisesti kaikkien tämän alan koulutusta tarjoavien yliopistojen pakollisilla opintopaksoilla. Vastaavasti valinnaisilla opintopaksoilla vain joka toinen yliopisto oli maininnut ne. Yhdessä yliopistossa oli erillinen suuntautumisvaihtoehto mielenterveyteen ja kliiniseen hoitotieteeseen.
- **Lääketieteen lisensiaatin tutkintoon** on sisällytetty vähintäänkin yksi pakollinen opintopakso psykiatriasta joko kaikkia ikäryhmiä koskien tai jotakin ikäryhmää painottaen. Psykiatrian opintopaksojen sisällöissä päihteitä tai riippuvuuksia ei pääsääntöisesti erikseen mainittu. Kahdessa yliopistossa oli tarjolla pakollinen opintopakso päihdelääketieteestä sekä yhdessä yliopistossa tupakastavieroituksen ohjaus oli huomioitu keuhkosairauksia käsittelevillä opintopaksoilla.

- **Sosiaalityön tutkinnoissa** mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ei mainittu kaikkien yliopistojen pakollisilla opintojaksoilla, vaikka sosiaalityöntekijät ovat keskeinen ammattiryhmä, joka kohtaa näitä ilmiöitä.
- **Varhaiskasvatuksen ja luokanopettajan tutkintoja** tarjoavista yliopistoista vain muutamassa oli varhaiskasvatuksen opettajan tutkintoon sisällytetty pakollinen opintojakso mielenterveyssisältöihin liittyen, mutta sen sijaan pakollisten opintojaksojen sisältöinä oli huomioitu kehitys- ja kasvatopsykologian perusteet. Päihteisiin ja riippuvuuksiin liittyviä sisältöjä ei ollut pakollisissa eikä valinnaisissa opintojaksoissa.
- **Psykologian tutkinnoissa** mielenterveyssisällöt ovat luonnollisesti kattavasti läsnä. Sen sijaan pakollisia päihde- ja riippuvuussisältöisiä opintojaksoja ei psykologian opetussuunnitelmista löytynyt, ja valinnaisillakin opintojaksoilla aiheita mainittiin niukasti.
- **Liikunta-alan tutkinnoissa** mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ei mainittu.
- **Hallinto- ja oikeustieteiden tutkinnoissa** mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä ei mainittu opetussuunnitelmien pakollisilla opintojaksoilla lainkaan.

4 Jaoston suositukset mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen koulutukseen

Tarve mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen vahvistamiseksi on tunnistettu muun muassa Kansallisessa mielenterveysstrategiassa, Päihde- ja riippuvuusstrategiassa sekä Lapsistrategiassa ja sen toimenpiteissä. Esimerkiksi Sosiaali- ja terveysalan korkea-koulutuksen kehittäminen -hankkeen ohjausryhmän väliraportissa (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2022b) todettiin, että osaamisen kehittämisen tarpeet liittyvät muun muassa palvelujärjestelmäosaamiseen, asiakasosallisuuteen, kohtaamiseen, ennaltaehkäisyyn, ammattien rajapinnalla tapahtuvaan työhön sekä toimintakykyä tukevaan työotteeseen. Kansanterveyden neuvottelukunnan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusjaoston työskentelyssä nousivat esille samat teemat. Teemat näkyvät tämän luvun suosituksissa sekä mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöissä, jotka ovat liitteissä 5, 6 ja 7. Lisäksi jaosto suosittelee mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen vahvistamiseksi toimenpiteitä eritoten tietyissä tutkintoon johtavissa koulutuksissa, täydennyskoulutuksissa, osaamisen johtamisessa ja rakenteissa sekä opetuksen ja koulutuksen laadussa.

4.1 Osaaminen tutkintoon johtavassa koulutuksessa: Koulutuksen minimisisältö

Vuonna 2007 opetusministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön asettama päihdeongelmien ehkäisy- ja hoidon koulutuksen kehittämistyöryhmä laati ensimmäistä kertaa päihdetyön koulutuksen minimisisällön (Opetusministeriö 2007). Sen tarkoitus oli toimia pohjana päihdetyön koulutuksen suunnittelulle ja toteutukselle kaikilla koulutusasteilla sekä kaikilla soveltuvilla koulutusaloilla alakohtaisin painotuksin ja tarpeellisin täydennyksin. Ensimmäisten minimisisältöjen laatimisesta on jo kulunut aikaa, ja monissa kansallisissa ohjelmissa ja strategioissa on tunnistettu tarve minimisisältöjen päivittämiseen ja kehittämiseen (ks. esim. Sosiaali- ja terveysministeriö 2016, Kotovirta ym. 2021, Markkula ym. 2021). Lisäksi on tunnistettu tarve kehittää kohtaavien alojen osaamista niin, että ne huomioivat lisäksi mielenterveysnäkökulman.

Osana tehtävänsä jaosto selvitti, missä määrin edellisen työryhmän antamat ehdotukset minimisisällöistä näkyivät eri koulutusasteiden ja -alojen opetussuunnitelmissa nyt, lähes 15 vuotta myöhemmin. Tehdyn selvityksen perusteella havaittiin, että vuonna 2007 annetut minimisisällöt näkyivät verrattain heikosti lukuun ottamatta tiettyjä sosiaali- ja terveysalan tutkintoja. Jaosto päätti päivittää aiemmat minimisisällöt, jotta ne huomioisivat aiempaa paremmin laaja-alaiset mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöt, palveluiden uudistuneen säädösperustan sekä sote-uudistuksen myötä muuttuvan toimintaympäristön. Jaostossa katsottiin, että minimisisällöt helpottavat oppilaitoksia vastaamaan laeissa (ks. esim. 351/2003, 4§; 630/1998, 2§) määriteltyihin tavoitteisiin siitä, että opetus vastaa ympäristön ja väestön tarpeisiin.

Minimisisältöjen tavoitteena on, että opiskelija ymmärtää mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöiden merkityksen yhteiskunnassa sekä osaa toimia työssään kohtaamiensa ihmisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta edistäen sekä näistä ilmiöistä aiheutuvia haittoja ehkäisten ja vähentäen. Näin voidaan parantaa yhteisöjen ja väestön hyvinvointia sekä työ- ja toimintakykyä, vähentää yksilöiden ja läheisten inhimillistä kärsimystä, lisätä yhteiskunnan turvallisuutta sekä vähentää yhteiskunnalle sekä palvelujärjestelmälle aiheutuvia kustannuksia ja muita haittoja. Yhteinen ymmärrys perusasioista luo edellytykset moniammatilliselle yhteistyölle.

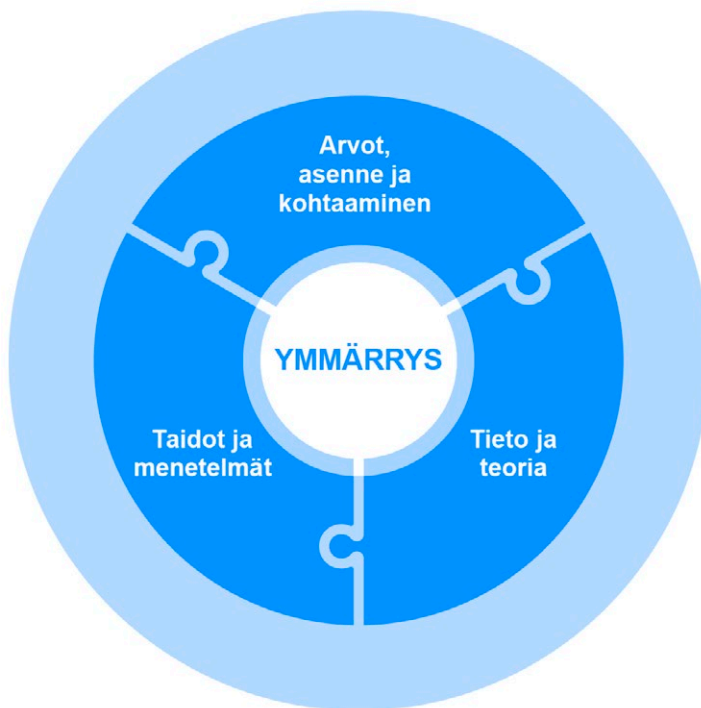
Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt ovat sovitettavissa kunkin koulutusasteen tutkintojen muuhun kokonaisuuteen ja tarpeisiin. Joissain tutkinnoissa voi olla tarpeen järjestää kokonainen opintopaketti mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioista, kun taas toisissa tutkinnoissa voi riittää sisältöjen huomioiminen osana jotakin muuta opintokokonaisuutta. Minimisisältöjä on tarkoitus soveltaa kullakin koulutusasteella kohtaaville aloille siten, että niissä huomioidaan tutkintokohtaisesti osaamistarpeen laajuus ja syvyys. Toisella asteella korostuvat käytännönläheisyys ja perusosaaminen, kun taas korkea-asteella tavoitteena on syvällisempi ymmärrys ja esimerkiksi ilmiöiden teoreettinen taustoitus. Perusosaamisen vahvistamiseen, kuten kohtaamisen taitoihin, on kuitenkin syytä kiinnittää huomiota myös korkea-asteella.

Mielenterveysongelmiin, päihteiden ongelmakäyttöön ja riippuvuuksiin liittyviä haasteita voi kohdata missä tahansa työskennellessään, kuten myös mahdollisuuksia edistää mielenterveyttä sekä ehkäistä käyttöä ja muita haittoja. Tästä syystä on tärkeää, että nämä sisällöt näkyvät eri kohtaavien alojen pakollisissa tutkinnon osissa, eli ydinosaamisessa. Näin sisällöt eivät jää ainoastaan vapaavalinnaisten opintopakettien varaan. Tämä ei kuitenkaan poista tarvetta vahvistaa näitä sisältöjä lisäksi tiettyjen koulutusalojen vapaavalintaisissa tutkinnon osissa ja opetussuunnitelmissa. Näin varmistetaan mahdollisuus syventää tietoja mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioista sekä erikoistua niihin.

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisältö on esitetty hyödyntäen edellisen (Opetusministeriö 2007) työryhmän jaottelua kolmesta osaamisen ulottuvuudesta (ks. Kuvio 3.):

- A. Ammatillinen asenne, arvot ja kohtaaminen
- B. Tieto ja teoria
- C. Taidot ja menetelmät.

Kuvio 3. Osaamisen ulottuvuudet minimisisältöjen taustalla.

Minimisisällöt on osaamisen ulottuvuuksien mukaisesti jaettu eri taulukoihin. Kukin taulukko on lisäksi jaettu kolmeen sarakkeeseen: 1) Osaaminen, 2) Sisältöesimerkkejä ja 3) Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa. Osaaminen-sarakkeessa on kuvattu osaamistavoitteet eli se, mitä opiskelijan odotetaan aiheesta oppivan. Sisältöesimerkkejä-sarakkeessa on annettu esimerkkejä siitä, minkälaisia sisältöjä opetukseen käytännössä voi kuulua, jotta osaamistavoitteeseen päästään. Vinkkejä opetuksessa hyödynnettäväksi-sarakkeessa on annettu ehdotuksia opetuksessa käytettävistä opetusmenetelmistä ja/tai lähteistä. Oletuksena on, että mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen opetuksessa käytetään ajantasaista alan ammatti- ja tutkimuskirjallisuutta ja tietolähteitä.

Sosiaali- ja terveysalan, kasvatus- ja ohjausalan (ml. liikunta-ala) sekä muiden alojen koulutuksen minimisisällöt on koottu alakohtaisiin taulukoihin edellä kuvatun kolmen osaamisen ulottuvuuden mukaan (ks. liitteet 5, 6 ja 7). Minimisisältöjä voidaan soveltaen hyödyntää joko mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioihin keskittyvien opintojaksojen kehittämisessä tai sieltä voidaan poimia sisältöjä jo olemassa oleviin yleisemmän tason opintojaksoihin esimerkiksi osallisuudesta, vuorovaikutuksesta sekä hyvinvoinnin ja terveyden ja edistämisestä.

Jaoston suosituksia

- Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön koulutuksen minimisisältöä koskeva suositus huomioidaan soveltuen kohtaavien alojen (mm. sosiaali- ja terveysala, kasvatus- ja ohjausala, turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala) pakollisten opintojen suunnittelussa ja toteutuksessa kaikilla koulutusasteilla (ammattilliset perustutkinnot, ammattikorkeakoulu- ja yliopistotutkinnot) (ks. liitteet 5, 6 ja 7).
- Mikäli minimisisällöt sisällytetään jo olemassa oleviin opintojaksoihin, mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöihin liittyvät osaamistavoitteet kirjataan selkeästi näkyviin tutkinnon osiin ja opetussuunnitelmiin.
- Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamista vahvistavia sisältöjä on tarjolla pakollisten opintojen lisäksi valinnaisissa opinnoissa, jotta opiskelijoilla on mahdollisuus laajentaa ja syventää osaamistaan.
- On tarpeen arvioida ja tarvittaessa vahvistaa pakollisina opintoina seuraavissa ammattikorkeakoulu- ja yliopistokoulutuksissa eritoten alla mainittuja mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjä, joissa selvityksen mukaan on erityistä kehittämistarvetta:
 - lääketieteen perusopetuksessa riittävät kansanterveyden edistämisen (mielenterveyden edistäminen ja mielenterveyden ongelmien ehkäisy, ehkäisevä päihdetyö), mielenterveyden häiriöiden hoidon ja päihdelääketieteen sisällöt.
 - sairaan- ja terveydenhoitajien riittävät mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluihin ja -työhön sekä mielenterveyttä edistävään ja ehkäisevään päihdetyöhön liittyvät sisällöt (ks. myös Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023a).

- sosionomien ja sosiaalityöntekijöiden tutkinnoissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisällöt huomioiden eritoten vuorovaikutus- ja elämänhallintataitojen tukeminen, mielenterveyden edistäminen, ehkäisevän päihdetyö, päihde- ja riippuvuustyö sekä moniammatillinen yhteistyö (ks. myös Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023a).
- psykologien tutkinnoissa lyhyet psykososiaaliset interventiot (ks. myös Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023a) sekä päihde- ja riippuvuussisällöt.
- kasvatus- ja ohjausalojen tutkinnoissa lasten ja nuorten tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistaminen, mielenterveyden edistäminen, ehkäisevä päihdetyö, huolen puheeksiotto sekä moniammatillinen yhteistyö (ks. myös Linnaranta ym. 2022).
- Erikoislääkärikoulutuksessa, kuten esimerkiksi yleislääketieteessä, pediatriassa, psykiatriassa, nuorisopsykiatrissa, akuuttilääketieteessä, sisätaudeissa, naistentauoissa ja synnytyksissä, onkologiassa ja lastentauoissa, määritellään kullekin erikoisalalle soveltuvin osin päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt. Myös päihdelääketieteen erikoisan perustamista harkitaan päihde- ja riippuvuusosaamisen vahvistamiseksi pitkällä tähtäimellä. (Ks. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023a.) Vastaavasti avohoidon perustason mielenterveystyön osaamista voitaisiin vahvistaa ottamalla käyttöön tähän Suomen lääkäriiiton myöntämä erityispätevyys.
- Lisäksi harkitaan sairaanhoitajien psykiatrisen, mielenterveys- ja päihdehoitotyön erikoistumiskoulutuksen järjestämistä hyödyntäen kliinisen hoitotyön erikoisaloja koskevaa sosiaali- ja terveysministeriön selvitystä (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023a).

4.2 Yleiset osaamista tukevat suositukset

Yleiset osaamista tukevat suositukset tuotettiin jaostotyöskentelyssä peilaten niitä vuoden 2007 opetusministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön asettaman päihdeongelmien ehkäisyn ja hoidon koulutuksen kehittämistyöryhmän ehdotuksiin (Opetusministeriö 2007). Näistä suosituksista osa oli edelleen relevantteja. Perustutkinnon tuottama osaaminen jatkaa kehittymistä työelämässä. Osaamisen vahvistuminen työelämässä vaatii sekä erilaisia täydennyskoulutuksen ratkaisuja että toimivia rakenteita ja johtamista.

4.2.1 Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön täydenniskoulutus

Mielenterveys-, päihde ja riippuvuustyölle on ominaista uuden tutkimustiedon jatkuva kertyminen ja käytännön menetelmien kehittyminen. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen ylläpitäminen ja kehittäminen edellyttävät laadukasta täydenniskoulutusta.

Täydenniskoulutus on yleisnimitys erilaisille osaamisen lisäämiseen ja täydentämiseen tähtääville opintojaksoille. Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioihin liittyvää täydenniskoulutusta tarjoavat useat järjestäjätahot, ja koulutusten laajuudet vaihtelevat yksittäisistä tietoisuista hyvinkin laajoihin opintokokonaisuuksiin. Vaikka aiheeseen liittyvää koulutusta on tarjolla runsaasti, se on hajanaista eikä sen laadulle ole olemassa ohjaavia kriteerejä.

Jaoston suosituksia

- Kehitetään mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyötä tukevan tutkintoja täydentävän koulutuksen tarjonnan koordinaatiota, ohjausta ja rahoitusta (ks. myös Opetus- ja kulttuuriministeriö 2023a).
- Selvitetään mahdollisuutta perustaa eri toimijoiden yhteinen valtakunnallinen koulutussivusto, johon kootaan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön täydenniskoulutuksia niiden saavutettavuuden varmistamiseksi.
- Koulutuksen järjestäjät nojaavat mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyötä ja -palveluja koskevaan tutkittuun tietoon ja ajantasaisiin kansallisiin suosituksiin ja ohjelmiin suunnitellessaan eri kohtaavien alojen täydenniskoulutussisältöjä.
- Varmistetaan kansallisesti keskeisimmiksi arvioitujen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyötä ja palveluja tukevien menetelmäkoulutusten saavutettavuus olennaisille ammattiryhmille.
- Niissä ammatti- ja erikoisammattitutkinnoissa (näyttötutkinnoissa), joissa osoitetaan esihenkilötaitoja, varmistetaan ymmärrys mielenterveyden edistämisen, päihde- ja riippuvuushaittojen ehkäisyyn, varhaisen puuttumisen ja hoitoonohjauksen merkityksestä työyhteisön hyvinvoinnille sekä vahvistetaan taitoja puuttua riskikäyttöön ja riskitason pelaamiseen sekä päihde- ja riippuvuusongelmiin.
- Varmistetaan, että työntekijöiden osallistuminen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamista vahvistavaan täydenniskoulutukseen kuuluu osaksi työyhteisöjen osaamisen vahvistamisen suunnitelmaa.

- Ammatissa toimiville tarjotaan säännöllisesti osaamista vahvistavaa täydennyskoulutusta, jossa huomioidaan stigman ja syrjinnän vastainen työ (ks. Strand ym. 2023).

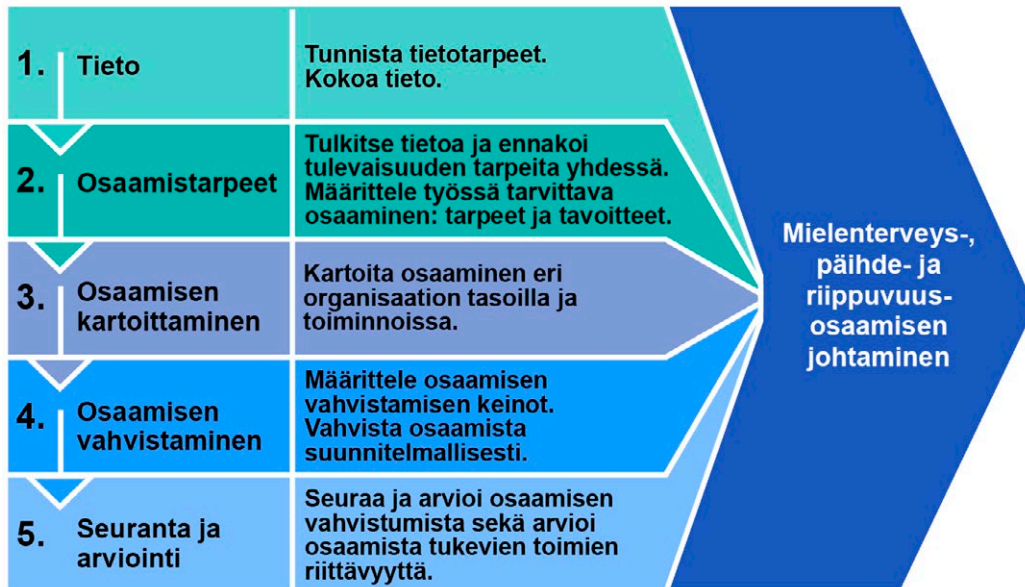
4.2.2 Osaamisen johtaminen ja rakenteet

Organisaatioissa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöt kietoutuvat johtamisen kysymyksiin kahdestakin näkökulmasta: yhtäältä henkilöstön oman työkyvyn ja hyvinvoinnin sekä toisaalta tiettyjen kohtaavien alojen potilas- ja asiakastyön vuoksi.

Osaamisen johtamisen tavoitteena on huolehtia henkilöstön osaamisesta nykyhetkessä ja tulevaisuudessa. Osaamisen johtaminen kietoutuu sekä strategiatyöskentelyyn että henkilöstön osaamisen kehittämiseen. Osaamisen johtaminen edellyttää organisaatiossa dialogia, jossa tunnistetaan strategian kannalta olennaisia vahvuuksia ja tarpeita sekä niitä olosuhteita ja tapoja, jotka vahvistavat osaamista ja tukevat sen kehittämistä. Kyse on viime kädessä organisaatioiden osaamispääoman turvaamisesta mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioissa myös tulevaisuudessa.

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen johtamisessa voidaan hyödyntää Päijät-Hämeessä kehitettyä mielenterveysosaamisen johtamisen prosessia (ks. Kuvio 4). Prosessin perusidea on suunnitelmallinen työskentely ja henkilöstön osaamisprofiilin peilaaminen suhteessa organisaation tavoitteisiin ja tarpeisiin. Mallissa lähdetään liikkeelle organisaation tietotarpeiden tunnistamisesta ja olemassa olevan tiedon kokoamisesta. Tämän jälkeen tietoa tulkitaan, minkä pohjalta ennakoitaan ja määritellään organisaatiossa tarvittava osaaminen sekä sen tavoitteet ja sisällöt. Tästä edetään sekä käytettävissä olevien että mahdollisten uusien osaamisen vahvistamisen keinojen määrittelyyn ja niiden suunnitelmalliseen hyödyntämiseen. Keskeinen osa osaamisen johtamista on arviointi ja seuranta, jolla päästään kiinni osaamisessa tapahtuviin muutoksiin työntekijöiden arjessa. Osaamisen vahvistaminen, johtaminen ja kehittäminen ovat jatkuvaa työskentelyä.

Kuvio 4. Mielensterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen johtamisen askeleet (mukaillen Rautava ym. 2023).

Jaoston suosituksia

- Otetaan käyttöön keskeisillä aloilla ja organisaatioissa mielensterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen johtamisen malli, joka määrittelee osaamisen vahvistamisen (ml. tarvekartoituksen, ennakkoinnin ja tehtävät toimet, kuten perehdyttämisprosessit, täydennyskoulutukset, työntekijöiden koulutuksissa saadun osaamisen viennin osaksi työn arkea ja työyhteisöjen käytäntöjä, verkostotyöskentelyn, mentorointi) ja seurannan tavat.
- Huomioidaan eri alojen johtamisen foorumeissa mielensterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen johtaminen.
- Sisällytetään uusien työntekijöiden perehdytykseen tutustuminen organisaatiokohtaisiin käytäntöihin (ml. päihdeohjelma) sekä perusasioihin mielen hyvinvoinnista, itsemyötätunnosta, oman työkyvyn ylläpitämisestä, puheeksiottamisesta ja organisaatiossa käytössä olevista työkyvyn tuen käytännöistä.

- Tuetaan kohtaavien alojen työntekijöiden valmiuksia kohdata mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöitä tarjoamalla heille riittävä koulutus sekä mahdollisuutta keskusteluun ja tukeen (esim. työnohjaus).
- Luodaan työyhteisöön yhteiset käytännöt mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvän hiljaisen tiedon ja kokemusten jakamiseksi sekä arjessa tapahtuneiden tilanteiden käsittelemiseksi (esim. esihenkilöuusi työntekijä ja mentorointimallit).
- Otetaan huomioon myös stigman ja syrjinnän vastainen työ mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen johtamisessa (ks. Strand ym. 2023).

4.2.3 Opetuksen ja koulutuksen laatu

Opetus- ja koulutuskulttuuri on muuttunut viime vuosina nopeasti. Korona-aika vauhditti omalta osaltaan opetuksen siirtymistä verkkovälitteiseksi. Yhtäältä verkko-opetus mahdollistaa paikasta riippumattoman osallistumisen ja aiempaa yksilöllisemmät opiskeluratkaisut, mutta toisaalta kaikilla opiskelijoilla ei ole samanlaisia valmiuksia osallistua verkko-opetukseen. Verkko-opetuksessa vuorovaikutus ja osallisuus voivat jäädä vähäisiksi ja liiaksi opiskelijan omalle vastuulle. Opetuksen ja oppimisen laadussa voikin olla hyvin suuria eroja ja vaihteluita.

Erilaisten vertaisverkostojen on todettu edesauttavan ajankohtaisen tiedon ja taidon jakamista sekä tukevan työssä jaksamista. Opettajille on jo olemassa erilaisia vertaisverkostoja, mutta niihin osallistumisen mahdollisuudet sekä niiden sisällöt voivat vaihdella.

Kokemusasiantuntijuus on merkittävä osa opetuksen laadun vahvistamista sekä tiedon välittymistä. Koulutettavia kokemusasiantuntijoita on saatavilla moniin eri teemoihin.

Jaoston suosituksia

- Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden opetuksessa eritoten kohtaavien alojen tutkintoon johtavissa koulutuksissa painotetaan kasvokkaista läsnäoloa sekä vuorovaikutuksen ja kohtaamisen harjoittelua (esim. simulaatio-opetus, vuorovaikutusharjoitukset).
- Eritoten kohtaavien alojen tutkintoon johtavissa koulutuksissa opetuksessa hyödynnetään verkostomaisia, monialaisia, -ammattillisia ja -tieteisiä oppimis- ja työmenetelmiä.
- Kohtaavien alojen tutkintoihin kuuluvilla harjoitteluilla ja työelämässä tapahtuvalla oppimisella tarjotaan mahdollisuutta saada käytännön kokemusta mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöistä. Saatua kokemusta on hyvä jäsentää jälkikäteen suunnitelmallisella ohjauksella ja kokemusten läpikäynnillä.
- (Koulutettua) kokemusasiantuntijuutta hyödynnetään kohtaavien alojen tutkintoon johtavissa koulutuksissa ymmärryksen lisäämiseksi mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioista, ongelmien monitahoisuudesta ja puuttumisen keinoista (ks. Strand ym. 2023).
- Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen opetuksen laatua ja saatavuutta edistetään yhteistyössä oppilaitosten välillä (esim. yhteiset kaikkien korkeakoulujen hyödynnettävissä olevat moduulit monimuoto-opetukseen, esim. Turun yliopiston tiedekuntien Sote-Akatemia -yhteistyöalusta) sekä yhteistyössä työelämän kanssa huomioiden ajankohtaiset ilmiöt sekä lainsäädäntöuudistukset ja suositukset.
- Koulutuksenjärjestäjät tukevat mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön opettajien verkostoitumista ja täydennyskoulutukseen osallistumista vertaiskehittämisen, asiantuntijuuden ja ammatillisen tuen edistämiseksi.

LIITTEET

Liite 1. Raportissa käytettyjä keskeisiä käsitteitä

Alkoholin käyttö = Pieninä määrinä alkoholi rentouttaa, tuottaa mielihyvää ja poistaa jännitystä, mutta kun käytetyt alkoholimäärät kasvavat, sekä fyysinen että psyykinen toimintakyky heikkenee. Alkoholin ongelmakäyttö voidaan jakaa riskikäyttöön, haitalliseen käyttöön ja alkoholiriippuvuuteen. Ongelmakäyttöön liittyy jokin haitta tai huomattava haittojen riski (esim. tapaturmat, terveysriskit). Haitalliselle käytölle tyypillistä on selvät fyysiset ja psyykkiset haitat, mutta käyttäjä pystyy vähentämään käyttöönsä, kun puolestaan riippuvuuteen liittyy juomisen pakonomaisuus, vaikeus hallita juomista tai lopettaa sitä haitoista huolimatta. (Ks. esim. Holmberg ym. 2015.)

Ehkäisevä päihdetyö = Ehkäisevä päihdetyö on toimintaa, jonka tavoitteena on parantaa hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta edistämällä päihhteettömiä, savuttomia ja nikotiinitomia elintapoja, ehkäisemällä ja vähentämällä päihhteiden ja tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä sekä rahapelaamista ja niistä aiheutuvia haittoja sekä lisäämällä ymmärrystä niihin liittyvistä juurisista ja rinnakkaisilmiöistä. Ehkäisevällä päihdetyöllä vahvistetaan päihhteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön sekä rahapelaamiseen vaikuttavia suojaavia tekijöitä sekä poistetaan tai vähennetään riskitekijöiden vaikutusta. Lisäksi ehkäisevällä päihdetyöllä vaikutetaan päihhteisiin, tupakka- ja nikotiinituotteisiin sekä rahapelaamiseen liittyviin tietoihin ja asenteisiin sekä riippuvuusongelmia kokevien ihmisten perusoikeuksien toteutumiseen. Käytännössä ehkäisevää päihdetyötä tehdään vähentämällä päihhteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden ja rahapelien kysyntää, saatavuutta ja tarjontaa toimiviksi todetuilla menetelmillä, viestinnällä ja vahvistamalla ehkäisevän työn rakenteita. Ehkäisevä päihdetyö edistää osaltaan perus- ja ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa sekä tukee ammattilaisten, yhteisöjen ja asukkaiden kykyä ymmärtää eri taustoista tulevia ihmisiä. (Markkula ym. 2022.)

Huumeiden käyttö = Huumeiden käyttö voidaan luokitella eri tavoin käyttövaiheen (jatkuva/säännöllinen, ajoittainen, satunnainen, kokeilukäyttö), tiheyden, käytettyjen aineiden tai käytöstä aiheutuvien terveysriskien mukaan. Ongelmakäytölle tyypillistä on huumausainekeskeisyys käyttäjän elämässä. Raja riippuvuuteen on liukuva. (Ks. esim. Holmberg ym. 2015.)

Kohtaaminen = Tilanne, jossa ihminen tapaa toisen ihmisen tai ihmisiä. Kohtaaminen voi olla joko sanaton tai sanallinen. Sanalliseen kohtaamiseen liittyy aina myös sanatonta viestintää. Kohtaaminen voi tarkoittaa satunnaista hetkeä tai vaikka pidempää tapaamista esimerkiksi potilas- ja asiakastyössä. Kohtaamiseen vaikuttavat siihen osallistuvien

osapuolten ennakkoluulot, asenteet ja arvot sekä odotukset. Esimerkiksi vaikeista asioista puhuttaessa ammattilaisen neutraali, positiivinen, vastaanottava, kunnioittava, hyväksyvä ja ymmärtävä asennoituminen luo pohjaa luottamuksellisen asiakassuhteen rakentumiselle ja siihen sitoutumiselle.

Kokemusasiantuntija = Mielen terveys-, päihde- ja/tai riippuvuustyön kokemusasiantuntija on pääsääntöisesti kokemusasiantuntijakoulutuksen käynyt henkilö, jolla on omakohtaista kokemusta mielen terveys-, päihde- tai riippuvuusongelmasta joko niitä sairastavana, niistä toipuneena tai palveluja käyttäneenä, omaisena tai läheisenä (THL, Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen -aihesivut).

Mielen hyvinvointi = Mielen hyvinvointi tai psyykinen hyvinvointi viittaa henkilön omaan kokemukseen hyvinvoinnistaan ja mielen tasapainosta. Psyykkisellä hyvinvoinnilla tarkoitetaan osittain samaa kuin mielen terveydellä. Psyykinen hyvinvointi liittyy usein hyvään mielen terveyteen ja psyykkiseen toimintakykyyn, mutta myös mielen terveyden häiriötä sairastava henkilö voi kokea psyykkistä hyvinvointia. Vaikeankaan sairauden ei tarvitse estää yhteisöön kuulumista, hyvinvoinnin tai elämänlaadun kokemuksia, kun perustarpeista ja yhtäläisistä oikeuksista huolehditaan. Psyykinen toimintakyky tarkoittaa ihmisen voimavaroja, joiden avulla hän kykenee selviytymään arjen vastoinkäymisistä ja kriisitilanteista. (Vorma ym. 2020.)

Mielen terveys = Mielen terveys on hyvinvoinnin tila, jossa ihminen tunnistaa omat kykynsä, pystyy selviytymään normaaleista elämään kuuluvista paineista ja pystyy työkentelemään tuloksia tuottavasti sekä ottamaan osaa yhteisönsä toimintaan (WHO 2013). Mielen terveys vaikuttaa olennaisesti hyvinvointiin, terveyteen ja on välttämätön yleisen toimintakyvyn perusta.

Mielen terveyden edistäminen = Mielen terveyden edistäminen on toimintaa, joka tukee mielen hyvinvoinnin toteutumista, ja jonka tavoitteena on mielen terveyttä vahvistavien ja suojaavien tekijöiden lisääminen.

Mielen terveyspalvelut = Mielen terveyspalveluilla tarkoitetaan toimintaa, joka pyrkii ehkäisemään, lievittämään ja hoitamaan mielen terveyden häiriöitä ja niiden seurauksia. Palveluihin kuuluvat ohjaus, neuvonta ja psykososiaalinen tuki sekä mielen terveyden häiriöiden tutkimus, hoito ja kuntoutus. (Linnaranta ym. 2022.)

Mielen terveyshaidot = Mielen terveyshaidot ovat tunne-, tietoisuus- ja vuorovaikutustaitoja, joustavuutta selviytyä elämäkriiseistä ja kykyä säädellä kuormitusta ja stressiä sekä luoda merkityksellisiä suhteita muihin ihmisiin. Niillä tarkoitetaan kykyä hallita ja säädellä impulsseja, jotka voisivat johtaa vahingolliseen päihteiden käyttöön tai muulla tavalla ilmenevään vahingolliseen, elämää hallitsevaan toimintaan. Mielen terveyshaittoihin

sisältyvät arjen taidot sekä itsessä ja muissa olevien psyykkisten voimavarojen tunnistaminen ja niiden hyödyntäminen tasapainon rakentamisessa työn, opiskelun, levon ja vapaa-ajan välillä. Mielenterveyden ja sen heikkenemisen puheeksi ottaminen on osa mielenterveystaitoja, samoin kuin valmius arvioida, milloin omat voimavarat eivät riitä ja milloin tarvitaan ammattilaisten apua. (Vorma ym. 2020.)

Psyykinen sairaus (mielenterveyden häiriö) = Psyykkisiin sairauksiin sisältyy usein muutoksia ajattelussa, tunteissa, kognitiivisessa toiminnassa, käyttäytymisessä tai ihmissuhteissa. Nämä sairaudet voivat aiheuttaa jonkin verran häiritseviä oireita ja tavanomaisen toimintakyvyn heikkenemistä tai huomattavaa kärsimystä sekä toimintakyvyn ja elämänlaadun heikkenemistä. (Mielenterveysstrategia). Mielenterveyden häiriö on yleisnimitys erilaisille psykiatrisille häiriöille. Ne ovat oireyhtymiä, joissa on kliinisesti merkittäviä psyykkisiä oireita, joihin liittyy kärsimystä tai haittaa. Mielenterveyden häiriöt luokitellaan oireiden ja vaikeusasteiden mukaan. Vakavimmat häiriöt aiheuttavat subjektiivista kärsimystä sekä toimintakyvyn ja elämänlaadun heikkenemistä. (Ks. THL:n Mielenterveys-aihesivut.).

Päihde-, tupakka- ja rahapelihaitat = Haitat ovat erilaisia kielteisiä seurauksia yksilölle, läheisille, yhteisölle ja yhteiskunnalle. Haittojen vakavuus voi vaihdella lievistä erittäin vakaviin haittoihin.

Päihde- ja riippuvuushoito = Terveystuolain (1326/2010) 28 §:n mukaan päihde- ja riippuvuushoitoon kuuluu: 1) terveydenhuollon palveluihin sisältyvä ohjaus ja neuvonta, joka koskee päihitteettömyyttä ja riippuvuuksilta suojaavia ja niitä vaarantavia tekijöitä sekä päihteesiin ja riippuvuuksiin liittyviä terveyttä ja turvallisuutta vaarantavia tekijöitä; sekä 2) päihdehäiriöiden ja muiden riippuvuushäiriöiden ehkäiseminen, tutkimus, hoito ja kuntoutus monimuotoisina palveluina. Hoidossa korostuu kokonaisvaltaisuus, tarvelähtöisyys sekä perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon yhteistyö.

Päihde- ja riippuvuustyö = Päihde- ja riippuvuustyöhön kuuluvat ehkäisevä päihdetyö, sosiaalihuollon yleiset ja erityiset päihde- ja riippuvuuspalvelut sekä terveydenhuollon järjestämä päihde- ja riippuvuushoito. Päihde- ja riippuvuustyötä voidaan toteuttaa käytännössä eri palveluissa ja arjen ympäristöissä, ja sen tavoitteena on käytön tai toiminnallisuuden ja niistä aiheutuvien haittojen ehkäisy ja vähentäminen. Voidaan puhua myös erikseen sosiaalihuollon päihde- ja riippuvuustyöstä, jolla tarkoitetaan sosiaalihuoltolain (1301/2014) 24 §:n mukaan hyvinvointialueen toteuttamia sosiaalipalveluja ja muuta yksilöön ja yhteisöihin kohdentuvaa toimintaa, jolla vähennetään ja poistetaan päihteesiin ja riippuvuuskäyttäytymiseen liittyviä, hyvinvointia ja turvallisuutta vaarantavia tekijöitä, vastataan päihteen ongelmakäytöstä tai muusta riippuvuuskäyttäytymisestä aiheutuvaan tuen tarpeeseen sekä tuetaan päihitteettömyyttä ja riippuvuuskäyttäytymisestä irrottautumista. Sosiaalihuollossa tehtävät päihde- ja riippuvuustyön erityiset palvelut täydentävät

muita päihteettömyyttä tukevia tai päihdeiden ongelmakäytön vuoksi tarvittavia sosiaalipalveluja. Päihde- ja riippuvuustyön erityisiä palveluja tulee sovittaa yhteen päihde- ja riippuvuushoidon kanssa.

Rahapelaaminen = Rahapeleissä pelin voitto tai tappio on rahaa tai rahan arvoista. Rahapelejä ovat esimerkiksi lotto, rahapeliautomaattipelit, vedenlyöntipelit, kasinopelit ja raaputusarvat. Rahapelejä voi pelata myös verkossa. Rahapelaamisen kaltaisia elementtejä on lisäksi digitaalisen pelaamisen sisällä (esim. ns. loot boxit) tai sijoittamisen yhteydessä (esim. ns. kryptovaluutoilla kaupankäynti). Riskitason rahapelaaminen tarkoittaa pelaamista, joka aiheuttaa yksittäisiä haittoja. Se edeltää usein varsinaista rahapeliongelman kehittymistä. Suomalaisista noin 11 prosenttia pelaa riskitasolla. Termiä rahapeliongelma käytetään yläkäsitteenä, kun puhutaan ongelmapelaamisesta ja rahapeliriippuvuudesta. Ongelmapelaaminen kuvaa rahapeliriippuvuutta lievempää tilaa, johon liittyy monia kielteisiä seurauksia, esimerkiksi terveysongelmia tai talousvaikeuksia. Rahapeliriippuvuus on toiminnallinen riippuvuus, johon liittyy pakottava tarve pelata rahapelejä ja sille on olemassa diagnostiset kriteerit. Rahapeliriippuvuudessa henkilön elämää hallitsevat rahapelijaksot, joista aiheutuu vakavia sosiaalisia, taloudellisia ja terveydellisiä haittoja. (Salonen ym. 2020.)

Riskitekijät = yksilön, hänen lähisuhteidensa, yhteisönsä tai yhteiskunnan ominaisuus, tilanne tai tapahtuma, joka tietyissä olosuhteissa tai tietyissä ryhmissä lisää jonkin tietyn häiriön tai ongelman todennäköisyyttä, kuten lapsen kaltoinkohtelu, vanhemman mielen-terveys- ja päihdeongelma, yksinäisyys, köyhyys ja syrjintä. (Markkula ym. 2022, Vormaa ym. 2020)

Riippuvuus = Riippuvuudelle eli addiktiolle on tunnusomaista aineen käytön tai toiminnan pakonomaisuus, jossa tavoitellaan niistä saatavaa mielihyvää tai tunnetilaa, eikä pystytä säätelemään käytön tai toiminnan aloittamista, lopettamista tai määrää. Riippuvuuden taustalla voivat vaikuttaa niin yksilön ominaisuudet ja toiminta kuin ympäröivät yhteisöt ja yhteiskunta ominaisuuksineen. Riippuvuuksista aiheutuu monenlaista avun, tuen, hoidon ja kuntoutuksen tarvetta.

Psykososiaalinen menetelmä = Menetelmä, ohjelma tai hoito, jolla pyritään parantamaan psykologista ja sosiaalista hyvinvointia. Psykososiaaliset menetelmät pyrkivät samanaikaisesti vahvistamaan mielen hyvinvointia edistäviä tekijöitä sekä toisaalta kykyä vähentää ja hallita riskitekijöitä ja oireita. Menetelmissä on selkeä rakenne ja toteutustapa, joita voi esimerkiksi koulun oppilashuollossa tai muissa peruspalveluissa toteuttaa. (Ks. THL:n Mielen-terveys-aihesivut.)

Stigma = Stigma tarkoittaa ihmiseen tämän taustan, olemuksen, toiminnan tai sairauden vuoksi liitettyä kielteistä mielikuvaa. Se voi ilmetä muun muassa ennakkoluuloina, syyllistämisenä tai epäoikeudenmukaisena ja syrjivänä kohteluna. Stigmat vaikuttavat monin tavoin niiden kohteeksi joutuvien ihmisten, heidän läheistensä tai heitä kohtaavissa palveluissa työskentelevien ihmisten elämään. Stigmoille on tyypillistä, ettei niitä ylläpitäviä rakenteita ja mekanismeja tunnusteta tai tunnusteta. Stigma voi vaikuttaa ihmiseen haitallisemmin kuin se sairaus tai tilanne, josta stigma on seurannut. (Ks. Strand ym. 2023.)

Suojaavat tekijät = yksilön, yhteisön tai yhteiskunnan piirre, joka ehkäisee tai vähentää mielenterveyden häiriöiden synnyn riskiä tai riskiä päihteiden, tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytön tai rahapelaamisen aloittamiseen tai ongelmien syntyyn, esim. turvallinen ja kannustava kasvu ympäristö, kasvua tukeva varhaiskasvatus ja perusopetus, hyvät tunne- ja vuorovaikutustaidot, turvalliset ja luottamukselliset sosiaaliset suhteet lähiyhteisössä, vallitseva päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvä kulttuuri, päihteiden, tupakka- ja nikotiini tuotteiden tai rahapelien vaikea saatavuus (Markkula ym. 2022; ks. myös Vormaa ym. 2020)

Toipumisorientaatio = Mielenterveys- ja päihdetyössä käytettävä viitekehys, jossa keskeisenä on henkilön omat voimavarat, osallisuus, elämän merkityksellisyys ja toiveisuus. Viitekehys keskittyy jokaiselle sopivaan mielekkääseen elämään enemmän kuin henkilön sairauteen.

Tupakka- ja nikotiini tuotteiden käyttö = Savukkeet, nuuska ja sikarit ovat tupakkatuotteita, jotka ovat tupakasta kokonaan tai osittain valmistettuja joko savuttomia tai poltettavia tuotteita. Ne sisältävät myös nikotiinia. On myös tuotteita, joissa on nikotiinia, muttei tupakkaa, kuten esimerkiksi sähkösavukkeiden nikotiininesteet ja nikotiinipussit. Tupakka- ja nikotiiniriippuvuus on vakava sairaus ja tupakointi merkittävä ennenaikaisen kuolleisuuden aiheuttaja. Tupakoivista arviolta kuusi kymmenestä haluaisi lopettaa tupakoinnin.

Liite 2. Selvityksessä läpikäytyt toisen asteen tutkinnot aloittain sekä koulutuksen järjestäjien lukumäärä aloittain (v. 2023)

Sosiaali- ja terveysala (59 koulutuksen järjestäjää)

- Sosiaali- ja terveysalan perustutkinto
- Mielenterveys- ja päihdetyön ammattitutkinto
- Mielenterveys- ja päihdetyön erikoisammattitutkinto
- Vammaisalan ammattitutkinto
- Kuntoutus-, tuki- ja ohjauspalvelujen erikoisammattitutkinto
- Vanhustyön erikoisammattitutkinto
- Välinehuoltoalan perustutkinto
- Hammastekniikan perustutkinto
- Lääkealan perustutkinto
- Hieronnan ammattitutkinto
- Hieronnan erikoisammattitutkinto
- Immobilisaatiohoidon erikoisammattitutkinto
- Terveysalan ammattitutkinto

Liikunta-ala (13 koulutuksen järjestäjää)

- Liikunnanohjauksen perustutkinto
- Liikunnan ja valmennuksen ammattitutkinto
- Liikunta paikka-alan ammattitutkinto
- Liikuntapaikka-alan erikoisammattitutkinto
- Valmennuksen erikoisammattitutkinto

Kasvatus- ja ohjausala (69 koulutuksen järjestäjää)

- Kasvatus- ja ohjausalan perustutkinto
- Kasvatus- ja ohjausalan ammattitutkinto
- Kasvatus- ja ohjausalan erikoisammattitutkinto

Turvallisuusala (31 koulutuksen järjestäjää)

- Turvallisuusalan perustutkinto
- Turvallisuusvalvojan erikoisammattitutkinto
- Turvallisuusalan ammattitutkinto
- Tullialan ammattitutkinto

Hotelli- ja ravintola-ala (65 koulutuksen järjestäjää)

- Erityisruokavaliopalvelujen erikoisammattitutkinto
- Majoitus- ja ravitsemisalan esimiestyön erikoisammattitutkinto
- Ravintola- ja catering-alan perustutkinto
- Ravintolan asiakaspalvelun ammattitutkinto
- Ruokapalvelujen ammattitutkinto

Liite 3. Selvityksessä läpikäytyt korkea-asteen tutkinnot aloittain.

AMK / Yliopisto: Koulutusala	Tutkinto (ml. eri suuntaukset ja kielivaihtoehdot)	Ammattikorkeakoulu / yliopisto
AMK: Sosiaali- ja terveysala	Sosionomi (AMK)	18 koulutuksen järjestäjää: Centria ammattikorkeakoulu, Diakonia-ammattikorkeakoulu, Hämeen ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Satakunnan Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Seinäjoen Ammattikorkeakoulu, Tampereen Ammattikorkeakoulu, Turun Ammattikorkeakoulu, Vaasan Ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada, Yrkeshögskolan Novia
	Sairaanhoitaja (AMK)	20 koulutuksen järjestäjää: Centria ammattikorkeakoulu, Diakonia-ammattikorkeakoulu, Hämeen ammattikorkeakoulu, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Kajaanin ammattikorkeakoulu, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Satakunnan Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Seinäjoen Ammattikorkeakoulu, Tampereen Ammattikorkeakoulu, Turun Ammattikorkeakoulu, Vaasan Ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada, Yrkeshögskolan Novia
	Terveydenhoitaja (AMK)	16 koulutuksen järjestäjää: Hämeen ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Kajaanin ammattikorkeakoulu, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Seinäjoen Ammattikorkeakoulu, Tampereen Ammattikorkeakoulu, Turun Ammattikorkeakoulu, Vaasan Ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada, Yrkeshögskolan Novia
	Kätilö (AMK)	7 koulutuksen järjestäjää: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada

AMK / Yliopisto: Koulutusala	Tutkinto (ml. eri suuntaukset ja kielivaihtoehdot)	Ammattikorkeakoulu / yliopisto
AMK: Sosiaali- ja terveysala	Ensihoitaja (AMK)	8 koulutuksen järjestäjää: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada
	Fysioterapeutti (AMK)	14 koulutuksen järjestäjää: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Satakunnan ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada
	Toimintaterapeutti (AMK)	4 koulutuksen järjestäjää: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada
	Kuntoutuksen ohjaaja (AMK)	2 koulutuksen järjestäjää: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Satakunnan ammattikorkeakoulu
	Röntgenhoitaja (AMK)	6 koulutuksen järjestäjää: Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Novia
	Geronomi (AMK)	6 koulutuksen järjestäjää: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Satakunnan ammattikorkeakoulu, Seinäjoen ammattikorkeakoulu
	Osteopaatti (AMK)	1 koulutuksen järjestäjä: Metropolia Ammattikorkeakoulu
	Laboratorioanalyttikko (AMK)	1 koulutuksen järjestäjä: Metropolia Ammattikorkeakoulu
	Jalkaterapeutti (AMK)	2 koulutuksen järjestäjää: Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu
	Optometrismi (AMK)	2 koulutuksen järjestäjää: Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu
	Suuhygienisti (AMK)	4 koulutuksen järjestäjää: Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu
	Apuvälineteknikko (AMK)	1 koulutuksen järjestäjä: Metropolia Ammattikorkeakoulu

AMK / Yliopisto: Koulutusala	Tutkinto (ml. eri suuntaukset ja kielivaihtoehdot)	Ammattikorkeakoulu / yliopisto
AMK: Sosiaali- ja terveysala	Bioanalyttikko (AMK)	6 koulutuksen järjestäjää: Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Novia
	Hammasteknikko (AMK)	1 koulutuksen järjestäjä: Turun ammattikorkeakoulu
AMK: Liikunta-ala	Liikunnanohjaaja (AMK)	5 koulutuksen järjestäjää: HAAGA-HELIA ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Kajaanin ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada
	Sports and Leisure Management	1 koulutuksen järjestäjä: Kajaanin ammattikorkeakoulu
AMK: Humanistinen ja kasvatustieteiden ala	Yhteisöpedagogi (AMK)	3 koulutuksen järjestäjää: Centria ammattikorkeakoulu, Humanistinen ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
	Musiikkipedagogi / Muusikko (AMK)	7 koulutuksen järjestäjää: Centria ammattikorkeakoulu, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Metropolia ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Tampereen ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Novia
	Seikkailukasvatuksen yhteisöpedagogi (AMK)	1 koulutuksen järjestäjä: Humanistinen ammattikorkeakoulu
	Tanssinopettaja (AMK)	3 koulutuksen järjestäjää: Oulun Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Turun ammattikorkeakoulu
	Teatteri-ilmaisun ohjaaja (AMK)	2 koulutuksen järjestäjää: Turun ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Novia
AMK: Turvallisuusala	Poliisi (AMK)	1 koulutuksen järjestäjä: Poliisiammattikorkeakoulu
	Pelastusalan päällystötehtävät (AMK)	1 koulutuksen järjestäjä: Poliisiammattikorkeakoulu
	BBA, Bachelor's Degree Programme in Safety, Security and Risk Management	1 koulutuksen järjestäjä: Laurea-ammattikorkeakoulu

AMK / Yliopisto: Koulutusala	Tutkinto (ml. eri suuntaukset ja kielivaihtoehdot)	Ammattikorkeakoulu / yliopisto
Muut alat	Restonomi (AMK)	12 koulutuksen järjestäjää: Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, Högskolan på Åland, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Satakunnan Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Seinäjoen Ammattikorkeakoulu, Tampereen Ammattikorkeakoulu
	Tradenomi (AMK)	20 koulutuksen järjestäjää: Centria ammattikorkeakoulu, Haaga-Helia ammattikorkeakoulu, Hämeen ammattikorkeakoulu, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu, Kajaanin ammattikorkeakoulu, Karelia-ammattikorkeakoulu, Lab-ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu, Laurea-ammattikorkeakoulu, Metropolia Ammattikorkeakoulu, Oulun Ammattikorkeakoulu, Satakunnan Ammattikorkeakoulu, Savonia-ammattikorkeakoulu, Seinäjoen Ammattikorkeakoulu, Tampereen Ammattikorkeakoulu, Turun Ammattikorkeakoulu, Vaasan Ammattikorkeakoulu, Yrkeshögskolan Arcada, Yrkeshögskolan Novia
Yliopisto: Terveystieteet	Terveystieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinto	5 koulutuksen järjestäjää: Jyväskylän yliopisto (Gerontologia ja kansanterveys; Fysioterapia; Liikunta-lääketiede; Terveyskasvatus; Terveystieteiden opettaja), Oulun yliopisto (Hoitotiede; Terveystieteiden opettaja), Tampereen yliopisto (Hoitotyön johtaminen; Hoitotyön opettaminen; Kansanterveystiede), Itä-Suomen yliopisto (Sosiaali- ja terveyshallintotiede; Sosiaali- ja terveydenhuollon tiedonhallinta; Terveystaloustiede), Helsingin yliopisto (Terveystieteiden kehittäminen)
Yliopisto: Lääketiede	Lääketieteen lisensiaatin tutkinto	5 koulutuksen järjestäjää: Helsingin yliopisto, Itä-Suomen yliopisto, Oulun yliopisto, Tampereen yliopisto, Turun yliopisto
Yliopisto: Yhteiskuntatieteet	Yhteiskuntatieteiden tai valtiotieteiden kandidaatti ja maisteri, Sosiaalityö	6 koulutuksen järjestäjää: Helsingin yliopisto, Itä-Suomen yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Lapin yliopisto, Tampereen yliopisto, Turun yliopisto
	Yhteiskuntatieteiden tai valtiotieteiden kandidaatti ja maisteri, Sosiaalipsykologia	3 koulutuksen järjestäjää: Helsingin yliopisto, Itä-Suomen yliopisto, Tampereen yliopisto
Yliopisto: Liikuntatieteet	Liikuntatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinto	1 koulutuksen järjestäjä: Jyväskylän yliopisto

AMK / Yliopisto: Koulutusala	Tutkinto (ml. eri suuntaukset ja kielivaihtoehdot)	Ammattikorkeakoulu / yliopisto
Yliopisto: Kasvatustieteet ja kognitiiviset tieteet	Kasvatustieteiden kandidaatin (varhaiskasvatuksen opettaja) ja maisterin tutkinto (luokanopettaja, erityisluokanopettaja, erityisopettaja, varhaiskasvatuksen erityisopettaja)	8 koulutuksen järjestäjää: Helsingin yliopisto (Varhaiskasvatus; Luokanopettaja; Aineenopettaja; Erityispedagogiikka), Itä-Suomen yliopisto (Varhaiskasvatus; Luokanopettaja; Aineenopettaja; Erityispedagogiikka), Jyväskylän yliopisto (Varhaiskasvatus; Varhaiserityispedagogiikka; Luokanopettaja; Aineenopettaja; Erityispedagogiikka), Lapin yliopisto (Luokanopettaja; Aineenopettaja), Oulun yliopisto (Varhaiskasvatus; Varhaiserityispedagogiikka; Luokanopettaja; Aineenopettaja; Erityispedagogiikka), Tampereen yliopisto (Varhaiskasvatus; Luokanopettaja; Aineenopettaja), Turun yliopisto (Varhaiskasvatus; Luokanopettaja; Aineenopettaja; Erityispedagogiikka), Åbo Akademi (Luokanopettaja; Erityispedagogiikka)
	Psykologian kandidaatin ja maisterin / filosofian kandidaatin ja maisterin tutkinnot, psykologia	7 koulutuksen järjestäjää: Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Itä-Suomen yliopisto, Oulun yliopisto, Tampereen yliopisto, Turun yliopisto, Åbo Akademi
Yliopisto: Hallinto- ja oikeustieteet	Hallintotieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinto	4 koulutuksen järjestäjää: Itä-Suomen yliopisto, Lapin yliopisto, Tampereen yliopisto, Vaasan yliopisto
	Oikeusnotaarin ja oikeustieteen maisterin tutkinto	5 koulutuksen järjestäjää: Helsingin yliopisto (Vaasa), Itä-Suomen yliopisto, Lapin yliopisto, Turun yliopisto, Åbo Akademi

Liite 4. Mielensterveys-, päihde- ja riippuvuussisältöjen esiintyminen keskeisimmillä sosiaali- ja terveydenhuollon perustutkintojen osaamisalueilla / pakollisissa ja valinnaisissa tutkinnon osissa

Osaamisalue / pakollinen tutkinnon osa	Mielensterveys- / päihde- ja riippuvuussisällöt (ammattitaitovaatimus / osaamisen arviointi)
<p>Useimmille* osaamisaloille yhteiset pakolliset tutkinnon osat</p> <ul style="list-style-type: none"> Kasvun ja osallisuuden edistäminen (25 osp) Hyvinvoinnin ja toimintakyvyn edistäminen (30 osp) 	<ul style="list-style-type: none"> käyttää työssään tietoa ihmisen fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta kehityksestä elämänsä eri vaiheissa. tunnistaa ihmisen toimintaan vaikuttavia psykologisia tekijöitä. tukee asiakkaan positiivista mielensterveyttä. toteuttaa mielensterveys- ja päihdesairauksia sairastavien hoitoa ja edistää toimintakykyisyyttä. seuraa mielensterveys- ja päihdesairauksien lääkehoitoa.
<p>Ikääntyvien hoidon ja kuntoutumisen osaamisala</p> <ul style="list-style-type: none"> Kotihoidossa toiminen (40 osp) Ikääntyvien osallisuuden edistäminen (35 osp) 	<ul style="list-style-type: none"> tunnistaa ja huomioi työssään mielensterveys- ja päihdeongelmien vaikutuksen ikääntyvän toimintakykyyn ja hoidon tarpeeseen. huomioi asiakkaan fyysisen, kognitiivisen, psyykkisen, hengellisen, sosiaalisen sekä oikeudellisen toimintakyvyn. tukee asiakkaan positiivista mielensterveyttä ja toipumisorientaatiota. ohjaa asiakasta voimavaroiltaan päivittäisissä toiminnoissa huomioiden asiakkaan elämäntilanteen, kivun, unen ja stressin vaikutuksen toimintakykyyn. ohjaa asiakasta mielekkäisiin sosiaalisiin vuorovaikutustilanteisiin ja toimintoihin, jotka lievittävät ja ennaltaehkäisevät yksinäisyyttä. tietää tavallisimpien muisti-, pitkäaikais- ja kansansairauksien sekä mielensterveysairauksien lääkehoidon. vahvistaa ikääntyneen ihmisen mielensterveyttä edistäviä tekijöitä. ennaltaehkäisee ja lievittää asiakkaan yksinäisyyden ja syrjäytymisen kokemuksia hyödyntäen yksinäisyyttä ja syrjäytymistä vähentäviä toimintamalleja.
<p>Lasten ja nuorten kasvatuksen ja hoidon osaamisala</p> <ul style="list-style-type: none"> Lapsen kasvun, hyvinvoinnin ja oppimisen edistäminen (40 osp) Lapsen, nuoren ja perheen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen (35 osp) 	<ul style="list-style-type: none"> ohjaa lasta johdonmukaisesti tunne- ja itsesäätelytaitojen kehittämisessä hyödyntäen monipuolisesti tietoa psykososiaalisesta kehityksestä ja mielen hyvinvoinnista. tunnistaa mielensterveysongelmia ja niiden vaikutuksia toimintakykyyn ja voimavaroihin sekä tukee asiakkaan positiivista mielensterveyttä. tunnistaa päihteiden riskikäytön sekä riippuvuusongelmat ja keskustele niistä asiakkaan kanssa. työryhmän tukemana tukee ja ohjaa asiakasta ja perhettä arjessa selviytymisessä hyödyntäen tietoa mielensterveydestä, päihde- ja riippuvuusongelmista sekä niiden hoidosta ja kuntoutuksesta.

Osaamisalue / pakollinen tutkinnon osa	Mielenterveys- / päihde- ja riippuvuussällöt (ammattitaitovaatimus / osaamisen arviointi)
<p>Mielenterveys- ja päihdetyön osaamisala</p> <ul style="list-style-type: none"> Mielenterveys- ja päihdetyössä työskenteleminen (40 osp) Mielenterveys- ja päihdetyö asiakas- ja verkostotyössä (35 osp) 	<ul style="list-style-type: none"> tietää mielenterveys- ja päihdetyön erityispiirteet itsemääräämisoikeuden, tahdosta riippumattoman hoidon ja lastensuojelun näkökulmasta ja toimii niiden mukaisesti. tunnistaa mielenterveys- ja päihdeongelmia sekä mielenterveys- ja päihdesairauksia ja hyödyntää tietoa voimavaralähtöisesti asiakastyössä. arvioi monipuolisesti ja perustellen asiakkaan toimintakykyä, voimavaroja, muutosvalmiutta ja päivittäisistä toiminnoista selviytymistä. edistää mielenterveys- ja päihdeasiakkaan toimintakykyä ja päivittäisissä toiminnoissa selviytymistä. tukee asiakkaan positiivista mielenterveyttä ja toipumisorientaatiota huomioiden eri-ikäiset ja taustaltaan erilaiset asiakkaat. tietää keskeiset mielenterveys- ja päihdetyön ehkäisevät, hoidolliset ja kuntouttavat menetelmät sekä näyttöön perustuvat suositukset ja käyttää niitä asiakastyössä. tunnistaa erilaiset psyykkiset kriisit.
<p>Sairaanhoidon ja huolenpidon osaamisala</p> <ul style="list-style-type: none"> Sairaanhoitotyössä toimiminen (35 osp) Kotihoidossa toimiminen (40 osp) (ks. edellä) 	<ul style="list-style-type: none"> tukee asiakkaan mielenterveyttä ja kannustaa päihteettömyyteen. toteuttaa yksilöllisesti mielenterveys- ja päihdesairauksia sairastavien hoitoa ja edistää asiakkaan toimintakykyisyyttä voimavaralähtöisesti.
<p>Suunhoidon osaamisala</p> <ul style="list-style-type: none"> Suun terveyden edistämisessä toimiminen (35 osp) 	<ul style="list-style-type: none"> tietää päihteiden vaikutuksen suun terveyteen.
<p>Vammaistyön osaamisala</p> <ul style="list-style-type: none"> [Osallisuuden edistäminen vammaistyössä (35 osp)] Toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen vammaistyössä (40 osp) 	<ul style="list-style-type: none"> tukee asiakkaan mielenhyvinvointia, tunnistaa päihteiden riskikäyttöä.
<p>Perustason ensihoidon osaamisala</p> <ul style="list-style-type: none"> Terveyden, turvallisuuden ja hyvinvoinnin edistäminen (25 osp) Toimintakyvyn ylläpitäminen ja edistäminen (30 osp) Ensihoidossa toimiminen (40 osp) [Akuuttihoitotyössä toimiminen (30 osp)] 	<ul style="list-style-type: none"> edistää asiakkaiden fyysistä ja psyykkistä terveyttä sekä turvallisuutta ja hyvinvointia työryhmän kanssa. arvioi ja tunnistaa asiakkaan tilassa, toimintakyvyssä ja perushoidollisissa tarpeissa tapahtuneita muutoksia ja aloittaa niiden edellyttämät toiminnot hyödyntäen monipuolisesti tietoa ihmisen anatomiasta ja fysiologiasta, elimistöstä, perushoidosta ja toimintakyvystä, muisti-, pitkäaikais- ja kansansairauksista sekä mielenterveys- ja päihdesairauksista. toteuttaa perusmittaukset hyödyntäen tietoa kansansairauksista, mielenterveys- ja päihdesairauksista, ihmisen elimistöstä, anatomiasta, fysiologiasta ja toimintakyvystä.

Osaamisalue / pakollinen tutkinnon osa**Useimmille* osaamisaloille valinnaiset tutkinnon osat, joissa olennaisia sisältöjä**

- Hyvinvointiteknologia toimintakyvyn edistämiseksi (15 osp)
- Kotona asumisen ja elämänhallinnan tukeminen (15 osp)
- Lapsen ja nuoren mielenterveystaitojen edistäminen (15 osp)*
- Mielenterveys- ja päihdetyö eri asiakasryhmille (15 osp)
- Suun hoito eri asiakasryhmille (15 osp)*

Mielenterveys- / päihde- ja riippuvuussällöt (ammattitaitovaatimus / osaamisen arviointi)

- tunnistaa asiakkaan fyysiseen, psyykkiseen, kognitiiviseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn liittyviä tarpeita, joihin voi vastata teknologiaa hyödyntäen.
- tukee positiivista mielenterveyttä hyödyntäen monipuolisesti asiakkaan voimavaroja ja kiinnostuksen kohteita sekä vahvistaa asiakkaan psyykkistä toimintakykyä.
- osaa edistää lapsen ja nuoren mielenterveyttä.
- osaa suunnitella, toteuttaa ja arvioida lapsen tai nuoren mielenterveystaitoja vahvistavaa toimintaa.
- tunnistaa ja vahvistaa yksilöllisesti lapsen tai nuoren mielenterveyttä suojaavia tekijöitä, tunnistaa riskitekijöitä ja ehkäisee niitä.
- tunnistaa lasten ja nuorten mielenterveysongelmien oireita ja hyödyntää näyttöön perustuvaa tietoa niistä.
- ohjaa lasta tai nuorta löytämään vahvuutensa ja vahvistaa aktiivisesti itsetunnon ja myönteisen minäkuvan kehittymistä.
- suunnittelee mielenterveystaitoja vahvistavaa toimintaa monipuolisesti ja tavoitteellisesti yhdessä lasten tai nuorten ja työryhmän kanssa.
- tunnistaa kiusaamisen eri muodot, puuttuu niihin ja ehkäisee kiusaamista sekä ohjaa lapsia ja nuoria selvittämään ja sopimaan ristiriitoja.
- ohjaa lasta tai nuorta tunnistamaan kehon ja mielen viestejä sekä opettaa rauhoittumisen ja rentoutumisen keinoja hyödyntäen tietoa erilaisista rentoutumismenetelmistä.
- tunnistaa perheen palvelutarpeen käyttäen monipuolisesti tietoa mielenterveyttä suojaavista tekijöistä ja riskitekijöistä sekä tukee perheen voimavaroja.
- tuntee monipuolisesti lasten ja nuorten mielenterveyspalveluja ja ohjaa yksilöllisesti palveluiden käytössä.
- ohjaa yksilöllisesti ja tarpeenmukaisesti käyttämään erilaisia kolmannen sektorin ja järjestöjen palveluita.
- edistää toiminnallaan asiakkaan mielenhyvinvointia, mielenterveyttä ja päihteettömyyttä sekä ehkäistä ongelmien syntymistä.
- käyttää mielenterveys- ja päihdetyön menetelmiä, -välineitä ja materiaaleja asiakastyössä.
- tukee asiakasta voimavaralähtöisesti mielenhyvinvoinnista huolehtimisessa hyödyntäen monipuolisesti tietoa mielenhyvinvointia edistävästä ja tukevista tekijöistä.
- tunnistaa monipuolisesti asiakkaan mielenterveyteen ja päihteiden käyttöön liittyvät suojaavat tekijät ja riskit sekä huomioi lähiverkoston merkityksen.
- suunnittelee monipuolisesti yhdessä asiakkaan kanssa mielenterveyttä ja päihteettömyyttä edistävää toimintaa.
- käyttää monipuolisesti ja aktiivisesti näyttöön perustuvaa tietoa mielenterveys- ja päihdeongelmista, niiden hoidosta ja kuntoutuksesta eri-ikäisten ja taustaltaan erilaisten asiakkaiden kanssa työskennellessä.
- toteuttaa turvallisesti mielenterveys- ja päihdeasiakkaan lääkehoitoa ja huomioi siihen liittyvät erityispiirteet.
- antaa asiakkaalle monipuolisesti tietoa mielenterveys- ja päihdepalveluista hyödyntäen tietoa.
- arvioi aktiivisesti omia asenteitaan, arvojaan ja osaamistaan mielenterveys- ja päihdeasiakkaan kanssa työskennellessään.
- hyödyntää työssään tietoa päihteiden ja lääkkeiden vaikutuksesta asiakkaan suun terveyteen.

* pl. perustason ensihoidon osaamisala

Liite 5. Sosiaali- ja terveysalan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt osaamisen ulottuvuuksien (A–C) mukaan

A. Ammatillinen asenne, arvot ja kohtaaminen

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. kohtaa kunnioittavasti mielenterveys-, päihde- ja/tai riippuvuusongelmia kokevan ihmisen ja hänen läheisensä.	<ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutuksen ja kunnioittavan kohtaamisen merkitys asiakas- ja potilastyössä huomioiden ikä- ja kehitystaso sekä kulttuurien ja sukupuolten moninaisuus ja perhenäkökulma • kulttuurisensitiivisen työtteen merkitys ammatillisessa vuorovaikutuksessa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuus työssä (ml. antirasistinen työote ja moninkertainen stigma, työskentely tulkin välityksellä) sekä omien kulttuuristen lähtökohtiensa ja ennakkokäsitystensä tunnistaminen • tietoa ihmisoikeuksista, asiakkaiden ja potilaiden oikeuksista sekä yhdenvertaisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> • kokemusasiantuntijoiden kokemusten ja näkemysten kuuleminen sekä yhteinen keskustelu • case-työskentely ja vuorovaikutusharjoitukset: esim. eri asiakas- ja potilasryhmät, eri-ikäiset asiakkaat tai potilaat • ihmis-, asiakas- ja potilasoikeuksiin tutustuminen • yhteistyö eri vähemmistöyhteisöjen kanssa • THL:n verkkokoulutus antirasismista ammattilaisille (www.thl.fi/monet) • THL:n PALOMA-koulutus pakolaistaustaisten asiakkaiden kohtaamiseen ja heidän hyvinvointinsa tukemiseen (www.thl.fi/paloma)
2. tunnistaa omien mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvien asenteidensa ja käsitystensä merkityksen ammatillisessa vuorovaikutussuhteessa.	<ul style="list-style-type: none"> • omien mielenterveyteen, päihteisiin ja riippuvuuksiin liittyvien asenteiden sekä kulttuuri- ja perhetaustan merkityksen pohtiminen, esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla: Mikä on oma suhteeni päihteiden käyttöön, rahapelaamiseen tai mielenterveysongelmiin? Millainen esimerkki olen? Miten oma taustani ja aiemmat kokemukseni vaikuttavat käytökseeni, asenteisiin ja ennakkoluuloihini? 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaiset itsereflektiota hyödyntävät tehtävät ja keskustelut • vuorovaikutusharjoitukset • kokemusasiantuntijoiden asiantuntijuuden hyödyntäminen
3. tietää päihde- ja riippuvuusilmiöitä sekä niiden vaikutuksista terveydelle, hyvinvoinnille, turvallisuudelle ja yhteisöille ja yhteiskunnalle.	<ul style="list-style-type: none"> • päihde- ja riippuvuusilmiöt, niiden yhteenkietoutuminen sekä niistä aiheutuvat moninaiset haitat yksilöille, läheisille, yhteisöille ja yhteiskunnalle sekä niiden vaikutukset käyttäytymiseen ja arkeen • ongelmien yhteenkietoutuminen päihteiden käyttöön ja riippuvuuksiin (esim. syrjäytyminen, asumisen haasteet ja taloudelliset haasteet, työttömyys, yksinäisyys, mielenterveys, väkivalta, tapaturmat, somaattiset sairaudet) • riippuvuudet sairautena sekä toipumisen mahdollisuudet ja siihen liittyvät ilmiöt 	<ul style="list-style-type: none"> • päihde- ja riippuvuuskirjallisuuteen sekä luotettaviin aihealueen verkkosivuihin tutustuminen • muutoksen vaihemalliin tutustuminen • kommentointi, keskustelu • elokuvien ja tarinoiden hyödyntäminen

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
4. tietää mielen hyvinvoinnin ja mielenterveyden merkityksen sekä sen, miten mielenterveyden ongelmat ilmenevät.	<ul style="list-style-type: none"> • mielenterveys voimavarana, mielenterveyttä suojaavat tekijät ja riskitekijät, mielen hyvinvointi sekä sen vahvistaminen • yleisimmät mielenterveyden häiriöt, kuten masennus, ahdistus, syömishäiriöt, uupumus, paniikkihäiriöt, itsetuhoisuus sekä niiden ilmeneminen väestössä ja vaikutukset arkeen sekä eri ongelmien yhteenkietoutuminen (esim. syrjäytyminen, työttömyys, yksinäisyys, asumisen haasteet ja taloudelliset haasteet, väkivalta, päihteet ja riippuvuudet, muut sairaudet) 	<ul style="list-style-type: none"> • oman mielen hyvinvoinnin tutkiminen, ajankohtainen tietokirjallisuus mielenterveydestä, tutkimukset ja luotettavat verkkosivustot (esim. THL:n, Duodecimin ja hyvinvointialueiden verkkosivut, Mielenterveystalo)
5. tietää mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvät keskeiset eettiset kysymykset sekä stigman.	<ul style="list-style-type: none"> • oikeudenmukaisen kohtelun periaatteet sekä ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen • mielenterveyteen, päihteisiin ja riippuvuuksiin liittyvä stigma • stigman syntyminen ja stigman merkitykset ihmisen ja tämän läheisten elämässä • stigman merkitys ja vähentäminen osana oikeudenmukaista ja ihmisarvoista kohtelua 	<ul style="list-style-type: none"> • keskustelut aihepiiristä mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyötä tekevien ammattilaisten kanssa, case-työskentely, vuorovaikutusharjoitukset • kokemusasiantuntijoiden hyödyntäminen • stigmaa purkavat ohjelmat, stigman tunnistamisen ja vähentämisen tietosisällöt
6. tuntee asiakaslähtöisyyden periaatteet sekä huomioi asiakkaan mielipiteet ja ottaa asiakkaan ja hänen läheisensä osaksi hoito- tai palvelusuunnitelman tekemistä.	<ul style="list-style-type: none"> • osallisuuden merkitys kohtaamisen ja hoidon onnistumisessa • dialogisuuden, toipumisorientaation ja psykoedukaation lähtökohdat • läheisten (lapset ja perheet) huomiointi asiakaskohtaamisessa • kulttuurisen moninaisuuden huomioon ottaminen palvelujen suunnittelussa ja toteuttamisessa (ml. työskentely tulkin välityksellä) 	<ul style="list-style-type: none"> • asiakkaan tai potilaan osallistaminen sekä läheisen ja perheen huomioiminen hoito- ja asiakassuunnitelman tekemisessä -harjoittelu • omahoito-ohjeistuksen tekeminen • THL:n Maahanmuutto ja kulttuurinen moninaisuus -aihesivut (www.thl.fi/monet)
7. rakentaa luottamuksellisen hoito- ja asiakassuhteen eri-ikäisen asiakkaan tai potilaan kanssa sekä huomioi hänen läheisensä.	<ul style="list-style-type: none"> • tietoa vuorovaikutuksen ja luottamuksellisen suhteen rakentumisesta eri ikäisten kanssa 	<ul style="list-style-type: none"> • tutustuminen luotettaviin lähteisiin ja esimerkkeihin: esim. Terveyskylä, Mielenterveystalo • läsnäolevan kuuntelun ja motivoivan työotteen (toimintatapa, haastattelu) harjoituksia hyödyntäen simulaatioita/taitotyöpajoja sekä kokemusasiantuntijoiden hyödyntäminen
8. tunnistaa haastavat asiakas- ja potilastilanteet sekä oman käyttäytymisensä merkityksen vuorovaikutustilanteessa.	<ul style="list-style-type: none"> • haastavien asiakas- ja potilastilanteiden tunnistaminen: mikä vaikeuttaa ja mikä auttaa niissä toimimista? • Mitä voi olla haastavien tilanteiden taustalla? 	<ul style="list-style-type: none"> • oman toiminnan reflektointi esimerkkitapausten kautta (esim. aggressiivisen asiakkaan rauhoittelu)

B. Tiedot ja teoriat

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. hallitsee perusteet mielenterveydestä, päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista sekä rahapelaamisesta hyödyntäen tietoa työssään.	<ul style="list-style-type: none"> yleisimmät päihteet, tupakka- ja nikotiinituotteet, rahapelaaminen ja muut toiminnalliset riippuvuudet: esimerkiksi käytön ja aiheutuvien haittojen yleisyys eri ikäisillä, eri väestö- ja vähemmistöryhmissä sekä ongelmallisen käytön ja pelaamisen tasot (ml. riippuvuus) sekä näiden vaikutus arkeen, käyttöön ja pelaamiseen vaikuttavat tekijät mielenterveyden ja resilienssin käsitteet, mielenterveyden ongelmat: yleisimmät häiriöt oireineen sekä niiden yleisyys eri ikäisillä, eri väestö- ja vähemmistöryhmissä sekä vaikutus arkeen, ajatteluun, tunne-elämään ja käyttäytymiseen mielenterveyttä suojaavat ja riskitekijät yhteiskunnassa, yhteisöissä ja yksilötasolla sekä oman työn keinot vahvistaa suojatekijöitä tai vähentää riskitekijöiden vaikutusta eri-ikäisillä sekä eri väestö- ja vähemmistöryhmissä 	<ul style="list-style-type: none"> tutkimuskirjallisuus luotettavien tietolähteiden ja lähdekritiikin merkityksen korostaminen oman elämän ja asuinympäristön suojaavien ja riskitekijöiden tunnistaminen
2. tietää ja tuntee oman alansa lainsäädännön yhteydet mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin.	<ul style="list-style-type: none"> mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyötä, -hoitoa ja -palveluita koskeva keskeinen lainsäädäntö 	<ul style="list-style-type: none"> oman alan lainsäädäntöön tutustuminen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön ja -palvelujen näkökulmasta (www.finlex.fi) case-työskentely
3. tietää ja tuntee ehkäisevän päihdetyön, päihde- ja riippuvuushaittojen ehkäisyn ja vähentämisen sekä edistävän mielenterveystyön mahdollisuudet omassa työssään.	<ul style="list-style-type: none"> perusteet ehkäisevän päihdetyön, päihde- ja riippuvuushaittojen ehkäisyn ja vähentämisen sekä edistävän mielenterveystyön menetelmistä eri yhteisöissä ja palveluissa sekä eri-ikäisillä, potilas/asiakas- ja väestö- ja vähemmistöryhmissä omahoitopalvelut mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöissä sekä niihin ohjaamisen ja niissä tukemisen näkökulmat 	<ul style="list-style-type: none"> luotettavat eri viranomaistoimijoiden sekä päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tuottamat koosteet ja materiaalit menetelmistä ja hyvistä käytännöistä Mielenterveystaloon ja muihin vastaaviin palveluihin tutustuminen: asiakkaiden ja ammattilaisten sisällöt

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
4. tuntee mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön ja -palvelujen menetelmät.	<ul style="list-style-type: none"> • sosiaali- ja terveysalalle soveltuvat ja toimivaksi todetut mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön menetelmät • avoimen dialogin ja tarpeenmukaisen hoidon malli työskentelyssä • digitaalisten palveluiden tuntemus ja soveltuvuus eri asiakasryhmille mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluissa 	<ul style="list-style-type: none"> • menetelmiin tutustuminen ja niiden harjoittelu (ml. simulointi, draamallisuus) • tutustuminen aihealueisiin liittyviin Käypä hoito - ja Palveluvalikoimaneuvoston Palkon suosituksiin sekä Hotuksen hoitosuosituksiin ja näyttövinkkeihin • rakenteellisen sosiaalityön keinot
5. tuntee verkostojen ja moniammatillisuuden mahdollisuudet ja merkityksen sekä hyödyntää niitä työssään mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön kannalta.	<ul style="list-style-type: none"> • mielenterveys- ja päihde- ja riippuvuustyön (ml. ehkäisy ja hoito) moniammatillinen palveluverkosto ja -järjestelmä (esim. sosiaali- ja terveyspalvelut, kunnan ja järjestöjen palvelut, poliisi) sekä oman työn yhteys niihin • terveydenhuollon ja sosiaalihuollon moniammatillinen keskinäinen yhteistyö esim. asiakkaan tarpeiden selvityksessä mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluissa 	<ul style="list-style-type: none"> • palveluverkoston kartoittaminen huomioiden paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti tuotetut palvelut • oman työn kannalta keskeisten verkostojen tunnistaminen
6. tuntee itsemurhailmiön taustat ja ehkäisyn mahdollisuudet.	<ul style="list-style-type: none"> • itsemurhien riskitekijät ja suojaavat tekijät 	<ul style="list-style-type: none"> • THL:n Itsemurhien ehkäisy -verkkokoulu (www.thl.fi/verkkokoulut)
7. hyödyntää luotettavaa, tutkimukseen ja näyttöön perustuvaa tietoa mielenterveys-, päihde-, ja riippuvuusasioissa.	<ul style="list-style-type: none"> • luotettavan tiedon lähteet, tunnistaminen ja hyödyntäminen omassa työssä • kriittinen medialukutaito 	<ul style="list-style-type: none"> • tiedonhakuharjoitukset: luotettava ja ajantasainen tieto. Esimerkkejä epäluotettavasta kokemustiedosta, tietolähteistä ja tutkimustiedosta • harjoitukset: miten keskustella eri tavalla asioista ajattelevien kanssa

C. Taidot ja menetelmät

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. ottaa puheeksi ja tunnistaa varhain mielenterveyden ongelmat, itsetuhoisuuden, alkoholin, tupakka- ja nikotiini tuotteiden, huumeiden käytön sekä rahapelaamisen.	<ul style="list-style-type: none"> • varhaisen tunnistamisen ja tuen periaatteet (ml. riskikäytön /-rahapelaamisen ja haitallisen käytön / rahapelaamisen ja riippuvuuden tunnusmerkit), puheeksiotto, motivoivan lähestymistavan menetelmät, dialogisuus • eri ilmiöiden yhteenkietoutumisen huomiointi puheeksiotossa ja tuen piiriin ohjauksessa (esim. lähisuuhdeväkivalta, yksinäisyys, somaattiset sairaudet, muut sosiaaliset ongelmat) • eri väestö- ja vähemmistöryhmien sekä asiakas- ja potilasryhmien huomiointi • puheeksiotto ja varhainen tunnistaminen osana palvelun tai hoidon tarpeen arviointia 	<ul style="list-style-type: none"> • tutustuminen keskeisiin seulontalomakkeisiin sekä niiden käytön harjoittelu (simulaatio, draamallisuus), Mielenterveystalo • lapset puheeksi, lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn soveltuvia lomakkeita • läheisten huomiointin harjoittelu käytännössä • THL:n Puheeksiotto -verkkosivut (www.thl.fi/puheeksiotto) • THL:n Rahapelaaminen puheeksi -verkkokoulu (www.thl.fi/verkkokoulu) • harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
2. toteuttaa mini-intervention (lyhytneuvonnan) ja ohjaa tuen piiriin.	<ul style="list-style-type: none"> • Mini-interventiomenetelmä käytännössä: päihteiden ja tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytön sekä rahapelaamisen arvioinnin mittareiden käyttö asiakkaan kanssa ja tiedon antaminen tuloksista asiakkaan päätöksenteon tueksi, motiivointi, hyötyjen ja haittojen pohtiminen, muutostavoitteen asettaminen sekä sen saavuttamista tukevat ja estävät tekijät, suunnitelma ja seuranta 	<ul style="list-style-type: none"> • mini-interventio (lyhytneuvonta) simulaatioharjoituksena • kokemusasiantuntijoiden hyödyntäminen • osaamisohjaus ja erilaisten interventioiden käytön vahvistaminen
3. hallitsee asiakkaan/potilaan ohjaamisen oman mielen hyvinvoinnin vahvistamiseen huomioiden suojaavat ja riskitekijät.	<ul style="list-style-type: none"> • voimavarakeskeisyys työskentelyssä, asiakkaan osallisuus omassa hoidossa ja sen suunnittelussa • toipumisorientaation viitekehukseen ja psykoedukatiiviseen työotteeseen tutustuminen 	<ul style="list-style-type: none"> • THL:n verkkosivujen materiaalit, thl.fi -> mielenterveyden edistäminen (www.thl.fi/mielenterveys) • Mielenterveyttä maahantuloon -videosarja (www.thl.fi/mtm)

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
4. hyödyntää keskeisimpiä sosiaali- ja terveyspalveluissa vaikuttaviksi ja toimivaksi todettuja ehkäisevän päihdetyön, mielenterveytyön sekä päihde- ja riippuvuustyön ja hoidon menetelmiä.	<ul style="list-style-type: none"> • Käypä hoito -suositukset, Hotus, Palko-suositukset: esim. terveysneuvonta, psykososiaaliset menetelmät (IPC-menetelmä) ja psykoedukaatio, kriisityön menetelmät, kognitiivisen käyttäytymisterapian viitekehys, muutokseen motivointi, opioidikorvaushoito, tupakasta vieroitus, hoitosuhdetyöskentely, yksilö- ja ryhmämenetelmät, vertaistuki, yhteisöhoitotyö, omahoito-ohjelmat, terapia, psykoterapia • päihde- ja riippuvuustyön erilaiset hoito- ja kuntoutumispalvelut, kuten selviämishoito, katkaisu- ja vieroitushoito, päihdekuntoutus, jälkikuntoutus • vieroitustilan arviointi ja hoidon ja palvelujen tarpeen arviointi, hoitotyöhön ja/tai psykososiaaliseen hoitoon osallistuminen • perustiedot mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden rakenteisen kirjaamisen käytännöistä 	<ul style="list-style-type: none"> • suositukseen tutustuminen käytännössä • alueellisten hoito- ja palveluketjuihin sekä ohjeistuksiin tutustuminen • toipumisorientaation viitekehkeyteen tutustuminen kokemusasiantuntijoiden avulla • simulaatiot/taitopajat • harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
5. hyödyntää traumatietoisuutta asiakas- ja potilastyössä.	<ul style="list-style-type: none"> • perusteet traumatietoisuudesta, turvallisuuden ja luottamuksen merkityksestä sekä traumaattisten kokemusten yleisyydestä 	<ul style="list-style-type: none"> • case-työskentely • tarinat ja kokemusasiantuntijoiden kokemukset
6. hallitsee kriisityön perusteet ja osaa kohdata kriisitilanteessa olevan henkilön.	<ul style="list-style-type: none"> • erilaisten kriisitilanteiden tunnistaminen, kriisityön vaiheet, maadoittamisen ja rauhoittamisen menetelmät, traumainformoitu työote 	<ul style="list-style-type: none"> • kriisitilanteen harjoittelu, vuorovaikutusharjoitukset ja menetelmien kokeileminen ryhmissä • kirjallisuus onnettomuuksista ja kriisitilanteista
7. arvioi itsemurhariskissä olevan tai itsemurhaa suunnittelevan henkilön tilanteen sekä ohjaa hoitoon.	<ul style="list-style-type: none"> • itsemurhien ehkäisy, itsemurhariskin arviointi, perusteet turvasuunnitelman tekemisestä • tiedot palveluverkostosta 	<ul style="list-style-type: none"> • THL:n Itsemurhien ehkäisy -verkkokoulu (www.thl.fi/verkkokoulut) • turvasuunnitelman tekemisen harjoittelu • Itsemurhariskitekijöiden arviointilomake sekä itsetuhoisen henkilön kohtaaminen (www.innokyla.fi)

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
8. toteuttaa haastavien asiakas- ja potilastilanteiden ehkäisyyn ja hallintaan soveltuvia menetelmiä työssään.	<ul style="list-style-type: none"> • haastavien asiakas- ja potilastilanteiden hallintaan soveltuvat ehkäisyyn ja hallinnan menetelmät • työskentely omaa ja asiakkaan tai potilaan turvallisuutta vaarantamatta sekä turvallisuusriskien ennakointi: esim. päihtyneen ja häiriötä aiheuttavan asiakkaan kunnioittava kohtaaminen, rauhoittaminen ja tukeminen 	<ul style="list-style-type: none"> • haastavien potilas- ja asiakastilanteiden harjoittelu -simuloinnit • draamallisuuden hyödyntäminen • harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
9. tunnistaa työroolinsa alueensa palvelujärjestelmässä ja ohjaa tarvittaessa eteenpäin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön palvelujärjestelmässä.	<ul style="list-style-type: none"> • moniammatillisuus ja eri toimijoiden roolit ja vastuut mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön palvelujärjestelmän kokonaisuudessa: sosiaali- ja terveyshuollon tehtävät, järjestöjen ja muiden toimijoiden roolit ja mahdollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> • case-työskentely: palvelukokonaisuuksien, palveluprosessien ja -polkujen kartoittaminen omalla alueella eri asiakas- ja potilasryhmien näkökulmasta • järjestöihin tutustuminen • harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
10. tunnistaa työssään jaksamista tukevia ja uhkaavia tekijöitä sekä hakee tarvittaessa ammatillista tukea työssään.	<ul style="list-style-type: none"> • omasta terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtiminen, työssä jaksamisen vahvistaminen ja oman kuormituksen tunnistaminen: miten vaikuttaa omaan mielen hyvinvointiin ja miten sitä voi vahvistaa? • ammatillisen tuen käytännöt, moniammatillinen yhteistyö, konsultaatiomenetelmät 	<ul style="list-style-type: none"> • suunnitelma oman terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi (ml. mielen hyvinvointi, päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttö, rahapelaaminen) sekä pohdinta miten itse palautuu työstä / opiskelusta • itsereflektiota hyödyntävät tehtävät ja keskustelut • oman alan tukimuotoihin tutustuminen (esim. työnohjaus ja työyhteisön päihdeohjelma) • harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen

Liite 6. Kasvatus- ja ohjausalan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt osaamisen ulottuvuuksien (A–C) mukaan

A. Ammatillinen asenne, arvot ja kohtaaminen

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. kohtaa kunnioittavasti mielenterveys-, päihde- ja/tai riippuvuusongelmia kokevan ihmisen ja hänen läheisensä.	<ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutuksen ja kunnioittavan kohtaamisen merkitys kasvatus- ja ohjaustyössä ikä- ja kehitystaso sekä sukupuolten moninaisuus huomioiden • kulttuurisensitiivisen työtteen merkitys ammatillisessa vuorovaikutuksessa sekä toiminnan suunnittelussa ja toteuttamisessa (ml. antirasistinen työote ja moninkertainen stigma, työskentely tulkin välityksellä) sekä omien kulttuuristen lähtökohtiensa ja ennakkokäsitystensä tunnistaminen • tietoa ihmisoikeuksista, lasten oikeuksista ja yhdenvertaisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> • kokemusasiantuntijoiden kokemusten ja näkemysten kuuleminen ja yhteinen keskustelu • case-työskentely ja vuorovaikutusharjoitukset • lasten- ja ihmisoikeuksiin tutustuminen • THL:n verkkokoulutus antirasismista ammattilaisille (www.thl.fi/monet) • THL:n PALOMA-koulutus pakolaistaustaisten asiakkaiden kohtaamiseen ja heidän hyvinvointinsa tukemiseen (www.thl.fi/paloma)
2. tunnistaa omien mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvien asenteidensa ja käsitystensä merkityksen ammatillisessa vuorovaikutussuhteessa.	<ul style="list-style-type: none"> • omien mielenterveyteen, päihteisiin ja riippuvuuksiin liittyvien asenteiden sekä kulttuuri- ja perhetaustan merkityksen pohtiminen, esimerkiksi: Mikä on oma suhteeni päihteiden käyttöön, rahapelaamiseen tai mielenterveysongelmiin? Millainen esimerkki olen? Miten oma taustani ja aiemmat kokemukseni vaikuttavat käytökseeni, asenteisiin ja ennakkoluuloihini? 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaiset itsereflektiota hyödyntävät tehtävät ja keskustelut, vuorovaikutusharjoitukset • kokemusasiantuntijoiden kuuleminen • järjestöjen materiaaleihin tutustuminen
3. tietää päihde- ja riippuvuusilmiötä sekä niiden vaikutuksista terveydelle, hyvinvoinnille, turvallisuudelle ja yhteisöille ja yhteiskunnalle.	<ul style="list-style-type: none"> • päihde- ja riippuvuusilmiöt, niiden yhteenkietoutuminen sekä niistä aiheutuvat moninaiset haitat yksilöille, läheisille, yhteisöille ja yhteiskunnalle sekä niiden vaikutukset käyttäytymiseen ja arkeen (esim. syrjäytyminen, yksinäisyys, asuminen, talous, väkivalta, työttömyys, somaattiset sairaudet) 	<ul style="list-style-type: none"> • päihde- ja riippuvuuskirjallisuuteen sekä luotettaviin verkkosivuihin tutustuminen (esim. www.thl.fi, www.oph.fi) • kommentointi, keskustelu • elokuvien ja tarinoiden hyödyntäminen

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
4. tietää mielen hyvinvoinnin ja mielenterveyden merkityksen sekä sen, miten mielenterveysongelmat ilmenevät.	<ul style="list-style-type: none"> • mielenterveys voimavarana, mielenterveyttä suojaavat sekä riskitekijät, mielen hyvinvointi sekä sen vahvistaminen • mielenterveyden ongelmien yleisyys ja vaikutukset arkeen sekä ongelmien yhteenkietoutuminen (esim. syrjäytyminen, työttömyys, yksinäisyys, asumisen ja taloudelliset haasteet, väkivalta, päihteet ja riippuvuudet, muut sairaudet) 	<ul style="list-style-type: none"> • oman mielen hyvinvoinnin tutkiminen, ajankohtainen tietokirjallisuus mielenterveydestä, tutkimukset ja luotettavat verkkosivustot (esim. THL:n ja hyvinvointialueiden verkkosivut, Mielenterveystalo)
5. tietää mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvät keskeiset eettiset kysymykset sekä stigman.	<ul style="list-style-type: none"> • oikeudenmukaisen kohtelun periaatteet sekä ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen • stigman syntyminen sekä stigman merkitykset ihmisen ja tämän läheisten elämässä, stigman vähentäminen • stigman merkitys osana oikeudenmukaista ja ihmisarvoista kohtelua 	<ul style="list-style-type: none"> • keskustelut • case-työskentely • vuorovaikutusharjoitukset • kokemusasiantuntijoiden kuuleminen ja keskustelu yhdessä • stigmaa purkavat ohjelmat, stigman tunnistamisen ja vähentämisen tietosisällöt
6. ottaa lapset, nuoret ja perheet tai muut toiminnan kohteena olevat ryhmät mukaan toiminnan suunnitteluun ja kehittämiseen.	<ul style="list-style-type: none"> • osallisuuden merkitys toiminnan suunnittelussa ja vuorovaikutuksessa 	<ul style="list-style-type: none"> • lapsille, nuorille ja perheille kohdenneet sekä yleiset osallisuuden ja kuulemisen menetelmät (www.oph.fi, www.thl.fi/sokra)
7. tukee lasten ja nuorten keskinäistä vuorovaikutusta, puuttuu kiusaamiseen ja syrjintään, kannustaa kehuun ja voimavaralähtöisesti.	<ul style="list-style-type: none"> • perustiedot positiivisesta pedagogiikasta 	<ul style="list-style-type: none"> • hyvän huomaamisen esimerkit omassa työympäristössä • kaikki otetaan mukaan, ketään ei jätetä, kaikki pelaa -menetelmien käyttö • yhdenvertaisuuden huomioiminen • Opetushallituksen verkkosivut (www.oph.fi) →Dialogi- ja tunnetaidot opetuksessa -sivusto
8. havaitsee lapsen, nuoren ja perheen vuorovaikutusaloitteita ja vastaa niihin sensitiivisesti.	<ul style="list-style-type: none"> • tietoa vuorovaikutuksen ja luottamuksellisen suhteen rakentumisesta eri ikäisten kanssa 	<ul style="list-style-type: none"> • läsnäolevan kuuntelun harjoituksia, keskustelua, kirjallisuutta ja esimerkkejä
9. osaa kohdata levottoman, ahdistuneen tai aggressiivisen lapsen tai nuoren sekä auttaa häntä.	<ul style="list-style-type: none"> • tietoa erilaisessa tunnetilassa olevan lapsen tai nuoren kohtaamiseen, tietoa yleisistä lasten ja nuorten neuropsykiatrisista oireista 	<ul style="list-style-type: none"> • tietokirjallisuus, kokemustarinoita, lasten näkemyksiä ja vuorovaikutusharjoituksia

B. Tiedot ja teoriat

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. tietää mielenterveydestä, päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista sekä rahapelaamisesta hyödyntäen tietoa työssään.	<ul style="list-style-type: none"> perustiedot yleisimmistä päihteistä, tupakka- ja nikotiinituotteista, rahapelaamisesta ja muista toiminnallisista riippuvuuksista sekä näiden vaikutuksesta arkeen, ongelmien yhteenkietoutuminen lasten ja nuorten päihteiden käyttö, tupakointi ja muiden nikotiinituotteiden käyttö, digi- ja rahapelaaminen, pelikasvatus perustiedot mielenterveydestä ja resilienssistä, kehityspsykologiasta mielenterveyden ongelmista, lasten ja nuorten mielenterveys ja neuropsykiatriset häiriöt, sekä niiden vaikutus arkeen, ajatteluun, tunne-elämään ja käyttäytymiseen suojaavat ja riskitekijät yhteiskunnassa, yhteisöissä ja yksilötasolla sekä oman työn keinot vahvistaa suojaiteijöitä tai vähentää riskitekijöiden vaikutusta eri-ikäisillä sekä eri väestö- ja vähemmistöryhmissä 	<ul style="list-style-type: none"> tutkimuskirjallisuus luotettavaa, tutkittua ja ajankohtaista tietoa mielenterveydestä ja päihteistä kokemusasiantuntijuus ja keskustelut oman elämän ja asuinympäristön suojaavien ja riskitekijöiden tunnistaminen THL:n Mielenterveys-aihesivut (www.thl.fi/mielenterveys) THL:n Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut (www.thl.fi/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet) <ul style="list-style-type: none"> → Alkoholi (www.thl.fi/alkoholi) → Tupakka (www.thl.fi/tupakka) → Huumeet → Rahapelaaminen
2. tietää ja tuntee oman alansa lainsäädännön yhteydet mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin.	<ul style="list-style-type: none"> varhaiskasvatuslaki, perusopetuslaki, oppilashuoltolaki ja niiden sisällöt liittyen mm. mielenterveyden edistämiseen, ehkäisevään päihdetyöhön jne. 	<ul style="list-style-type: none"> oman alan lainsäädäntöön tutustuminen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön ja -palvelujen näkökulmasta (www.finlex.fi) case-työskentely
3. tietää ehkäisevän päihdetyön, päihde- ja riippuvuushaittojen ehkäisyn ja vähentämisen sekä edistävän mielenterveytyön mahdollisuudet omassa työssään.	<ul style="list-style-type: none"> ehkäisevän päihdetyön, haittojen ehkäisyn ja vähentämisen sekä edistävän mielenterveytyön menetelmien perusteet eri yhteisöissä ja palveluissa huomioiden eri asiakas-, väestö- ja vähemmistöryhmät 	<ul style="list-style-type: none"> luotettavat eri viranomaistoimijoiden sekä päihde- ja mielenterveysjärjestöjen tuottamat koosteet ja materiaalit menetelmistä ja hyvistä käytännöistä
4. tuntee verkostojen ja moniammatillisuuden mahdollisuudet työssään.	<ul style="list-style-type: none"> perustiedot moniammatillisesta palveluverkostosta ja -järjestelmästä (esim. sosiaali- ja terveyspalvelut, kunnan ja järjestöjen palvelut, poliisi) sekä oman työn yhteys niihin 	<ul style="list-style-type: none"> palveluverkoston kartoittaminen huomioiden paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti tuotetut palvelut oman ammattialan kannalta keskeisten verkostojen tunnistaminen
5. hyödyntää luotettavaa tietoa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioissa.	<ul style="list-style-type: none"> luotettavan tiedon lähteet, tunnistaminen ja hyödyntäminen omassa työssä kriittinen medialukutaito 	<ul style="list-style-type: none"> luotettavien tietolähteiden tunnistaminen esimerkkejä epäluotettavasta kokemustiedosta, tietolähteistä ja tutkimustiedosta AVI:n koulutukset (www.avi.fi) → tapahtumat ja koulutukset

C. Taidot ja menetelmät

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. hyödyntää ehkäisevän päihdetyön sekä edistävän mielenterveystyön vaikuttavaksi ja toimivaksi todettuja menetelmiä omassa työssään.	<ul style="list-style-type: none"> perustiedot toimivista menetelmistä ja hyvistä käytännöistä, joita voi hyödyntää oman alan tehtävissä, oppilashuollon tuntemus 	<ul style="list-style-type: none"> tutustuminen omassa työyhteisössä hyödynnettäviin menetelmiin ja niiden toteutukseen käytännössä tilanteiden tunnistaminen, joissa menetelmiä voisi hyödyntää mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusteemojen yhdistäminen harjoitteluun ja työelämässä tapahtuvaan oppiminen
2. ottaa puheeksi ja tunnistaa varhain mielenterveyden haasteet, päihteet, tupakka- ja nikotiini tuotteet sekä rahapelaamisen työssään ja työyhteisössään.	<ul style="list-style-type: none"> varhaisen tunnistamisen merkitys ja menetelmät, yleiset toimintatavat mielenterveyttä vaarantavaan käyttäytymiseen, kiusaamiseen, päihteiden ongelmakäyttöön tai muuhun riippuvuusongelmaan puuttumiseksi omassa työyhteisössä ikätasoiset puheeksioton menetelmät, motivoiva keskustelu, Lapset puheeksi -menetelmä 	<ul style="list-style-type: none"> vuorovaikutusharjoituksia puheeksiottamisesta työyhteisön työhyvinvointi- ja päihdeohjelmiin tutustuminen harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
3. ohjaa ja opettaa lapsille ja nuorille tunne- ja vuorovaikutustaitoja.	<ul style="list-style-type: none"> perustiedot ja menetelmät tunne- ja vuorovaikutustaidoista tietoa leimaavasta toiminnasta ja sen välttämisestä 	<ul style="list-style-type: none"> tutustumista ajankohtaiseen materiaaliin aiheesta omalla alalla tarinallisuus, kokemusasiatuntijuuden hyödyntämistä
4. tukee ja vahvistaa lapsen tai nuoren myönteistä käsitystä itsestään.	<ul style="list-style-type: none"> identiteetin ja minäkuvan rakentuminen lapsuudessa ja nuoruudessa 	<ul style="list-style-type: none"> vahvuuksien löytäminen, kannustamisen ja kehumisen harjoituksia
5. edistää mielenterveyttä sekä päihteettömyyttä, nikotiinittomuutta ja rahapelaamattomuutta lasten ja nuorten toiminnoissa.	<ul style="list-style-type: none"> mielenterveyden edistämisen ja ehkäisevän päihdetyön perustiedot lasten ja nuorten kanssa toimiessa. 	<ul style="list-style-type: none"> vuorovaikutusharjoitukset harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen: tutustuminen työpaikan käytäntöihin Ehkäisevä päihdetyö: opas kunnille ja hyvinvointialueille (Markkula ym. 2022) THL:n Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut (www.thl.fi/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet) Ehkäisevä päihdetyö (www.thl.fi/ehkaisevapaihdedetyo) →Ehkäisevä päihdetyö kouluissa ja oppilaitoksissa -verkkoaineisto (THL & OPH) → www.thl.fi ja www.oph.fi

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
6. keskustelee lapsen ja nuoren kanssa sosiaalisesta mediasta, digipelaamisesta ja antaa pelikasvatusta.	<ul style="list-style-type: none"> • sosiaalisen median ja digipelaamisen haitat ja hyödyt • miten tukea sopivaan osallistumiseen ja pelaamiseen 	<ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutusharjoitukset, oman ruutuajan vaikutukset, pelikasvatuksen käsikirja
7. tunnistaa työroolinsa alueensa palvelujärjestelmässä ja osaa ohjata tarvittaessa eteenpäin mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön palvelujärjestelmässä.	<ul style="list-style-type: none"> • moniammatillisuus ja eri toimijoiden roolit ja vastuut mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön palvelujärjestelmän kokonaisuudessa: sosiaali- ja terveyshuollon tehtävät, järjestöjen ja muiden toimijoiden roolit ja mahdollisuudet 	<ul style="list-style-type: none"> • case-työskentely: palvelukokonaisuuksien, palveluprosessien ja -polkujen kartoittaminen omalla alueella eri asiakkaiden näkökulmasta • järjestöihin tutustuminen • harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
8. tunnistaa työssään jaksamista tukevia ja uhkaavia tekijöitä sekä hakee tarvittaessa ammatillista tukea.	<ul style="list-style-type: none"> • omasta terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtiminen, työssä jaksamisen vahvistaminen ja oman kuormituksen tunnistaminen (miten vaikuttaa omaan mielen hyvinvointiin ja miten sitä voi vahvistaa?) • ammatillisen tuen käytännöt, moniammatillinen yhteistyö, konsultaatiomenetelmät 	<ul style="list-style-type: none"> • suunnitelma oman terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi (ml. mielen hyvinvointi, päihteettömyys, savuttomuus ja nikotiinittomuus, pelaamattomuus) sekä pohdinta miten itse palautuu työstä / opiskelusta • itsereflektiota hyödyntävät tehtävät ja keskustelut • tutustuu oman alan tukimuotoihin (esim. työnohjaus ja työyhteisön päihdeohjelma) • harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen

Liite 7. Muiden alojen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen minimisisällöt osaamisen ulottuvuuksien (A–C) mukaan

A. Ammatillinen asenne, arvot ja kohtaaminen

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. kohtaa kunnioittavasti mielenterveys-, päihde- ja/tai riippuvuusongelmia kokevan ihmisen ja hänen läheisensä.	<ul style="list-style-type: none"> • vuorovaikutuksen ja kunnioittavan kohtaamisen merkitys asiakastyössä ikä- ja kehitystaso sekä sukupuolten moninaisuus ja perhenäkökulma huomioiden • kulttuurisensitiivisen työtteen merkitys ammatillisessa vuorovaikutuksessa (ml. antirasistinen työote ja moninkertainen stigma) • tietoa ihmisoikeuksista, yhdenvertaisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> • kokemusasiantuntijoiden kokemusten ja näkemysten kuuleminen ja yhteinen keskustelu • vuorovaikutusharjoitukset, kirjallisuus ja tarinallisuus • THL:n verkkokoulutus antirasismista ammattilaisille (www.thl.fi/monet)
2. tunnistaa omien mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöihin liittyvien asenteidensa ja käsitystensä merkityksen ammatillisessa vuorovaikutussuhteessa.	<ul style="list-style-type: none"> • omien mielenterveyteen, päihteisiin ja riippuvuuksiin liittyvien asenteiden sekä kulttuuri- ja perhetaustan merkityksen pohtiminen, esimerkiksi: Mikä on oma suhteeni päihteiden käyttöön, rahapelaamiseen tai mielenterveysongelmiin? Millainen esimerkki olen? Miten oma taustani ja aiemmat kokemukseni vaikuttavat käytökseeni, asenteisiini ja ennakkoluuloihini? 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaiset itsereflektiota hyödyntävät tehtävät ja keskustelut, vuorovaikutusharjoitukset
3. tunnistaa oman vallankäyttönsä merkityksen kohdatessaan mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöitä työssään. (Turvallisuusala)	<ul style="list-style-type: none"> • Valta omassa työssä ja erilaisissa yhteiskunnallisissa suhteissa; Minkälaista valtaa turvallisuusalalla on? 	<ul style="list-style-type: none"> • erilaiset itsereflektiota hyödyntävät tehtävät ja keskustelut, vuorovaikutusharjoitukset, tarinallisuus, elokuvat ja kokemusasiantuntijoiden kertomukset
4. tunnistaa haastavat asiakastilanteet ja oman käyttäytymisensä merkityksen vuorovaikutustilanteessa. (Turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala)	<ul style="list-style-type: none"> • haastavien asiakastilanteiden tunnistaminen: mikä vaikeuttaa ja mikä helpottaa niissä toimimista? • erilaisten toimintamallien ja ohjeiden läpikäynti: miten toimia uhkaavissa tilanteissa? 	<ul style="list-style-type: none"> • haastavien tilanteiden harjoittelu, oman toiminnan reflektointi esimerkkitapausten kautta (esim. ikärajavalvonta, päihtyneille anniskelusta kieltäytyminen, aggressiivisen asiakkaan rauhoittelu)

B. Tiedot ja teoriat

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. tietää ja tuntee oman alansa lainsäädännön ja toimii sen mukaisesti. (Turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala)	<ul style="list-style-type: none"> alkoholi-, tupakka- ja arpajaislain sisällöt anniskelussa ja vähittäismyynnissä: perustiedot vastuullisesta myynnistä ja anniskelusta sekä omavalvonnan vaatimuksista sekä siitä, miksi vastuullisuuteen kannattaa kiinnittää huomiota turvallisuusalan lainsäädäntö 	<ul style="list-style-type: none"> oman alan lainsäädäntöön tutustuminen vastuullisen toiminnan näkökulmasta (www.finlex.fi) case-työskentely
2. tietää miten päihteiden käyttö sekä yhdistelmäkäyttö vaikuttavat elimistöön ja käyttäytymiseen. (Turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala)	<ul style="list-style-type: none"> perustiedot päihteiden käytön vaikutuksista käyttäytymiseen ja hyvinvointiin, ongelmien yhteenkietoutuminen eri ikäryhmät huomioiden 	<ul style="list-style-type: none"> kirjallisuus, kokemusasiantuntijoiden hyödyntäminen oman alan toimintatapoihin tutustuminen
3. tietää mielen hyvinvointia vahvistavat ja heikentävät tekijät.	<ul style="list-style-type: none"> tietoa mielenterveydestä voimavarana ja mielen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä (uni, ravinto, päihteet, sosiaaliset suhteet, työ, merkityksellisyys jne.) 	<ul style="list-style-type: none"> mielenterveyttä suojaavat ja riskitekijät, kirjallisuus, keskustelu THL:n Mielenterveys-aihesivut (www.thl.fi/mielenterveys) ->Mielenterveyden edistäminen

C. Taidot, valmiudet ja menetelmät

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
1. tunnistaa ja toteuttaa vastuullisen anniskelun periaatteita. (Hotelli- ja ravintola-ala)	<ul style="list-style-type: none"> alkoholi-, tupakka- ja arpajaislain sisällöt anniskelussa ja vähittäismyynnissä sekä hyvät toimintatavat: asiakkaan iän todistaminen ja päihtyneille anniskelusta kieltäytyminen selvästi päihtyneen / anniskelu- ja myyntikelpoisuuden tunnistaminen ympäristön siisteyden merkitys turvallisuudelle omavalvonnan toteuttaminen ja kehittäminen, raportointi ja arviointi 	<ul style="list-style-type: none"> lainsäädännön sisältöjen peilaaminen omaan työhön: pohdintatehtävät, tapausesimerkit, käytännön harjoitukset draamaa hyödyntäen harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
2. ottaa puheeksi mielenterveyden haasteet, päihteet, tupakka- ja nikotiini tuotteet ja rahapelaamisen työssään ja työyhteisössään.	<ul style="list-style-type: none"> varhaisen tunnistamisen merkitys ja mahdollisuudet haittojen ehkäisyssä ja vähentämisessä: esimerkiksi yhteisötyöskentelyyn osallistuminen haittojen vähentämiseksi yleiset toimintatavat mielenterveyttä vaarantavaan käyttäytymiseen, kiusaamiseen, päihteiden ongelmakäyttöön tai muuhun riippuvuusongelmaan puuttumiseksi omassa työyhteisössä 	<ul style="list-style-type: none"> vuorovaikutusharjoituksia puheeksiottamisesta THL:n Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihe sivusto →Ehkäisevä päihdetyö →Pakka-toimintamalli (www.thl.fi/pakka) työyhteisön työhyvinvointi- ja päihdeohjelmiin tutustuminen harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
3. toteuttaa aggressiivisen käyttäytymisen ehkäisyyn ja hallintaan soveltuvia menetelmiä työssään. (Turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala)	<ul style="list-style-type: none"> aggressiivisen käyttäytymisen ehkäisyyn ja hallintaan soveltuvat menetelmät työskentely omaa ja asiakkaan turvallisuutta vaarantamatta sekä turvallisuusriskien ennakointi: esimerkiksi päihtyneen ja häiriötä aiheuttavan asiakkaan poistaminen tilanteesta turvallisesti ja kunnioittavasti 	<ul style="list-style-type: none"> haastavien asiakastilanteiden harjoittelu draamallisuus harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen
4. tunnistaa yliannostustilanteen, hälyttää apua ja antaa ensiapua. (Turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala)	<ul style="list-style-type: none"> ensiaputiedot ja harjoittelu 	<ul style="list-style-type: none"> ensiapukurssit
5. tunnistaa itsemurhaa suunnittelevan tai itsetuhoisen henkilön ja ohjaa hänet avun piiriin. (Turvallisuusala, hotelli- ja ravintola-ala)	<ul style="list-style-type: none"> perustiedot itsemurhien ehkäisystä, tiedot palveluverkostosta ja mahdollisuudesta konsultoida apua 	<ul style="list-style-type: none"> THL:n Mielenterveys-aihesivut (www.thl.fi/mielenterveys) →Itsemurhien ehkäisy THL:n Itsemurhien ehkäisy -verkkokoulu (www.thl.fi/verkkokoulut)

Osaamistavoitteet/Opiskelija...	Sisältöesimerkkejä	Vinkejä hyödynnettäväksi opetuksessa
6. tunnistaa omassa työssä jaksamista tukevia ja uhkaavia tekijöitä sekä hakee tarvittaessa ammatillista tukea työssään kohtaamiensa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöiden käsittelemiseksi.	<ul style="list-style-type: none">• omasta terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtiminen, työssä jaksamisen vahvistaminen sekä oman kuormituksen tunnistaminen• ammatillisen tuen käytännöt	<ul style="list-style-type: none">• suunnitelma oman terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi ml. mielenhyvinvointi, päihteettömyys, savuttomuus ja nikotiinittomuus, pelaamattomuus• itsereflektiota hyödyntävät tehtävät ja keskustelut• tutustuu oman alan tukimuotoihin (esim. työnohjaus)• harjoittelu ja työelämässä tapahtuva oppiminen

LÄHTEET

- Ammattikorkeakoululaki 932/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140932>
- Asetus terveydenhuollon ammattihenkilöistä 564/1994. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940564>
- Holmberg J, Partanen A & Koskelo J (2015). Päihdeet ja niiden käyttö. Teoksessa Partanen A, Holmberg J, Inkinen M, Kurki M & Salo-Chedenius S (toim.). Päihdehoitotyö. Sanoma Pro Oy.
- Kotovirta E, Markkula J, Pajula M, Paavola M, Honkanen R & Tuominen I (2021). Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2021:17. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9891-9>
- Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170531>
- Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 523/2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150523>
- Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 559/1994. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940559>
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150817>
- Lintonen T & Mäkelä P (2018). Kuinka suuri osa juomisesta on alkoholin riskikäyttöä? Teoksessa Mäkelä P, Härkönen J, Lintonen T, Tigerstedt C, Warpenius K (toim.). Näin Suomi juo: suomalaisten muuttuvat alkoholinkäyttötavat. THL, Teema 29. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-146-1>
- Linnaranta O, Strand T, Suvisaari J, Partonen T & Solin P (2022). Mielenterveysstrategia 2020–2030: Toimeenpanon ensimmäiset vuodet ja yhteisen tekemisen tahto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-990-0>
- Markkula J, Karlsson N, Ollila H & Strand T (2022). Ehkäisevä päihdetyö - opas kunnille ja hyvinvointialueille. THL, Ohjaus 5/2022. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-825-5>
- Markkula J, Rapeli S, Kempainen J, Kotovirta E (2021). Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Väliarviointi ja jatkossa tehostettavat toimet vuoteen 2025. Sosiaali- ja terveysministeriö, Raportteja ja muistioita 2021:13. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9887-2>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2022a). Suomalainen koulutusjärjestelmä. Saatavilla verkossa: <https://okm.fi/koulutusjarjestelma>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2022b). Sosiaali- ja terveysalan korkeakoulutuksen kehittäminen -hanke. Väliraportti. Valtioneuvoston julkaisu 2022:9. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-605-1>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2023a). Loppuraportti: Sosiaali- ja terveysalan korkeakoulutuksen kehittäminen -hanke. Valtioneuvoston julkaisu 2023:15. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-958-8>

- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2023b). Ammatillista koulutusta koskevat lait ja säädökset. Saatavilla verkossa: <https://okm.fi/amatillisen-koulutuksen-lainsaadanto>
- Opetushallitus (2023a). Laaja-alainen osaaminen 2030-luvulla. Laaja-alaisten osaamistarpeiden kehitys vuoteen 2030 mennessä. Osaamisen ennakointifoorumin 2021–2024 tuloksia. Raportit ja selvitykset 2023:1.
- Opetushallitus (2023b). Tutkintorakenne ja tutkinnot. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tutkintorakenne-ja-tutkinnot>
- Opetushallitus (2023c). Ammatillisten tutkintojen suoritukset 2022. Lähde KOSKI-palvelu, taulukointi OPH PowerBi.
- Opetusministeriö (2007). Päihdeongelmien ehkäisyn ja hoidon koulutuksen kehittämistyöryhmän mietintö. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:17. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79730>
- Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus ammatillisen koulutuksen tutkintorakenteesta 680/2017. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170680>
- Oppivelvollisuuslaki 1214/2020. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2020/20201214>
- Polamk, Haastavat vuorovaikutustilanteet Haava -hanke 2021–2022. Hankkeen verkkosivut: polamk.fi/haava.
- Rautava E, Talvensuu T & Rantakari M (2023). Mielenterveysosaamisen johtamisen toimintamalli kuntien, hyvinvointialueiden ja järjestöjen johdolle ja esihenkilöille vuorovaikutustyötä tekevien työntekijöiden mielenterveysosaamisen vahvistamiseen. Käsikirja. <https://innokyla.fi/fi/toimintamalli/mielenterveysosaamisen-johtaminen>
- Salonen A, Lind K, Hagfors H, Castrén S & Kontto J (2020). Rahapelaaminen, peliongelmat ja rahapelaamiseen liittyvät asenteet ja mielipiteet vuosina 2007–2019. Suomalaisten rahapelaaminen 2019. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 18/2020. <https://www.julkari.fi/handle/10024/140820>
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2023). Välitä, sitoudu, suojele: Toimintasuunnitelma päihdeillä oireilevien lasten ja nuorten tukemiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7154-7>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2016). Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Suunnitelman loppuarviointi ja ohjausryhmän ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:3. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3694-2>
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2015). Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma: Alkoholi-, huume- ja rahapelihaittojen sekä tupakoinnin vähentäminen. Sosiaali- ja terveysministeriö, Julkaisuja 2015:19. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3746-8>
- Strand T, Ridanpää S & Kotovirta E (toim.) (2023). Suosituksia mielenterveyteen, päihdeongelmiin ja riippuvuuteen liittyvän stigman ja syrjinnän tunnistamiseen ja vähentämiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön Raportteja ja muistioita 29/2023. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-9873-5>

- Terveydenhuoltolaki 1326/2010. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326>
- THL (2023). Aikuisväestön hyvinvointi ja terveys – Terve Suomi 2022, Viitattu 17.5.2023. <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/terveyden-ja-hyvinvoinnin-edistaminen/aikuisvaeston-hyvinvointi-ja-terveys-terve-suomi/ennakkotieto>
- THL, Alkoholi, tupakka ja riippuvuudet -aihesivut. <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet>
- THL, Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen -aihesivut > Osallisuuden edistäminen > Heikoimmassa asemassa olevien osallisuus > Osallisuuden edistämisen mallit > Osallisuutta edistävä hallintomalli tukee osallisuustyön johtamista > Kokemusosaaminen. Luettu 1.6.2023. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen>
- THL, Mielenterveys -aihesivut. <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys>
- Valmistuvan lääkärin osaamistavoitteet (2020). Työryhmä 10.6.2020. Luettu 1.6.2023. <https://www.helsinki.fi/fi/laaketieteellinen-tiedekunta/opiskelu-ja-opetus/valmistuvan-laakarin-osaamistavoitteet>
- Valtioneuvosto (2023). Loppuraportti: Sosiaali- ja terveysalan korkeakoulutuksen kehittäminen -hanke. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:15. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-958-8>
- Valtioneuvoston asetus ammatillisesta koulutuksesta 673/2017. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170673>
- Valtioneuvoston asetus ammattikorkeakouluista 1129/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141129>
- Valtioneuvoston asetus tutkintojen ja muiden osaamiskokonaisuuksien viitekehyksestä 120/2017. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170120>
- Valtioneuvoston asetus yliopistojen tutkinnoista ja erikoistumiskoulutuksista 794/2004. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040794>
- Vorma H, Rotko T, Larivaara M & Koslof A (2020). Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:6.
- WHO Maailman terveysjärjestö (2013). Mental Health Action Plan 2013–2020. WHO.
- Yliopistolaki 558/2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>.

Internet: stm.fi/julkaisut

JULKAISUJEN MYYNTI:
julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi

ISSN PDF 1797-9854
ISBN PDF 978-952-00-9877-3